

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

**ANADOLU'DA ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI MÜHÜR SANATINDA
BİR MOTİF OLARAK HİLALLİ KURS SEMBOLLERİ VE İLGİLİ
TASVİRLERİ**

Yüksek Lisans

Sibel CAN

Çorum - 2023

**ANADOLU'DA ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI MÜHÜR SANATINDA
BİR MOTİF OLARAK HİLALLİ KURS SEMBOLLERİ VE İLGİLİ
TASVİRLERİ**

Sibel CAN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Hatice Kübra ENSERT

Çorum 2023

 <p>HİTİT ÜNİVERSİTESİ</p>	<p>Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü Kabul ve Onay</p>
--	--

Sibel Can tarafından hazırlanan “Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Çağı Mühür Sanatında Bir Motif Olarak Hilalli Kurs Sembolleri ve İlgili Tasvirleri” adlı tez çalışması 25/01/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Hatice Kübra ENSERT

Doç. Dr. Atila TÜRKER

Dr. Öğr. Üyesi Önder İPEK

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../.....tarih ve ..... sayılı kararı ile Sibel CAN’ın Arkeoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Sibel CAN

ANADOLU'DA ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI MÜHÜR SANATINDA BİR MOTİF OLARAK HİLALLİ KURS SEMBOLLERİ VE İLGİLİ TASVİRLERİ

Sibel CAN

ORCID: 0000-0002-8027-4014

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans

Ocak 2023

ÖZET

Hilalli kurs bir astral semboldür ve eski Önasya'da kullanımı Akeramik Neolitik Döneme kadar geriye gider. Çok uzun zaman farklı coğrafyalarda kullanılmıştır. Anadolu'da bilinen erken hilalli kurs sembolü Göbekli Tepe'de görülür. Hilalli kurs Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda en çok mühür ve mühür baskıları üzerinde tasvir edilmiştir. Göksel bir sembol olduğu için mühür sanatında her zaman sahnelerin üst kısmında yer alır. Arkeoloji literatüründe "hilal" farklı isimlerle (Ay ve güneş, güneş diski ve hilal vb.) zikredilmekle birlikte, kurs için güneş kelimesi de kullanılmıştır. Sembolün içerdiği anlam birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Hilalli kurs Nimet Özgüç'ün belirttiği gibi bir tanrısallık âlâmetidir. Ayakta duran, ancak çoğunlukla oturan elinde kadeh tutan tanımlanmış veya tanımlanmamış tanrısallıkların başı ile aynı hizada yer alır. Sembol tanrısallıklar ile ilişkilidir. Tek bir tanrısallığa ait bir sembol değildir. Herhangi bir tanrısallığın farklı hilalli kurs motif tipleri ile tasvir edildiği görülür. Tek başına herhangi bir tanrısallıkla bağlantılı olmadığı durumlar da söz konusudur. Kursu bezemeli ve bezemesiz, hilalli güneş, hilalli yıldız gibi farklı tipleri vardır. Kursu bezemeli hilalli kurslar kendi içinde astral, floral ve geometrik olarak alt tiplere ayrılır. Sembol en fazla ritüel ve tapma sahnelerinde tasvir edilmiştir. Hilalli güneş ve hilalli yıldız da mühür ve mühür baskılarında bir tanrısallık ile ya da tüm sahne ile ilişkili olarak sahnenin üst kısmındadır. Hilalli yıldız ve hilalli kurs tipleri genellikle boğa-adamlar tarafından taşınan âlemlerin tepesinde de vardır. Hilalli güneş âlemler üzerinde tasvir edilmemiştir. Âlemlerin tepesindeki hilalli kursların

bazılarının kursu bezemelidir. Kursu bezemesiz örnekleri de vardır. Daha önce pleiadlarla ilişkili olduğu bilinen hilalli kursun; yıldız, hilal, küre, hilalli kurs gibi astral semboller ile de ilişkili olduğu bu tez çalışmasında anlaşılmıştır. Astral semboller pleiadlar gibi hilalli kursun yanlarında tasvir edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Hilalli Kurs, Sembol, Anadolu, mühür ve mühür baskısı, Karum Dönemi.

Bilim Kodu: 118004

CRESCENT DISK SYMBOLS AND RELEVANT DEPICTIONS AS A MOTIF IN THE ART OF SEAL IN THE ASSYRIAN TRADE COLONIES AGE OF ANATOLIA

Sibel CAN

ORCID: 0000-0002-8027-4014

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

January 2023

ABSTRACT

The crescent disk is an astral symbol and its use in ancient Western Asia goes back as far as the Aceramic Neolithic Period. It was used in different geographies for a very long time. The earliest known symbol of crescent disk in Anatolia is seen in Göbeklitepe. The crescent disk is mostly depicted on seals and seal impressions during the Assyrian Trade Colonies Age in Anatolia. Since the crescent disk is a celestial symbol, it always appears in the upper part of the scenes in the art of glyptic. Although the crescent is mentioned with different names (such as moon, sun, sun disk and crescent) in the archaeological literature, the word “sun” has also been used for the disk. The meaning contained in the symbol has been interpreted in different ways so far by many researchers. As Nimet Özgüç states, the crescent disk is a sign of divinity. It is located on a level with the head of the identified or undefined divinities, who are standing, but mostly sitting, holding goblets in their hands. The symbol is often associated with divinity. It is not just a symbol of one divinity. It is seen that any divinity is depicted with different types of crescent disk motifs. There are also some cases where the crescent disk alone is not associated with any divinity. There are different types of crescent disks; such as decorated and undecorated, sun crescent, and a star crescent. Disks with decorated crescents are divided into subtypes in themselves as astral, floral and geometric. The symbol is most often depicted in ritual and worship scenes. The crescent sun and the crescent star are also in the upper part of the scenes in seals and seal prints in relation to a divinity or the whole

scene. There are also realms with a crescent star and crescent disk at the top, usually carried by bull-men. The crescent sun is not depicted on the realms. The disks of some of the crescent disks at the top of the realms are decorated. There are also some cases in which undecorated disks are present. It is understood in this thesis study that the crescent disk, which was previously known to be associated with the pleiades, is also related to astral symbols such as the star, crescent, sphere and crescent disk. Astral symbols are depicted on the sides of the crescent disks, like the pleiades.

Key Terms: Crescent Disk, Symbol, Anatolia, seal and seal impression, Karum Period.

Science Code: 118004

TEŞEKKÜR

İnsanlığın ortak dili olan semboller her zaman ilgimi çekmişti. Tez danışmanım Doç. Dr. Hatice Kübra Ensert ile çalışma fikri ise beni inanılmaz heyecanlandırmıştı.

Mühür ve mühür baskılarını çalışmak oldukça meşakkatli idi. Tez çalışmasının tüm aşamalarında tez danışmanım Doç. Dr. Hatice Kübra Ensert bilimsel yönlendirmesini ve manevi desteğini esirgemedi yanımda oldu. Tezin konusu ile ilgili sembole nasıl çalışmam gerektiğini öğretti. Elinde bulunan tüm kaynakları benimle paylaştı. Verdiği bilimsel destek için ve her zaman yanımda olduğu için Doç. Dr. Hatice Kübra Ensert hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu günlere ulaşmamı sağlayan, bizlere emek veren, çalışmalarımızda bizleri yüreklendiren arkeoloji bölüm hocalarıma çok teşekkür ediyorum.

Beni Alacahöyük kazısına kabul ederek arkeolojiyi daha çok sevdiren rahmetli Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu hocamı saygı ve rahmet ile anıyorum.

Çizimleri ile tezime katkı sağlayan meslektaşım A. Furkan Altunpak'a, üç yıl boyunca çocuklarımızın her türlü sorunu ile ilgilenip maddi ve manevi desteğini üzerimden eksik etmeyen çocuklarımın babası Yusuf beye ve arkadaşım Osman Aktaşlıoğlu'na teşekkür ederim.

Sibel CAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xi
GRAFİKLER DİZİNİ	xii
RESİMLER DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

HİLALLİ KURS MOTİFİ VE ONUNLA İLİŞKİLİ ASTRAL SEMBOLLER

1.1. Hilalli Kurs Motifi	7
1.1.1. Hilalli Kurs Motifi İle İlişkili Astral Semboller	8

2. BÖLÜM

ANADOLU'DA ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI MÜHÜR SANATINDA BİR MOTİF OLARAK HİLALLİ KURS SEMBOLLERİ VE İLGİLİ SAHNELER

2.1. Kursu Bezemesiz Hilalli Kurslar (TİP I)	12
2.2. Kursu Bezemeli Hilalli Kurslar (TİP II)	19
2.2.1. Kursu astral desenli hilalli kurslar (Tip II.A)	19
2.2.1.1. Kursu Dört Köşeli Yıldız Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.A.1)	20
2.2.1.2. Kursu Beş Köşeli Yıldız Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.A.2)	25
2.2.1.3. Kursu Altı Köşeli Yıldız Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.A.3)	26
2.2.1.4. Kursu Yedi Köşeli Yıldız Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.A.4).....	27
2.2.1.5. Kursu Sekiz Köşeli Yıldız Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.A.5).....	27

2.2.1.6. Kursu Güneş Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.A.6).....	27
2.2.2. Kursu floral bezemeli hilalli kurslar (Tip II.B)	28
2.2.3. Kursu geometrik desenli hilalli kurslar (Tip II.C)	29
2.2.3.1. Kursu Dört Dilim Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.C.1).....	30
2.2.3.2. Kursu Altı Dilim Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.C.2).....	31
2.2.3.3. Kursu Yedi Dilim Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.C.3).....	31
2.2.3.4. Kursu Sekiz Dilim Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.C.4)	32
2.2.3.5. Kursu Haç Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.5).....	32
2.2.3.6. Kursu Çizgi Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.6).....	35
2.2.3.7. Kursu Çark Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.7)	37
2.2.3.8. Kursu Signe Royal Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.8).....	38
2.2.3.9. Kursu Radyan Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.9)	39
2.2.3.10. Kursu Merkezi Daire Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.10)	41
2.2.3.11. Kursu Merkezi Küre Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.11).....	41
2.3. Hilalli Güneş (Tip III)	42
2.4. Hilalli Yıldız (Tip IV).....	43
SONUÇ	46
KAYNAKLAR	48
EKLER	53
EK-1. KATALOGLAR	54
EK-2. LEVHALAR	76
EK-3. TABLOLAR	149
EK-4. GRAFİKLER.....	151
EK-5. RESİMLER.....	155

TABLULAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda başlıca Anadolu beylikleri	149
Tablo 2. Kültepe Kâniş Karumu Seviyeleri.....	149
Tablo 3. Tipoloji çizimleri	150

GRAFİK DİZİNİ

Grafik	Sayfa
Grafik 1. 1. Kursu bezemesiz (Tip I) hilalli kursun üsluplara göre sayısal verileri	151
Grafik 1. 2. Kursu bezemesiz (Tip I) hilalli kursun üsluplara göre sahne konularının sayısal verileri	151
Grafik 1. 3. Astral semboller ile yanlandırılan kursu bezemesiz (Tip I) hilalli kursların üsluplara göre sayısal verileri.....	151
Grafik 1. 4. Kursu astral desenli hilalli kursların (Tip II A) üsluplara göre sayısal verileri.....	152
Grafik 1. 5. Kursu astral desenli hilalli kursların (Tip II A) üsluplara göre sahne konularının sayısal verileri	152
Grafik 1. 6. Astral semboller ile yanlandırılan, kursu astral desenli hilalli kursların (Tip II A) üsluplara göre sayısal verileri	152
Grafik 1. 7. Kursu floral desenli hilalli kursların (Tip II B) üsluplara göre sayısal verileri	153
Grafik 1. 8. Kursu geometrik desenli hilalli kursların (Tip II C) üsluplara göre sayısal verileri	153
Grafik 1. 9. Kursu geometrik desenli hilalli kursların (Tip II C) üsluplara göre sahne konularının sayısal verileri.....	153
Grafik 1. 10. Astral semboller ile yanlandırılan kursu geometrik desenli (Tip II C) hilalli kursların üsluplara göre sayısal verileri.....	154
Grafik 1. 11. İncelenen mühür ve baskıları üzerinde hilalli kurs tiplerinin dağılımı	154

RESİMLER DİZİNİ

Resim	Sayfa
Resim 1. Göbekli Tepe D yapısı Dikilitaş 18	155
Resim 2. Kral Barrakab ve Kâtibi. Zincirli	155
Resim 3. Halep'ten kabartmalı blok, Geç Hitit Dönemi.....	155
Resim 4. Ur-Nammu Steli	156

KISALTMALAR

Kısaltmalar

Bkz.	Bakınız
CS	Cylinder Seal/Silindir Mühür
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
Env. No.	Envanter Numarası
Fig.	Figure
Kat. no.	Katalog Numarası
Kt.	Kültepe
Lev.	Levha
MÖ	Milattan Önce
No.	Numara
Pl.	Plate
Res.	Resim
ss	Sayfa Sayısı
S	Sayı
St.	Stamp Seal/Damga Mühür
Şek.	Şekil
Tip.	Tipoloji
vd.	ve diğerleri
Vol.	Volume
Yay.	Yayın
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

“Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Çağı mühür sanatında bir motif olarak hilalli kurs sembolleri ve ilgili tasvirleri” konulu bu tezin coğrafi kapsamı, Anadolu ve dönemsel olarak Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nı kapsamaktadır. Bu tez çalışmasının seçilmesindeki amaç, Anadolu’da görülen hilalli kurs sembollerinin tipolojik çalışmasının yapılmamış olmasıdır. Motifin tasvir edildiği sahnelerle ilişkisine yönelik bir çalışma da gerçekleştirilmemiştir.

Hilalli kurs Eski Önasya’da kullanılan astral sembollerden biridir. En erken Akeramik Neolitik Dönem’de ortaya çıkar ve farklı coğrafyalarda binlerce yıl süren kullanımı vardır. Tezin konusunu oluşturan malzeme daha çok yayınlanmış olan eserlerdir. Tasvir sahnelerindeki sanatsal motiflerin isimlendirilmesinde yayınlardaki tanımlamalara bağlı kalmıştır. Mühürlerin üslupları da yayınlara bağlı kalınarak kullanılmıştır.

Eski Önasya tasvir sanatında görülen güneş diskleri, kanatlı kurslar ve hilalli kursların bezemelerini H. H. Von der Osten (1936) *Ancient Oriental Seals in the Collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett* kitabında sunmuştur. Von der Osten çalışmasında en sık rastlanılan kurs bezemelerine dikkat çekmiştir.

H. H. Von der Osten (1934) *Ancient Oriental Seals in the Collection of Mr. Edward T. Newell* kitabında da kurs bezemelerini örneklendirmiştir.

Armağan Erkanal (1993) *Anadolu’da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Baskıları* kitabında kursu, bezemeli ve bezemesiz hilalli kursların bazı tiplerine değinerek birtakım kurs bezemelerini tanımlamıştır. Kursu, bezemesiz hilalli kursları, yalın (Erkanal, 1993, s. 144, X, A, 01; II1, A, 01; I, X, 19; VII3, D, 03; VII1, C, 01; II3, X, 01; II8, F, 01) olarak adlandırmıştır. Erkanal (1993, s. 146) kursu bezemeli olan bazı hilalli kursları ise; haç (X-X, 02), dört kollu sade yıldız (VII2-X, 01), sekiz kollu yıldız (II5-E, 01) ve anafor (II1-X, 10) biçimli kurslar olarak isimlendirmiştir.

Van Hugo Prinz (1915, s. 53, v.d) *Altorientalische Symbolik* kitabının *Astralsymbole im altbabylonischen Kulturkreise* bölümünde, güneş kurslarının bezemelerini Babil örneklerine göre tespit etmiştir. Nimet Özgüç (1965, s. 33), V. H. Prinz’in tespit ettiği kurs bezemelerini Koloni Çağı’na ait Eski Anadolu üslubundaki kurs bezemeleri ile benzer şekilde ya da değiştirilerek kullanıldığını belirtmiştir.

Hatçe Baltacıoğlu (2006, s. 136) *Güneş Kursları, Alaca Höyük Arınna* makalesinde hilal içerisine yerleştirilmiş güneş kurslarına ait dört bezeme çeşidini örneklendirmiştir.

Motif, bir hilal ve hilal içerisine yerleştirilmiş bir kurstan oluşur. Hilalli kurs motifi, MÖ III. binin sonlarından itibaren daha çok mühür ve mühür baskıları üzerinde tasvir edilmiştir. Sembolün içerdiği anlam birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Hilalli kurs motifi Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da en çok silindir ve damga mühür ile baskıları üzerinde tasvir edilmiştir. MÖ 20. yy. başında Kuzey Mezopotamya bölgesindeki Asurlu tüccarlar ticaret için geldikleri Orta Anadolu'da, kırka yakın ticari yerleşim kurmuşlardır (Aktaran: Van den Hout, 2020, s. 11). Bu döneme denk düşen Kültepe/Kaniş, Boğazköy/Hattuş ve Alishar/Ankuwa(?) bilinen ticari yerleşim yerleridir (Topçuoğlu, 2010, s. 24). Bu ticaret ağının Orta Anadolu'daki en önemli dağıtım merkezi Kültepe Kaniş Karumu'dur (Miller, 2020, s. 84). Kültepe/Kaniş'in II. yapı katı, koloni çağının ilk evresini temsil etmektedir. MÖ 1835 civarında bir iç karışıklık nedeni ile üç yıl ticari faaliyetleri kesintiye uğrayan yerleşim yeri, MÖ 1832 civarında yeniden başlamış (Kaniş Ib'de), fakat ticari anlamda kendini toparlayamayarak MÖ 1720 civarında sonlanmıştır (Van den Hout, 2020, s. 11). Mama Kralı Anum-hirbi mektubunda bu sonlanmaya değinmiş olabilir (Kuhrt, 2019, s. 299).

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'ya ticaret için gelen Asurlu tüccarlar kalay, lapis lazuli ve yünlü kumaşlar karşılığında, Anadolu'dan gümüş ve altın alarak ülkelerine dönüyorlardı (Veenhof, 2020, s. 57). Crawford (2015, s. 209), geniş bir yüzeyi kaplama olanağı sağlayan silindir mühürlerin, ürünlerin nakilleri esnasında birbirine karışmaması için kullanıldığını belirtmektedir. Mühürler, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın öncesinde ve sonrasında Anadolu'da kullanılmıştır. Özkan (2022, s. 1-5, vd.), silindir mühürler ortaya çıkmadan önce Anadolu'da damga mühürlerin var olduğunu, silindir mühürlerin Asurlu ve Suriyeli tüccarların etkisi ile kısa süre içinde Anadolu'da kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. Eski Hitit Dönemi'nde silindir ve damga mühürler birleştirilmeye çalışılmış ve silindirlik-damga mühürler olan farklı bir form ortaya çıkmıştır. Bu mühürlerin gövdeleri silindir, konik saplı yumru ve çekiç başlıdır (Dinçol ve Alparslan, 2020, s. 191). Tyskiewicz grubu olarak adlandırılan bu mühürlerin sayıları azdır. MÖ 17. yy.ın başlarında ilk örnekleri görülen mühürler içinde, 17. yy.ın ilk yarısına tarihlenen Aydın mührü de vardır (Dinçol ve Alparslan, 2020, s. 191).

Mühürler en çok tüccarlar tarafından kullanılmıştır. Kazılarda zarflardan sonra en çok bullaların ele geçmiştir. Bu durum, ticaret için gelen malların ağızlarının ip ile bağlandıktan sonra bullaların üzerinin mühürlenmesi, malların güvenliğinin sağlanması için mühürlerin kullanıldığını göstermektedir. Mühürlerin zarflar, kap kapamaları, bullalar, etiketler, çanak-çömlekler, tezgah ağırlıkları üzerine basıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca az sayıda da olsa; maden külçeleri, kerpiç, altar, ocak, banyo kapları, küpler, duvar sıvası üzerinde de mühürlere ait baskılara rastlanmıştır (Aktaran: Özkan, 2022, s. 7).

Mühürlerde tıpkı imza gibi aidiyet ifade eder. Crawford (2015, s. 209-210), MÖ III. bin yıl ortalarında mühürler üzerine mühür sahibinin adını ve görevini belirten bilgilerin yazılmaya başlandığını belirtmiştir. Ayrıca mühürlerin nazardan koruma güçleri olduğuna inanılmış (Crawford, 2015, s. 209-210), mühürler üzerine büyü ve sihirden korunma duaları yazılarak mühür sahibinin kişisel tanrısının ismine de yer verilmiştir (Black ve Green, 2017, s. 25).

Kültepe ve Kültepe ile çağdaş olan yerlerde ele geçen silindir mühür ve mühür baskılarında Eski Anadolu, Eski Asur, Eski Suriye, Eski Babil olmak üzere dört üslup tespit edilmiştir (Özkan, 2022, s. 41).

Nimet Özgüç, Eski Anadolu üslubundaki mühürler üzerine işlenen konuları; mitoloji, tapma, savaş sahnesi, frizler ve av sahneleri olarak beş gruba ayırmıştır (Özgüç, 1965, s. 4). Yerli gruptaki tasvirlerde, kendine has figürler ve konular ile sahnede boş alan kalmayacak şekilde doldurulmuş; birbirini paralel hatlar ile takip eden zengin bir işçilik vardır (Özkan, 2010, s. 151). Bu açıdan, özellikle dönemin inanç sistemi hakkında bilgi vermeleri bakımından büyük önem taşırlar (Özkan, 2010, s. 151). Nimet Özgüç, Acemhöyük'ten ele geçen silindir mühür baskılarındaki figürlerin işlenişlerini; Hatti (Anadolu Grubu), silindir mühürlü bullalar ve silindir-damga mühür baskılı bullalar başlıkları altında *Acemhöyük-Buruşhaddum* kitabında toplamıştır.

Özkan (2022, s. 41); Eski Asur üslubundaki figürlerin, çizgisel tarzda kalın bir uç ile yapıldığını, çatal biçimli eller, üçgen yüz ve burun, yatay çizgiden oluşan çene ve ağız, köşeli vücut hatları şeklinde karakterize edildiğini belirtmiştir.

Eski Suriye üslubundaki konular genel olarak oturan tanrıya tapma olup sahnelerdeki figürler kalabalıktır (Özkan, 2022, s. 51). Ebla'nın III. katından ele geçmiş olan, MÖ 19. yy. tarihlenen taştan yapılmış iki kült teknesi üzerine işlenmiş yemek sahnesinde oturan uluhiyetin sivri takkesi, Suriye Koloni üslubunun kökenini belirlemiştir (Özgüç, N. 2015, s. 118). Eski Suriye Linear üsluptaki baskıların ikonografisini belirleyen ise Suriyeli Kadın figürü ve Ülker Yıldız kümeli boğalardır (Özgüç, N. 2015, s. 124). Özkan (2022, s. 52), aslan üzerinde oturan tanrısallık figürünün Linear üslupta yaygın olarak görüldüğünü vurgulamıştır. Popüler Eski Suriye üslubunun ikonografisini Sarıkaya Sarayı'nda ele geçmiş olan mühür baskılı bullalar belirlemiştir (Özgüç, N. 2015, s. 133).

Özkan (2022, s. 47), Eski Babil üslubundaki mühürleri ikiye ayırmıştır. Bu mühürler, III. Ur geleneğinde olup Babilli unsurları taşıyanlar ve Sinmuballit zamanında gelişmiş olan Eski Babil üslubu özellikler sergileyenlerdir. Bu grubun özellikleri; kitabe, ters yapılan bazı figürler, figürlerin belirli bir düzen içinde yerleştirilmesi ve insan kıyafeti giyen uluhiyetlerdir (Özkan, 2022, 47-48). İncelenen örneklerde Isin-Larsa ve III. Ur üsluplarına da rastlanmıştır. III. Ur üslubundaki mühürlerin tadil edilerek kullanılmasından ve III. Ur üslubundaki sahnelerin konusunun Eski Babil ile Isin-Larsa üsluplarına geçmiş olmasından dolayı her iki üslupdaki örnekler Eski Babil üslubuna dahil edilmişlerdir (Özkan, 2022. s. 41-42).

Hilalli kurslar silindir mühür ve baskılarında alemler ve volütlü sütun üzerinde de tasvir edilmiştir. Alem; bayrak, sancak anlamında kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1993, s. 47). Standart anlamına da gelmektedir. Volütlü sütunu Alp ve Özgüç, alem/standart olarak tanımlamış (Aktaran: Erkanal, 1993, s. 145); Erkanal (1993, s. 145-146), ise bu objelerin kült

törenleri için ağaçtan tasarlanmış sütunlar olduğunu düşündüklerini belirterek bunların İon sütunlarına öncülük edebilecek mimari öğeler olup olmadığını sorgulamıştır.

Buren (Aktaran: Tosun, 1960, s. 266), “surinnu” kelimesinin alâmetin (Tosun, 1960, s. 272) karşılığı olduğunu bildirmiştir. Von der Osten (1934, s. 139, Fig. 25), amblem kelimesini maddi forma girmiş bir sembol olarak açıklar. Amblemlerin bir yerden bir yere taşınabilmesi için uzun bir şafta (yani bayrak gibi) monte edilerek kullanıldığını ve bu kullanım şeklini standart olarak tanımlar.

Alemler, sonraki bin yıllarda da kullanılmıştır. Çoğunlukla, savaş ve dini ritüellerde insanların kendi liderlerini ya da kendi topluluklarını tanıyabilmeleri için mızrak ya da uzun bir direğin ucuna takılan ve en ön safhada taşınan alâmet olmuştur (Kutlu ve Gök, 2005, s. 275).

Alemler genel olarak boğa-adamlar tarafından taşınmaktadır. İncelenen mühür ve mühür baskıları üzerinde alemler tepesinde hilalli kurs ve hilalli yıldız ile tasvir edilmiştir. Sembolün görüldüğü sahnelerin konusu; kabul, ritüel, tapma, sunma ve mitolojidir. Eski Anadolu üslubu, Eski Asur üslubu ve Eski Suriye üslubundadır.

İncelenen mühür ve mühür baskıları, Türkiye’deki ve dünya’daki değişik müze ve koleksiyonlarda; ayrıca Asur Ticaret Kolonileri Dönemi yerleşim yerleri olan Kültepe, Acemhöyük, Alishar, Şerşe Höyük, Alaca Höyük, Konya Karahöyük, Boğazköy’den açığa çıkmıştır.

Kültepe; Kayseri’nin 20 km kuzeydoğusunda, Erciyes Dağı’nın eteğindeki ovanın ortasında kurulmuş Anadolu’nun en büyük ve en çok hasar görmüş merkezidir. Antik ismi Kaniş’tir. Tahsin Özgüç’ün kazı başkanlığında Türk Tarih Kurumu himayesinde, 1948 yılında sistemli kazılara başlanmıştır; T. Özgüç’ün 2005’teki vefatından sonra Fikri Kulakoğlu tarafından bilimsel kazılara devam edilmiştir. Kültepe’deki höyüğü kuzey, güney ve doğudan Karum olarak isimlendirilen bir Aşağı Şehir çevirmektedir (Kulakoğlu, 2010, s. 40). Höyükte yapılan kazılarda Eski Tunç Çağı’nın erken dönemlerine kadar inilmiş ve 18 kültür katı tespit edilmiş; Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda tepede saray yapıları, tapınaklar ve depo odası açığa çıkarılmıştır (Kulakoğlu, 2010, s. 41).

Acemhöyük; Aksaray sınırları içinde yer alan, 40’ı aşkın höyük içerisinde 600×700 boyutu ile en önemli höyüklerden biridir (Özgüç, N. 2015, s. 1). Antik adının Burushaddum olabileceği düşünülmektedir. Acemhöyük kazıları 1962 yılında Prof. Dr. Nimet Özgüç başkanlığında başlamış, 1988 yılına kadar devam ettikten sonra 1989 yılında Prof. Dr. Aliye Öztan tarafından devralınmıştır (Kuzuoğlu, 2019, s. 175). Öztan’ın emekli olmasından sonra kazılar Yalçın Kamış başkanlığında halen devam etmektedir. Acemhöyük’te tepe ve aşağı şehir bu dönemde yerleşilmiştir. Höyük’teki tabakalanma; XII.-VII. Eski Tunç Çağı, VI. Asur Ticaret Kolonileri Çağı geçiş dönemi ve V.-I. Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na (MÖ 1974-1719) tarihlenmektedir (Kuzuoğlu, 2019, s. 175). Nimet Özgüç; Aşağı Şehir’in iskanı hakkında detaylı

bir bilginin olmadığını belirterek, eldeki verilere göre Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda iskan edilmiş, sonrasında terk edildiğini söylemiştir (Aktaran: Kuzuoğlu, 2019, s. 175-176).

Alişar kazıları, 1927-1932 yılları arasında, Chicago Üniversitesi Şark Enstitüsü tarafından yürütülmüştür (Von der Osten, 1937, s. vii). Alişar, Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Alişar Köyü'nün 2.5 km kuzeyinde yer alır. 1993'te tekrar kazılmaya başlanmıştır. Alişar için tabakalanma: I. tabaka Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı (0 ve Ia tabakası); II. tabaka Eski Hitit Dönemi; III. tabaka Geçiş Dönemi (Eski Tunç Çağı II-IIIa evresi, Ia tabakası; Eski Tunç Çağı IIIb için, III. tabaka); IV. tabaka Yeni Hitit Dönemi; V. tabaka Frig-Med, Pers, VI. tabaka Helenistik, Galat, Roma ve Bizans Dönemi, VII. tabaka ise Selçuklu, Osmanlı olarak tespit edilmiştir (Aktaran: Ünsal, 2018, s. 89-90).

Şerşe Höyük; Mardin'in Gercüş ilçesi kurulmuş olan yerleşim yeridir (Erkanal, 1993, s. 88).

Alaca Höyük; Çorum'un 45 km güneyinde, Alaca ilçesindedir. 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adına Hamit Z. Koşay, Remzi Arık ve Mehmet Akok tarafından kazılar başlatılmış; 1983 yılında ara verildikten sonra 1997 yılında Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu tarafından kazılara tekrar başlanmıştır (Baltacıoğlu, 2007, s. 5-6). Alaca Höyük'te Kalkolitik Çağ ile başlayan ve Demir Çağ ile sonlanan dört kültür evresi ile 14 yapı katı saptanmıştır. II. kültür katının tamamı; Asur Ticaret Kolonileri'nin son evresinden (çağdaşı Kültepe Ib), MÖ II. binin sonuna, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışına dek geçen süreyi kapsamaktadır (Çınaroğlu ve Çelik, 2013, 197-199).

Konya Karahöyük; kazılar Sedat Alp başkanlığında, 1953 yılında başlatılmıştır. Aralıklarla 1982 yılına kadar devam etmiştir. XXVII kültür katından oluşan Konya Karahöyük'ün I-IV tabakaları Orta Tunç Çağına tarihlenmektedir. Bu dönemi Kültepe'nin Ib tabakası ile çağdaştır (Aktaran: Erku, 2008, s. 1). Sedat Alp bu yerleşimin Burushaddum olabileceğini düşünmüştür.

Boğazköy, Çorum İli Boğazkale ilçesindedir. Bu dönemdeki antik adı Hattuş'tur. Yerleşim yeri 1834 yılında keşfedilmiş, 1906-1912 yılları arasında Müze-i Hümayun yönetiminde kazılara başlanmıştır. 1931 yılından sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı gözetiminde Alman Arkeoloji Enstitüsü kazılarına Andreas Schachner başkanlığında devam etmektedir (Seeher, ve Schachner, 2014, s. 132). Boğazköy Büyükkale'de, Aşağı Şehir'de ve Büyükkale Kuzeybatı Yamaç'ta yapılan kazılar sonucunda bu döneme ait kalıntılar ve buluntular tespit edilmiştir (Seeher, 2000, s. 24, Çizelge 2, Büyükkaya Kronoloji tablosu). Büyükkale V. evrenin son dönemi olan iki aşmasındaki yapılanma IV. evre olan Karum Dönemi'ne kadar değişmeden kalmıştır (Schachner, 2012, s. 86). Schachner (2012, s. 87) Boğazköy'ün Karum yerleşimine Aşağı Şehir'in IV. tabakasında, Büyükkale'nin IVd tabakasında, Kuzeybatı Yamacın 8b-a tabakasında ve Yukarı Şehir'in batı kısmı ile Büyükkaya'da rastlandığını belirtmiştir.

Bu çalışmada 670 adet mühür ve mühür baskısı incelenmiştir. Bunlardan 539 adeti tez içerisine dahil edilmiştir. Tipolojik çalışma için tezin malzemesini oluşturan her bir eser için

ayrı ayrı detaylı kataloglar oluşturulmuştur. Hazırlanmış 539 (Grafik 1. 11) katalogdan 289 tanesi levha olarak, 22 tanesi katalog olarak teze eklenmiştir. Üsluplar, üsluplara göre sahnelere ait konuların sayısal verileri ve astral semboller ile yanlandırılan hilalli kurslar grafik olarak sunulmuştur.

1. BÖLÜM

HİLALLİ KURS MOTİFİ VE ONUNLA İLİŞKİLİ ASTRAL SEMBOLLER

Hilalli kurs, bir hilal ve hilal içerisine yerleştirilmiş bir diskten oluşur. Bir astral semboldür. Hilalli kurs sembolü, Önasya'da Akeramik Neolitik Dönem'den itibaren görülmektedir. Dünyanın bilinen en eski tapınak alanı Göbekli Tepe'dir. Schmidt (2018, s. 150), Göbekli Tepe D Yapısı dikilitaş 18'in göğüs kısmındaki hilalli kurs sembolünü, daire ve yarım ay olarak tanımlamıştır (Res. 1). Nebra Gökyüzü Diski'nden sonra daire ve yarım ay sembollerinin güneş ve ay olarak daha fazla yorumlanmasına da dikkat çekmiştir. Bilindiği gibi MÖ XVI. yy.la tarihlenen Nebra Gökyüzü Diski, artık yılları hesaplayan bir araç şeklinde açıklanmıştır (Zangger-Gautschy, 2019, s. 15). Ayrıca Schmidt (2018, s. 150-151) H işaretini, yarım ay ve daireyi kadın; batı yönündeki ikinci dikilitaşın göğüs kısmında tasvir edilen bukranon'u ise erkek olarak tasavvur etmiş fakat bu konuyu yorumuna açık bırakmıştır. Göbekli Tepe'deki hilalli kurs motifi, kursu merkezi daire bezemeli hilalli kurs tipindedir (Tab. 3, Tip II.C.10).

Neolitik Dönem insanların yaşadığı Köşk Höyük'ün II. ve III. tabakalarında kabartma bezemeli çanak ve çömlekler yaygın olarak ele geçmiştir (Öztan, 2007, s. 228-229). Öztan (2007, s. 229); özgün bir grubu temsil eden Köşk Höyük kabartma bezemeli kapların omuzları üzerindeki simgesel betimlemelerden hilal ve güneşi, gece ve gündüz olarak yorumlamıştır.

1.1. Hilalli Kurs Motifi

Gökyüzüne ait olduğu için tasvir sanatında her zaman sahnelerin üst kısmında yer alır. Hilalli kursun arkeoloji literatüründe farklı isimleri vardır. Hilal bütün isimlerde geçmekle birlikte, kurs için güneş kelimesi de kullanılmıştır. Hilalli kurs (Özgüç, N. 1965, s. 32-33), hilal içinde yıldız disk, star disk in crescent (Porada, 1948, s. 35-37, 277E, 292E, 293, 320E; Buchanan, 1966, s. 77, pl. 31, 426; s. 84, pl. 33, 460A, 460, 462, 466; Teissier, 1984, Kat. No, 103, 15, 111), disk and crescent (Collon, 1986, s. 48), güneş kursu ve hilal (Forte, 1976), yarım ay içinde güneş, sonnenscheibe in der mondsichel (Moortgat, 1966, s. 35, No. 255, 271, 286, 296), ay ve güneş, mond und sonne (Otto, 2000), güneş disk ve hilal (Black ve Green, 2017, s. 141-311) gibi.

Hilalli kursların kursu bezemeli olanları olduğu gibi bezemesiz örnekleri de vardır. Bu nedenle, motifi Nimet Özgüç'ün isimlendirdiği gibi hilalli kurs olarak tanımlamak daha uygun görünmektedir. Hilalli kursun tasvir sanatındaki işlevi ile ilgili farklı görüşler vardır.

Nimet Özgüç (1965, s. 32-33), hilalli kursun tanrısalların boynuzlu başlığı gibi tanrısal bir alâmet olduğunu söylemektedir.

Erkanal (1993, s. 145), Nimet Özgüç'ün hilalli kurs ile alakalı görüşleri konusunda hem fikir olduğunu belirterek hilalli kursun tanrısallık simgesi olduğunu yinelemektedir.

Alp (1994, s. 121, lev. 44, 107), bir insan figürü tarafından taşınan “yarım ay” içindeki güneş kursunda dünya veya evren tasvirinin söz konusu olabileceğini belirtir. Alp’e göre bu kozmik tasvirlerin en eski örneğinden biridir. Kendisi, daha erken dünya tasavvurunun Alaca Höyük standartlarında görüldüğü düşüncesindedir. Söz konusu insan figürü, Ullikummi şarkısındaki Atlas figürü Upelluri’dir. Upelluri, Ea’ya yeryüzünün ve gökyüzünün kendi üzerine inşa edildiğini söylemektedir (Karağuz, 2015, s. 144-145). Hititler evreni bir bütün olarak düşünmüş, evrenin bakırdan bir bıçak ile bölünerek gök ve yer olarak ikiye ayrıldığına inanmışlardır (Erbaşı, 2013, s. 154).

Black ve Green (2017, s. 140-141); Sin’in simgesi olan hilalin içerisine yerleştirilen kursun hilal ile güneşin birleşimi olduğunu, bu birleşimin bir ay tutulmasını çağrıştırdığını söyler. Ayrıca; hilal içerisine yerleştirilmiş olan diskin, Yeni Asur ve Yeni Babil tasvir sanatında Sin olduğu öne sürülen bir tanrının hilalden yükselirken tasvir edildiğini de aktarır.

Nimet Özgüç (1965, s. 32-33), boğa-adamlar tarafından taşınan alemlerin başlarında da hilalli kurs tasvirinin olduğunu belirtmektedir.

1.1.1. Hilalli kurs motifi ile ilişkili astral semboller

Bazı mühür ve mühür baskıları üzerinde tanrısallıkla ya da tüm sahne ile ilişkili olarak hilal içine yerleştirilen kurs yerine güneş veya yıldız motifi tasvir edilmiştir. Bazı araştırmacılar, hilal içinde tasvir edilen yıldız ve güneş sembollerini hilalli kurs olarak adlandırmıştır. Söz konusu semboller, kurs içinde tasvir edilmediğinden biçimsel olarak farklıdır. Bu nedenle hilalli yıldız ve hilalli güneş, hilalli kurslardan anlam içeriği olarak da farklılık arz edebilir. Hilalli yıldız motifine farklı coğrafyalarda ve zamanlarda farklı anlamların yüklenmiş olduğu görülür. Nemrud Dağı’nın batı terasındaki levha üzerinde, sağa doğru dönmüş yürür vaziyetteki aslanın boynunda bir hilal ile ortasında yıldız bezemesi bulunur (Dörner, 1990, s. 223-225). Aslanın boynundaki hilal sembolü Kommagene, ortasındaki Regulus yıldızı ise Antiochos’un kişiliğinin sureti olarak yorumlanmıştır (Aktaran: Dörner, 1990, s. 226).

Astral semboller, tasvir sanatında çeşitli objeler üzerinde görülmektedir. Ay, yıldız, güneş gibi astral semboller tanrısallıklar ile ilişkilidir. Nitekim Mezopotamyalılar gök cisimlerini izlemiş ve astronomide önemli bir yere sahip olan dört büyük gök cismini gök tanrıları Şamaş, Sin, İhtar ve Adad’a dayandırmışlardır (Sayılı, 1982, s. 324). Gliptik sanatında uluhiyetler ve tüm dönemlerin dinsel inancı en muhteşem detayları ile mühürler üzerinde tasvir edilmiştir (Black ve Green, 2017, s. 24-25).

Enlil’in Labbu’nun silüetini gökyüzüne çizmesi yani Ejderha Takımyıldızı’nın boyutlarını vermesi, Mezopotamyalılar’ın astronomik gözlem yaptıklarının kanıtıdır (Bottéro ve Kramer, 2017, s. 531).

Schimmel (2020, s. 14) astronomi ve matematiğin gelişim gösterdiği yer olarak Mezopotamya'yı işaret eder. Mezopotamya astronomisi II. bin yıl başlarından itibaren matematiksel unsurları falcılık öğeleri ile birlikte ele alınmıştır (Bordreuil, vd., 2015, s. 383).

Mezopotamya halkının astronomiye verdiği önemi astronominin II. bin yıl sonuna ait metinlere sadık kalınarak çoğaltılmasından ve VIII. yy.ın ikinci yarısına kadar üretkenliğini sürdürmüş olmasından anlaşılmaktadır (Bordreuil, vd., 2015, s. 385).

Schimmel (2020, s. 63); MÖ III. bin yıl başını işaret ederek Sümer Dönemi tanrılarında Enlil, Anu ve Ea'nın sırasıyla havaya, göğe ve yere karşılık geldiğini; Şamaş, Sin ve İştar'ın ise tapınılan astral üçlemedeki tanrılar olduğunu vurgulamıştır.

Eliade (2020a, s. 21); gökyüzü ile yakından ilgilenen Mezopotamya halkının, gökte olan her şeyin yeryüzünde olduğu inancını taşıdığını belirtmektedir. Bu nedenle Mezopotamya'daki tapınaklar, kentler, ülkeler kozmosdaki yıldızlara göre çizilmiştir. Sippar şehrinin Yengeç Takımyıldızı'nda, Nippur kentinin Büyük Ayı'da bulunması gibi. Ayrıca Eliade; yeryüzünde zuhur eden her şeyin farklı bir formda da olsa gökyüzünde var olduğunu, insan vücudunun kozmosun bir aynası gibi tasavvur edildiğini de söylemektedir (Eliade, 2020a, s. 35).

Astroloji, Babil dinin bir parçası idi (Thompson, 1900, s. XIV). Thompson, Yunanlı tarihçi Strabon'dan Keldaniler'in astronomi ve yıldız falında yetenekli olduklarını aktarır ve Antik Mısır'dan bilinen gökyüzünün haritasını çıkartarak sütunlara yazma geleneğinin Keldaniler'de de olduğunu söyler (Aktaran: Thompson, 1900, s. XIII-XIV).

Zangger ve Gautschy (2019, s. 13-18); Anadolu halkının astronomi bilgisinin Eski Babil astronomisinden türetildiğini söyler. Eski Babil astronomisinde ayların dizilişinin yeni aydan sonraki ilk hilalin gökyüzünde görülmesi ile başladığını vurgular. Yazılıkaya'nın astronomik amaçla kullanıldığı yönünde güçlü kanıtlar olduğunu belirterek IV. Tuthaliya rölyefinin konumunu örnek olarak gösterir. Rölyef, yaz gün dönümünü vurgulamak amacı ile haziran ayı ortalarında bir iki gün öğleden sonra gün ışığı görecektir şekilde konumlandırılmıştır.

Mezopotamya halkı, tanrılarının geleceği gökyüzüne yazdıklarına inanırdı. Bu nedenle ay ve güneş tutulmaları, yıldız kaymaları gibi göksel olaylar tanrılarının bir işareti sayılırdı (Bordreuil vd., 2015, s. 383).

Sayılı (1982, s. 324-325); Mezopotamyalılar'ın bazı yıldızları da astronominin içine aldıklarını, gezegenlerin hareketlerini dikkate alarak kendine münhasır özelliklerini manalandırdıklarını belirtmiştir. Mezopotamya astronomisinin dini unsurlarla birlikte kozmogonik bir astronomi olarak nitelendirilmesi gerektiğini de söylemiştir. Kehanet çeşitleri içinde astrolojinin en önemli yere sahip olduğu da bilinmektedir.

Ay ve güneş, sonsuz döngünün sembolüdür (Eliade, 2020b, s. 208). Eliade (2020b, s. 213); ay ve güneşi ayrı birer kutup olmaktan ziyade, onları birleştirerek sonsuz döngünün içerisinde

antik dönem insanının kendi yazgısından kurtulma isteğini somut bir sembolle ortaya koymak istemiş olabileceğini belirtir.

Mezopotamyalı astrologlar, bilinen tüm gök cisimlerinden alâmetler çıkartıyordu. Başlıca kaynakları ise ay idi. Ay ve Güneş'in haleleri kehanetlerin üretildiği verimli iki kaynaklardı (Thompson, 1900, s. 24).

Eliade (2020b, s. 184), güneşin değişime uğramadan kaldığını; ayın ise kaybolduğunu, büyüüp küçüldüğünü, ayın üç gece üst üste görünmemesini ayın ölümü, yeni ayın görünmesini ise yeni bir doğuş olduğunu belirtir. Ve bir Babil ilahisinde "ayın kendi kendine büyüyen bir meyve" olarak anlatıldığını ekler. Resimli kanıtlar ve dini metinler ile doğrulandığı üzere hilal, Ay tanrısı Sin'in simgesidir (Buren, 1945, s. 60).

Buren (1945, s. 62-68), Asur kralları tarafından gerçekleştirilen dini ayinlerde kralların kendini korumak için taktıkları tılsımlı sarkık kolyelerin ucunda Sin, Şamaş ve İstar simgelerinin bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca Eski Babil Dönemi'nde Şamaş, Sin ve İstar'ın sırası ile güneş ışınları olan dört köşeli bir yıldız, hilal ve sekiz köşeli bir yıldız olarak bir arada sembolleştiren bir geleneğin sanatsal repertuarda ortaya çıkışına işaret eder. Disk şeklindeki bu tasarımlar, Mezopotamya halkı için güneş disklerinin ilahi bir amblemin parçası olduğunun kanıtıdır. Von der Osten (1934, s. 110) güneş disklerinin ilahi bir amblemin parçası olduğunu belirtmiştir.

Orta Çağ'da simya yazarları ay ve güneşi kadın ve erkek gibi tasavvur ederek güneş ve ayın birleşmesini tasvir eden resimler çizmiştir. Bu anlayışın kökeni Mezopotamya'dır (Eliade, 2020a, s. 76). Burchardt; "Astroloji ve Simya" kitabının "Kimyasal Evlilik" bölümünde, güneş ve ayın nefsin iki gücünü temsil eden semboller olduğunu belirtmiştir (Burchardt, 1999, s. 161).

Ragozin (2022, s. 85); ay ve güneşin gökyüzünü yönettiklerini, güneşi gündüzün efendisi, ayı ise gecenin kraliçesi olarak tanımlamıştır. Benzer tanımlamayı Ögel (2014, s. 314), Türk mitolojilerini anlattığı kitabında bir bez üzerine işlenmiş hilal ve içerisine yerleştirilmiş güneş diskini gece ve gündüz olarak yorumlamıştır.

Gonnet Bağana (1967, s. 162), Alaca Höyük'ten ele geçen güneş simgelerinin arkeolojinin bilinen en zengin güneş sembolü serisini verdiğini vurgular. Baltacıoğlu (2006, s. 129) da güneş kurslarının Alaca Höyük ile sınırlı olmadığını belirtir.

Babil ülkesinde kral göreve başlarken Şamaş tarafından krala iktidarın simgesi olan ip ve ölçme çubuğu verilirdi (Bordreuil, vd., 2015, s. 159). Eliade (2020b, s. 171-172), Şamaş'ın babası kabul edilen Sin'in altında yer aldığını söylemektedir. Fakat Babil'de güneş ile ilgili inanışın anıları saklı tutulmuştur. Şamaş'ın ölenlerin ruhlarının güneşi, yargı ile kahinlerin efendisi ve kehanet tanrısı olarak anıldığını da belirtir. Şamaş, adaletin bekçisidir. Fakat

hiçbir zaman yaratılış mitoslarında bir yere sahip olmamış ve üç büyük tanrıdan biri konumuna gelememiştir (Hooke, 2015, s. 85).

Nimet Özgüç (2015, s. 127), astronominin gelişim gösterdiği Yeni Asur Dönemi'nde mühürler üzerine Süreyya (Ülker) Yıldız kümesinin linear ve matkap tekniği ile yedi nokta olarak tasvir edildiğini belirtmektedir.

Buren (1945, s. 74-75); yedi noktanın Sibittiler'e (Sebittu) atfedildiğini, Sibittiler'in, kutsal yeminleri yerine getirmek için karanlık tanrılarla birlikte çağrılan tanrılar olduğunu söylemektedir. Buren; Sibittiler'in ilk olarak ne zaman Ülker Takımyıldızı ile özdeşleştirildiğinin net olarak söylenemeyeceğini, eski temsillerinin astral öneme sahip olup olmadığını ortaya konulamayacağını da ifade eder. Buren, yedi noktanın kura çekmede veya bireylerin kaderini tahmin etmede kullanılan çakılları sembolize edebileceğini de belirtmiştir.

Black ve Green (2017, s. 309-310); Sebittular'ın Yeni Asur sanatında yedi nokta ile simgelendiğini, bazen yedi yıldız olarak da geçtiğini vurgulamıştır. Sebittular, kötü niyetli ifritlere karşı çağrılan tanrılar grubudur.

Schimmel (2020, s. 127); Ülker'in yedi yıldızının en sıcak kırk gün boyunca ve şiddetli fırtınalarda Babil'de ufkun ötesine gizlendiklerini, bunların kötü ruhlar olduklarına insanların çoğu kez inandığını belirtmektedir.

Sitchin (2000, s. 279) ise, yedi noktanın Enlil'in göksel sembolü olduğunu söylemiştir.

Mezopotamyalılar için gökyüzü, tanrıların mekanıydı. Yıldızlar ile yıldız kümeleri, tanrıları; gökyüzünde gelişen olaylar ise tanrılarının işaretlerini temsil ediyordu (Sayılı, 1982, s. 324).

2. BÖLÜM

ANADOLU'DA ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI MÜHÜR SANATINDA BİR MOTİF OLARAK HİLALLİ KURS SEMBOLLERİ VE İLGİLİ SAHNELER

Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ortaya çıkmış olan hilalli kurslar, esas olarak dört ana tipe ayrılabilir. Bunlar; kursu bezemesiz, kursu bezemeli, hilalli güneş ve hilalli yıldızdır. Tez kapsamına alınan örnek sayısı; kursu bezemesiz hilalli kurslar 193 (Grafik 1. 1), kursu bezemeli hilalli kurslar 324, hilalli güneş 2, hilalli yıldız ise 22 tanedir (Grafik 1. 11). Bunların içerisinde en büyük grubu, kursu bezemeli olan Tip II oluşturmaktadır. Onu, kursu bezemesiz Tip I izlemektedir. En az sayıda olanlar ise hilalli güneş ve hilalli yıldızdır. 326 tane kursu bezemeli hilalli kursdan, 134 tanesi kursu astral desenli (Grafik 1. 4), 2 tanesi kursu floral desenli (Grafik 1. 7), 190 tanesi kursu geometrik desenli (Grafik 1. 8) hilalli kurslardan oluşmaktadır.

Aşağıdaki tipolojik çalışmada hilalli kurs ile ilişkili yıldız, hilal, küre, hilalli kurs, pleiad gibi astral sembollerde tez çalışmaya dahil edilmiştir.

2.1. Kursu Bezemesiz Hilalli Kurslar (TİP I)

Tip I hilalli kurs motifi, kursu bezemesiz bir diskten ve hilalden oluşmaktadır. Tip I hilalli kursların tasvir edildiği mühür ve mühür baskıları; Kaniş Karumu II ve Ib katı, Alaca Höyük (Erkanal, 1993, s. 67-68, Lev. 26, VII3, D, 03), Acemhöyük (Sarıkaya Sarayı), Boğazköy (Erkanal, 1993, s. 50-51, Lev. 18, II8, F, 01), Konya Karahöyük (Alp, 1994, s. 159, şekil 44, Lev. 54, 131), Alişar Höyük (Erkanal, 1993, s. 45-46, Lev. 16, II5, E, 01), Hatay (Erkanal, 1993, s. 28, Lev. 9, I, X, 19 ve Adana (Erkanal, 1993, s. 42-43, Lev. 15, II3, X, 01) çevresinde ele geçmiştir.

İncelenen örnekler içinde damga ve silindir mühür ile baskıları üzerinde tasvir edilen Tip I hilalli kurslar; Eski Anadolu üslubunda 72, Eski Asur üslubunda 42, Eski Suriye üslubunda 53, Eski Babil üslubunda 15 ve üslubu bilinmeyen 11 tane örnekten oluşmaktadır (Grafik 1. 1). Grafik 1. 1'de de görüldüğü gibi Tip I hilalli kurs, Eski Anadolu üslubunda daha fazladır. Giriş bölümünde de belirtildiği üzere III. Ur üslubundaki örnekler Eski Babil üslubuna dahil edilmiştir. Eski Babil üslubunda tasvir edilen Tip I hilalli kurs sayısı azdır.

Tip I hilalli kurs, ayakta duran ve çoğunlukla oturan elinde kadeh tutan tanımlanmış ve tanımlanmamış tanrısallıkların başı ile aynı hizada tasvir edilmiştir. Özkan (2022, s. 43), oturan tanrısallıkları tanrı Aşşur olarak tanımlamaktadır.

Hilalli kurslar bazı örneklerde; boğanın sırtında (Lev. Ia, Ib), heraldik Kusarikku'nun boynuzlarının ortasında (Lev. Ic), tapanın (Lev. Id, IIa) ve sırt sırta vermiş iki tapanın başı ile aynı hizada (Lev. IIb), baş aşağı aslanı yenen kahramanın yüzü hizasında (Lev. IIc), bir figürün

başı üzerinde (Lev. IID), keçi-balığın sırtında (Lev. IIIa) ve hayat ağacının önünde dik kalkmış hayvanların başı üzerinde (Lev. IIIb) de tasvir edilmiştir.

Tip I hilalli kurs, alemler ve volütlü sütun üzerinde de tasvir edilmiştir.

Bir örnekte ucu mızrak şeklinde olan alemler boğa-adam taşımaktadır. Alemlerin tepesindeki hilalli kurs bezemesizdir (Özgüç, N. 2006, s. 321, CS 839). Kaniş Karumu Ib'den ele geçmiş olan Eski Asur ülubundaki örnekte ise hilalli kurslu alemler boğa-adam taşımaktadır (Özgüç, N. 1968, s. 30-31, Lev. XXVI, 3). Volütlü direği Nimet Özgüç (1968, s. 16) volütlü alemler olarak, Alp (1994, s. 110) ise hilal içinde güneş kursu ve altında sütun olarak tanımlamıştır.

Sarıkaya Sarayı'nda ele geçmiş olan Eski Suriye üslubundaki bir silindir mührün kısmi baskısı üzerinde volütlü sütunun tepesinde hilalli kurs vardır. Kursu bezemesizdir. Ritüel, sahnede beş erkek figürü volütlü sütuna doğru yürürken tasvir edilmiştir (Erkanal, 1993, s. 52, Lev. 18, III1, C, 01).

Hilalli kursun ve hilalli kurslu alemlerin bir arada tasvir edildiği örnekler de vardır. Eski Anadolu üslubundaki kabul sahnesinde, taburesi arka arkaya yatan iki aslana basan uluhiyetin başı hizasında kursu bezemesiz hilalli kurs vardır. Hilalli kurslu alemler ise karşılıklı iki boğa-adam taşımaktadır. Nimet Özgüç (2006, s. 310, CS 825); boğa-adamların taşıdığı hilalli kurslu alemler, hilalli güneş alemleri olarak adlandırmıştır.

Bu grupta incelenen örneklerde ikonografik özellikleri ile tanımlanabilen tanrısallıklar Fırtına tanrısı, Şamaş, Ay tanrısı, İnara, Çıplak tanrıça, Aslan üzerinde oturan tanrı, Savaş tanrısı, Hava tanrısı, Kaneş'in Baş tanrıçası, Ea ve Ilabrat'tır.¹

Bunların dışında ceylan üzerinde oturan uluhiyetin (Lev. IIIC, IIId, IVa), bir eşek üzerinde karşılıklı yerleştirilmiş iki tahtta oturan tanrısallıkların (Lev. IVb) ve oturan elinde saban tutan uluhiyetin başı hizasında da görülür (Lev. IVc).

Genel olarak tanrıların başı hizasında tasvir edilen hilalli kurs; bir örnekte elinde gürz tutan tanrısallığın belinden aşağıda ve diz hizasında tasvir edilmesi bakımından ilginçtir. Zarf üzerindeki silindir mührün baskısı (Kat. no. 1), Kaniş Karumu Ib katına aittir (Lev. IVd).

¹ Hazırlanan 539 katalog içinde tanrısallıkların tasvirleri: Fırtına tanrısı (Erkanal, 1993, s. 67-68, Lev. 26, VII3, D, 03; Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 108, Lev. 34, 121, CS 208; Özgüç, N. 2006, s. 193, CS 590). Şamaş (Özgüç, N. 1968, s. 28-29, Lev. XVII, A; Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 84-85, Lev. 25, 91, CS 141; s. 115, Lev. 37, 129, CS 229; Özgüç, N. 2006, s. 120, CS 400; s. 320, CS 836). Ay tanrısı (Özgüç, N. 2015, s. 161-162, Fig. 127, Ac. CS 97). İnara (Özgüç, N. 2015, s. 164, Ac. CS 99). Çıplak tanrıça (Erkanal, 1993, s. 76, Lev. 29, VII3, X, 13; Özgüç, N. 2015, s. 79-82, Res. 50, Ac. CS 20). Aslan üzerinde oturan tanrı (Özgüç, N. 2006, s. 112, CS 377; s. 199, CS 608; s. 207, CS 627; s. 138, CS 445; s. 144, CS 460; s. 143, CS 457). Savaş tanrısı (Özgüç, N. 1965, s. 39, Lev. XIII, 39; Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 76, Lev. 21, 82, CS 115; s. 84, Lev. 24, 91, CS 138; Özgüç, N. 2006, s. 310, CS 825; s. 65, CS 269). Hava tanrısı (Collon, 1987, s. 43-44-57, Period IVa, 151; Özgüç, N. 1965, s. 38, Lev. X, 28; s. 41, Lev. XXII, 65; s. 38, Lev. XI, 31, b; Özgüç, N. 2006, s. 96, CS 348). Kaneş'in baş tanrıçası (Özgüç, N. 1965, s. 42, Lev. XXIII, 70; Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 59, Lev. 17, 73, St. 35). Ea (Özgüç, N. 1965, s. 40, Lev. XVI, 49b; s. 40, Lev. XVIII, 54). Ilabrat (Özgüç, N. 2015, s. 55-56, Ac. CS 8).

Tip I hilalli kurs, Grafik 1. 2'de de görüldüğü gibi çoğunlukla ritüel ve tapma sahnelerinde tasvir edilmiştir.² Tapma sahnesinin konu olarak işlendiği bazı mühür baskılarında oturan tanrısallık yoktur. Hilalli kurs sırtı konili boğa (Lev. Va, Vb, Vc) ve iki insan kollu boğa ile ilişkilidir (Lev. Vd).

Benzer durum, kabul sahnesinin tasvir edildiği silindir mühür baskısında da görülür. Hilalli kurs, boğanın sırtındadır (Lev. VIa).

Sırtı konili boğanın sırtında hilalli yıldızın tasvir edildiği örnekler de vardır (Lev. VIb).

Hilalli kurs, sırtı konili boğa ve iki insan kollu boğanın sırtlarında tasvir edilmemiştir. Bu açıdan ilginçtir. Bu durum, mühür kazıyıcısının tercihi olabileceği gibi ikonografik olarak genel bir uygulama olabilir. Bilindiği gibi boğa, Fırtına tanrısının hayvanıdır ve boğalı tanrılar ile boğalar Hava tanrıları grubu içinde tanımlanmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 21 vd.). Nimet Özgüç (2015, s. 62-63), sırtı konili boğayı da Tanrı Aşşur olarak tanımlamıştır. İki insan kollu sırtı konili boğa da bir tanrısallığın temsili olabilir.

Tip I hilalli kurs; ritüel ve tapma sahneleri dışında kabul sahneleri, tanrı alayları, av sahneleri, savaş sahnesi, savaş frizi, mücadele sahnesi ve mitoloji sahnelerinde de tasvir edilmiştir.³

Bazı Tip I hilalli kursların yan kenarları astral semboller olan hilal, yıldız, küre, hilalli kurs ve pleiadlar ile yanlandırılmıştır. Eski Anadolu üslubunda 17, Eski Asur üslubunda 7, Eski Suriye üslubunda 13, üslubu bilinmeyen 4 silindir ve damga mühür ile baskıları üzerinde Tip I hilalli kurs astral sembollerle yanlandırılarak tasvir edilmiştir (Grafik 1. 3). Eski Babil üslubundaki örneklerde hilalli kurs, astral semboller ile yanlandırılmamıştır.

Üç farklı örnek üzerinde hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır. Bu sahnelerin konusu ritüel, tapma ve kabul sahnesidir. Hilalli kurs, oturan uluhiyetlerin başı ile aynı

² Hazırlanan 539 katalog içinde sahne tasvirleri: ritüel sahneler (Eisen, 1940, s. 57-58, Pl. XIII, 128; Özgüç, N. 1965, s. 43, Lev. XXVII, 80; Özgüç, N. 1968, s. 30, Lev. XXIV A; Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 15, Lev. E, 2; s. 19, Lev. G, 2; s. 20, Lev. H, 4; s. 20, Lev. İ, 4; s. 21, Lev. K, 3; s. 121, Lev. 40, 137, CS 246; s. 94-95, Lev. 28, 101, CS 167; s. 50, Lev. 14, 67, CS 88; s. 85, Lev. 25, 91, CS 142; s. 43, Lev. 11, 59, CS 59; s. 119, Lev. 39, 134, CS 243; s. 37, Lev. 7, 51, CS 42; s. 54, Lev. 16, 71, CS 99; s. 53, Lev. 16, 70, CS 98; s. 51, Lev. 15, 68, CS 91; s. 38, Lev. 8, 54, CS 49; s. 59, Lev. 16, 71, St. 31; s. 28-29, Lev. 3, 45, CS 20; s. 96, Lev. 29, 104, CS 175; s. 82, Lev. 23, CS 133; s. 33-34, Lev. 5, 48, CS 33; Özgüç, N. 2006, s. 238, CS 703; s. 73-74, CS 292; s. 65, St. 88; s. 189, CS 580; Özgüç, N. 2015, s. 91, Res. 57, Ac. CS 27; s. 93, Res. 60, Ac. CS 30; Porada, 1948, s. 109, No. 845; Özgüç, T. 1999, s. 14, Lev. 74, 1). Tapma sahnelerinin yer aldığı bazı örnekler (Erkanal, 1993, s. 42-43, Lev. 15, II3, X, 01; Özgüç, N. 1965, s. 43, Lev. XXVI, 78; Özgüç, N. 2006, s. 68, CS 279; s. 243-244, CS 716; s. 183-184, CS 568; s. 287, CS 810; s. 168-169, CS 533; s. 206, CS 623; s. 210, CS 633; s. 221, CS 663; s. 107, CS 359; s. 258, CS 746; s. 246, CS 721; s. 274, CS 781; s. 291-292, CS 819; s. 146, CS 468; s. 237, CS 702; s. 226, CS 678; s. 238-239, CS 705; s. 80-81, CS 307; s. 118, CS 395; s. 118-119, CS 396; s. 117-118, CS 393; s. 264, CS 757; s. 320, CS 837; s. 124-125, CS 412; s. 161, CS 515; s. 142, CS 454; s. 231, CS 690; s. 213, CS 643; s. 114, CS 381; s. 228, CS 683; s. 269, CS 769; s. 276, CS 789; s. 177, CS 547; s. 217, CS 655; s. 273, CS 780; s. 256, CS 743; s. 186, CS 572; s. 226, CS 676; s. 196, CS 599; s. 191-192, CS 588).

³ Hazırlanan 539 katalog içinde sahne tasvirleri: Kabul sahneleri (Özgüç, N. 2006, s. 73, CS 291; s. 115, CS 383; s. 143-144, CS 458; s. 193, CS 590; s. 312, CS 826; s. 315, CS 829; s. 181, CS 558; s. 149, CS 478). Tanrılar alayı (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 94-95, Lev. 28, 101, CS 168; Özgüç, N. 2006, s. 64, CS 267). Av sahneleri (Özgüç, N. 1965, s. 43, Lev. XXVII, 82; Özgüç, N. ve Tunca 2001, s. 46, Lev. 12, 61, CS 66; Özgüç, N. 2006, s. 150, CS 484; s. 112-113, CS 378; s. 87, CS 327; s. 78, CS 300; s. 62, CS 261; s. 93, CS 339). Savaş sahnesi (Özgüç, N. 2006, s. 65, CS 269). Savaş frizi (Özgüç, N. 2006, s. 112, CS 376). Mücadele sahnesi (Özgüç, N. 2006, s. 72, CS 287).

hizadadır. Ritüel sahnenin tasvir edildiği örnek, Pierpont Morgan Kütüphanesi Koleksiyonu'nda bir silindir mühür üzerindedir (Lev. VIc). Kabul (Lev. VIId) ve tapma (Lev. VIIa) sahnelerinin tasvir edildiği örnekler, Kaniş Karumu II. katına aittir. Eski Asur üslubundadır. Oturan tanrısallıklar tanımlanmamıştır.

Eski Asur ve Eski Anadolu üslubundaki iki silindir mühür baskısında hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır. Sahnelerin konusu ritüeldir. Baskılar, Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir. Eski Asur üslubundaki örnekte hilalli kurs, oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Lev. VIIb).

Eski Anadolu üslubundaki baskıda da oturan elinde bumerang tutan uluhiyetin başı hizasındaki hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Lev. VIIc). Tasvirde bumeranlı tanrının başına yakın olan kursun ucundaki hilal, tam net olmasa da orada da bir hilalin var olduğu söylenebilir. Tanrısallık tanımlanmamıştır.

Yıldız sembolü ise bazı örneklerde hilalli kursların sol yanında, bazı örneklerde hilalli kursun sağ yanında, bazı örneklerde de hilalli kursun iki yanında tasvir edilmiştir.

Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiş olan silindir mühür baskılarında yıldız sembolü, hilalli kursun sol yanında yanlandırılmıştır. Örnekler Eski Asur, Eski Suriye ve Eski Anadolu üslubundadır. Sol yanı yıldız ile yanlandırılmış hilalli kurs genel olarak, oturan uluhiyetin başı ile aynı hizadadır (Lev. VIId). Baskılar üzerindeki sahnelerin konusu tapma, tanrı alayları, mitoloji (Lev. VIIa), ritüel (Lev. VIIb), aslan avı ve av sahnesidir. Bu sahnelere aşağıdaki örnekler verilebilir.

Eski Suriye üslubundaki baskı üzerinde tapma sahnesi tasvir edilmiştir. Sol yanında yıldız sembolü olan hilalli kurs bir hayvanın sağına oturan tanrının başı hizasındadır (Lev. VIIc).

Sol yanında yıldız olan hilalli kursa bir diğer örnek de tanrı alaylarının tasvir edildiği baskıdır (Kat. no. 2). Silindir mühür baskısı Eski Anadolu üslubundadır. Sahnede iki tane hilalli kurs vardır. Savaş tanrısının başı hizasındaki hilalli kursun sol yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Lev. VIId).

Sol yanı yıldız ile yanlandırılan hilalli kurs, Eski Anadolu üslubundaki bir silindir mühür baskısı üzerindedir. Sahnede oturan uluhiyet yoktur. Konusu aslan avı olan sahnede hilalli kurs, sahnenin en üstünde tasvir edilmiştir. Keçi-balık tasvirinin de olduğu tasarımda hilalli kurs, tüm sahne ile ilişkilidir (Lev. IXa).

Eski Anadolu üslubundaki bir başka örnekte av sahnesi konu olarak işlenmiştir. Hilalli kurs, Av tanrısının başının arkasındadır (Lev. IXb).

Sol yanı yıldız ile yanlandırılmış hilalli kursların tasvir edildiği sahnelerde tanımlanmış tanrısallıklar, Savaş tanrısı ve Av tanrısıdır.

Eski Asur ve Eski Anadolu üslubundaki iki silindir mühür baskısında yıldız sembolü, hilalli kursun sağ yan kenarındadır. Sahnelerin konusu tapmadır. Hilalli kurs oturan tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır. Silindir mühür baskıları Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir.

Eski Asur üslubundaki silindir mühür baskısında oturan, ayakları Kusarikku'nun başına basan tanrısallığın başı hizasındaki hilalli kursun sağ yanı, yıldız ile yanlandırılmıştır (Lev. IXc).

Eski Anadolu üslubundaki örnekte ise ceylan üzerinde oturan tanrısallığın başı hizasındadır (Lev. IXd).

İki yanı yıldız ile yanlandırılmış hilalli kursun tasvir edildiği tek örneğin konusu av sahnesidir. Sahnede keçi-balık da tasvir edilmiştir. Hilalli kurs ceylan avlayan aslanın sırtı üzerindedir. Silindir mühür baskısı Eski Anadolu üslubundadır. Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir (Lev. Xa).

Küre ise bazı örneklerde hilalli kursun tek olarak sağ yanında, bazı örneklerde hilalli kursun sol yanında, bazı örneklerde de hilalli kursun iki yanında birer tane tasvir edilmiştir.

Sağ yanında küre sembolü ile yanlandırılan hilalli kursun görüldüğü sahnelerin konusu, sadece ritüeldir. Oturan tanrısallığın başı ile aynı hizada olan örnekler vardır. Aynı zamanda, tanrısallığın olmadığı sahnelerde de tasvir edilmiştir.

Konya Karahöyük'ten ele geçen kap kapatması üzerindeki damga mührün az korunmuş iki baskısında, karşılıklı iki aslanın arasında başları ile aynı hizada hilalli kurs tasvir edilmiştir. Hilalli kursun sağ yanı küre ile yanlandırılmıştır. Ancak sol yanında da küre olup olmadığı belli değildir. Sahnede biri sağdaki aslanın sırtında, diğeri soldaki aslanın arka bacakları arasında iki küre daha tasvir edilmiştir. Her iki aslan ağızları açık ve antitetik düzende durmaktadır (Lev. Xb).

Bir diğer örnek yine Konya Karahöyük'ten ele geçmiştir. Ele geçen baskının korunan kısmında, hilalli kursun sağ yanında küre seçilmektedir. Kursun sol yanı kırık olduğu için diğer kısımda kürenin varlığı net değildir. Hilalli kurs tanımlanamayan bir figürün başı ile aynı hizadadır (Lev. Xc).

Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiş olan Eski Asur üslubundaki silindir mühür baskısında hilalli kurs, oturan tanrının başı hizasındadır. Hilalli kursun sağ yanındaki küre nettir. Belki sol yanında da küre olabilir. Ancak baskıdan anlaşılmamaktadır. Oturan tanrısallık tanımlanmamıştır (Lev. Xd).

Bir başka Kültepe Kaniş Karumu II. katına ait olan Eski Anadolu üslubundaki silindir mühür baskısında, tanımlanamayan oturan tanrısallığın başı ile aynı hizadaki hilalli kursun sağ yanında küre vardır (Lev. XIa).

Sol yanı küre ile yanlandırılan hilalli kursun görüldüğü sahnelerin konusu ritüel, tapma ve kabul sahneleridir. Eski Suriye, Eski Anadolu ve üslubu bilinmeyen bir silindir mühür baskılarında oluşur. Genel olarak oturan tanrısallığın başı hizasındadır. Hilalli kursun tanrısallığın başı hizasında olmayan örnekler de vardır. Konusu ritüel olan bir sahnede hilalli kurs, oturan tanrısallığın omuz hizasındadır (Lev. XIb). Hilalli kursun sol yanında bir küre vardır. Sahnede oturan tanrısallığın elinin ucunda ve dirsek hizasında da iki küre tasvir edilmiştir.

Bir başka ilginç örnek, Mrs. Moore Koleksiyonu'ndadır. Hilalli kurs, tanımlanmamış oturan tanrısallığın başının üzerindedir ve hilalli kursun sol yanı küre ile yanlandırılmıştır (Lev. XIc).

Konya Karahöyük'ten ele geçen bir kap kapatması damga mühür baskısında da sol yanı küre ile yanlandırılan hilalli kurs, dağ koyunu üzerine yerleştirilen iskemlede oturan tanrıçanın başı hizasındadır. Tanrıça, sol elinde bir hilalli kurs tutmaktadır (Lev. XIId).

Kültepe Kaniş Karumu II. kattanına ait olan zarf üzerindeki baskılarda da hilalli kursun sol yanında küre vardır (Sol yanı küre ile yanlandırılan hilalli kurslar Lev. XIIa, XIIb, XIIc). Hilalli kurs, oturan tanımlanmamış tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır.

Sol yanı küre ile yanlandırılan hilalli kurs, aslan üzerinde oturan tanrısallığın olduğu üç örnek üzerinde tasvir edilmiştir (Lev. XIIId, XIIIa, XIIIb). Üç örnek de Eski Suriye üslubundadır.

İki yanı küreli hilalli kurslar, Eski Anadolu ve Eski Asur üslubundadır. Silindir mühür baskıları üzerinde ritüel, tapma, kabul ve mitoloji sahneleri tasvir edilmiştir. Hilalli kurs, genel olarak oturan tanrısallıkların başı hizasındadır.

Açılmamış zarf üzerindeki tapma sahnesinde iki yanı küre ile yanlandırılmış hilalli kurs, tanımlanmayan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Örnek, Eski Asur üslubundadır (Lev. XIIIc).

İki yanı küre ile yanlandırılan hilalli kursun olduğu bazı baskılarda, kursun sağ yanında tasvir edilen kürenin hemen altına yerleştirilmiş ikinci bir küre daha vardır (Lev. XIIIId, XIVa, XIVb). Bu duruma, sol yanı küre ile yanlandırılmış olan bazı örneklerde de rastlanır (Lev. XIIb, XIIIb). Astral semboller, hilalli kursun iki yanında daima tek olarak kullanılmıştır. Oturan uluhiyetlerin omuz hizasında hilalli kursun bağımsız olarak tasvir edilen ikinci küre ile sahnelere dağınık yerleştirilmiş olan diğer küreler hilalli kurs ile ilişkili olabilir.

İki insan kollu sırtı konili boğanın başı hizasında iki yanında küre olan hilalli kurs görülür (Lev. XIVc). Bir başka silindir mühür baskısı üzerindeki sahnede ise hilalli kurs sırtı konili boğanın arkasındadır (Lev. XIVd). Hilalli kursun iki yanında küre vardır. Her iki örnek de Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir.

İlginc örneklerden bir diğeri ise, oturan tanrısallığın arkasında kutsal hayvanı üzerinde duran ve bir eli ile hayvanın yularını tutan Hava tanrısının başı ile aynı hizada olmasıdır. İki yanında küre olan hilalli kurs oturan tanrısallıktan ziyade, Hava tanrısı ile ilişkilidir (Lev. XVa).

Pleiadlar'ın (Ülker Yıldız kümesi) hilal ve güneş diski ile ilişkili bulunduğu bilinmektedir (Black ve Green, 2017, s. 311).

Eski Suriye üslubundaki örnekte, hilalli kursun sol yanında hilal ve oturan tanrısallığın başı hizasında üzüm salkımı biçiminde pleiadlar (Ülker Yıldız kümesi) vardır. Pleiadlar, hilalli kursun sağ yanından hilali çerçeveleyecek şekilde sıralanmıştır (Lev. XVb). Altı küre, oturan tanrısallığın önündedir. Tanrısallığın arkasındaki maymunun bacak ve kuyruğu arasında bir küre daha vardır. Bir küre küçük tapanın başı üzerindedir. Diğer küre ise Lama'nın önünde olmak üzere sahnede toplam dokuz küre vardır. Kürelerin tamamı pleiadlar ile ilişkili olabilir. Açılmamış zarf, Kültepe Kaniş Karumu II. katında ele geçmiştir.

Çevresinde pleiadlar ile yanlandırılmış hilalli kurs örnekleri altı tanedir. Pleiadlar sahnelerde hilalli kursun sağ (Lev. XVc, XVd) yanında, bazen de sol (Lev. XVIa, XVIb) yanında üzüm salkımı şeklinde sıralanmıştır. Hilalli kurs, oturan tanımlanmamış uluhiyetlerin başı ile aynı hizadadır. Mühür baskıları üzerinde tasvir edilen sahnelere ait konular, ritüel ve tapmadır. Örnekler, Kaniş Karumu II. katından ve Sarıkaya Sarayı'ndan ele geçmiştir. Baskılar üzerindeki tasvirler, Eski Suriye üslubundadır.

Pleiadlar'ın dizilişi, bazı baskılarda farklılık arz eder. Biri tapma, diğeri ritüel sahnelerinin tasvir edildiği iki örnekte de, pleiad kürelerinin dizilişi üzüm salkımı şeklinde değildir. Her iki örnekte de iki küre, hilalli kurs motifinin ortasından aşağıya dikine inmektedir. Üç küre, hilalli kurs motifinin sağ yanındadır. Pleiad kürelerinin diğeri ikisi ise oturan uluhiyetin kolunun biri üzerinde, diğeri altındadır (Lev. XVIc, XVId). Tapma sahnesinin tasvir edildiği baskıda tapanın başı hizasındaki küreler, tapan şahıs ile ilişkilidir (Lev. XVIe). Çünkü tapan şahsın yüzü hizasındaki küreler, hilalli kurs motifinden uzaktadır. Ritüel sahnesinde ise bazı küreler net değildir. Fakat kürelerin dizilişi ve sayısı seçilebilmektedir (Lev. XVIc).

Astral semboller ile yanlandırılmış Tip I hilalli kurslar; Eski Asur, Eski Suriye ve Eski Anadolu üslubundaki örneklerde görülmüştür. Eski Babil ve III. Ur üslubundaki Tip I hilalli kurslara ait örneklerde, astral sembollerle yanlandırılmış hilalli kurs motifine rastlanmamıştır. Pleiadlar ile yanlandırılmış Tip I hilalli kurslar, Eski Suriye üslubundadır. Tanımlanmamış tanrısallıkların başı hizasındadır.

Tip I hilalli kurs, belirli bir tanrı ile ilişkili değildir. Inara, Çıplak tanrıça, Savaş tanrısı, Aslan üzerinde oturan tanrı, Hava tanrısı, Kaneş'in Baş tanrıçası, Ea, Fırtına tanrısı, Şamaş, Ay tanrısı ve Ilabrat Tip I hilalli kurs ile ilişkili uluhiyetlerdir.

Eski Hitit Dönemi'nin başlarına tarihlenen Aydın mührünün silindir yüzeyindeki ikinci sahnede; sol elinde aşağı doğru sarkan bir nesne, sağ elinde ise bir topuz tutan figürün başı ile aynı hizadaki hilalli kursu Alp (1999, s. 49), güneş ve gök hiyeroglifleri olarak yorumlamıştır.

Sembol, Geç Hitit Dönemi'nde de tasvir edilmiştir. Kral Barrakab ve katibinin olduğu orthostat üzerinde, kralın ve katibin başları ile aynı hizada Tip I hilalli kurs vardır (Res. 2).

Geç Hitit Dönemi ile çağdaş Asur Dönemi tasvir sanatında da sembol kullanılmaya devam etmiştir (Veli Sevin, Assur Resim Sanatı).

2.2. Kursu Bezemeli Hilalli Kurslar (TİP II)

Kursu bezemesi; astral, floral ve geometrik desenli bir hilal ve kurstan oluşan hilalli kurs alt tipleridir.

Bezemeleri farklı kurslar, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan önce Anadolu'da kullanılan damga mühür bezemeleri ile benzerdir (Özgüç, N. 1965, s. 33).

Ensert (2005, s. 27), kanatlı güneş kurslarının disk merkezine yerleştirilmiş olan simgelerin "farklı kişilere ait kursların" ayrımının yapılabilmesi için bezenmiş olabileceğini belirtmiştir.

Von der Osten (1936, s. 34); güneş disklerindeki bezemelere dört köşe yıldızın köşelerinde dalga benzeri ışınlar çıkanlar, ışınları olmayan dört köşe yıldız, haç şeklinde yıldız ve sekiz köşeli yıldız olarak tipler belirlemiş ve örneklendirmiştir. Bu tiplerin içerisine, tekerlekteki doğrular şeklinde uzanmış ışın bezemeleri ve kursun merkezine yerleştirilmiş nokta bezemeli hilalli kursları da dahil etmiştir.

Kursu bezemeli hilalli kurslar alemlerin tepesinde de tasvir edilmiştir.

İncelenen mühür ve mühür baskıları üzerindeki tasvirlerde, kursu bezemeli hilalli kursların yan kenarları astral semboller ile yanlandırılmıştır. Yıldız, küre, hilal ve pleiadlar'dan oluşan sembollerin yanı sıra istisna olarak hilalli kursun yan kenarında kursu bezemesiz hilalli kurs motifi de kullanılmıştır.

Yan kenarı hilal ile yanlandırılan hilalli kursların büyük çoğunluğu Eski Asur üslubundadır.

Bu tip altında ele alınan örnekler kursu astral, floral ve geometrik bezemeli hilalli kurslar olarak üç alt gruba ayrılmıştır.

2.2.1. Kursu astral desenli hilalli kurslar (Tip II. A)

Kursu astral desenli hilalli kursların bezemesi, merkeze yerleştirilmiş bir yıldızdan oluşur. Kurs bezemesindeki yıldızlar; dört, beş, altı, yedi ve sekiz köşelidir. Farklı köşe sayılarına sahip olan yıldızların göksel tanrıların sembolleri olduğuna ilişkin görüşler vardır.

Black ve Green (2017, s. 24), Asur Kralı Sennacherib'in emri ile kaya kabartmalarına işlenen on iki tanrının sembolü ve isimleri arasında dört köşeli yıldızın, İştâr'ı temsil ettiğini belirtmiştir. Black ve Green'in, İştâr'ın sembolü olarak gösterdiği dört köşeli yıldızın ortasında merkezi bir daire vardır.

Laroche (1960, s. 98, No. 186-187), dört ve altı köşeli yıldızların birer sembol veya süs olabileceğini belirtmiştir.

Wilkinson (2019, s. 23), beş köşeli yıldızın İhtar'ın sembolü olduğunu ve İhtar'ın sabah yıldızı ile savaşçı yönünü temsil ettiğini söylemiştir.

Schimmel (2020, s. 105) ise beş sayısının İhtar'ın sayısı olarak kabul edildiğini, Venüs gezegenin aşağı kavuşumları ve doğu-batı uzanımlarının bir daire üzerinde birleştirildiğinde pentagram oluşturduğunu belirterek beş sayısı ile Venüs yıldızını ilişkilendirmiştir. Schimmel, pentagramın İngilizler için aşkın sembolü olduğunu ve *aşklar düğümü* (Schimmel, 2020, s. 107) olarak bilindiğini de vurgulamıştır. Ayrıca sekiz köşeli yıldızın beşgen yıldız gibi İhtar'ı temsil ettiğini de belirtmiştir (Schimmel, 2020, s. 150). Sekiz köşeli yıldız, disk Venüs gezegeni ve İhtar'ın sembolü olarak kabul görmüştür. Eski Babil sonrasında yıldız deseni, bir disk ile çerçevelenmiştir (Black ve Green, 2017, s. 324).

Altı uçlu yıldız deseninin anlamı henüz bilinmemektedir (Black ve Green, 2017, s. 324). Schimmel (2020, s. 75), altı uçlu yıldızın üçgenlerden elde edilebileceğini belirtir.

Sitchin (2000, s. 278- 279) ise yedi nokta dışında yedi köşeli yıldızın da Enlil'in sembolü olabileceğini söylemiştir.

Tez kapsamında incelenen örnekler içinde kursu astral bezemeli (Tip II A) hilalli kurslardan 22 tanesi Eski Anadolu üslubunda, 64 tanesi Eski Asur üslubunda, 14 tanesi Eski Suriye üslubunda, 25 tanesi Eski Babil ve 9 tanesi üslubu bilinmeyen mühür ile baskılarından oluşmaktadır (Grafik 1. 4). En fazla tapma sahnesinde tasvir edilmiştir (Grafik 1. 5).

Astral semboller ile yanlandırılan Tip II A hilalli kurslar; Eski Asur üslubunda 20, Eski Anadolu üslubunda 7, Eski Suriye üslubunda 2, Eski Babil üslubunda 6 tanedir (Grafik 1. 6).

2.2.1.1. Kursu Dört Köşeli Yıldız Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.A.1)

Kursun ana desenini, dört köşeli sade bir yıldız tasviri (Kat. No. 3) oluşturur (Lev. XVIIa, XVIIb, XVIIc). Bazı örneklerde yıldız motifinin merkezinde bir daire⁴ (Lev. XVIIId, XVIIIa, XVIIIb) vardır. Bazı kurs bezemelerinde ise dört köşeli yıldızın uçları arasındaki boşluklarda üçgenler (Lev. XVIIIc, XVIIIId, XIXa) ve yıldızın sanki ışık saçır gibi görünmesini sağlamak amacı ile yapılmış eğik çizgili (Lev. XIXb, XIXc, XIXd) desenler bulunur.⁵ Collon (1986, s. 48),

⁴ Kursu merkezi dört köşeli yıldız ve ortasında daire ile tasvir edilen hilalli kursların tasvir edildiği tapma sahneleri (Özgüç, N. 2006, s. 114, CS 382; s. 116, CS 385; s. 122, CS 406; s. 125, CS 413; s. 248, CS 727; s. 224, CS 670; s. 127-128, CS 421; s. 174-175, CS 542; s. 202, CS 614); ritüel sahnelerdeki tasvirler (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 86, Lev. 25, 93, CS 145; s. 78, Lev. 22, 85, CS 120).

⁵ Kursu merkezi dört köşeli yıldızın uçları arasındaki boşluklarda üçgenlerin olduğu hilalli kursların tasvir edildiği tapma sahneleri (Özgüç, N. 2006, s. 130-131, CS 431; s. 134, CS 441; s. 134-135, CS 443; s. 156-157, CS 503; s. 142, CS 444a); ritüel sahnelerdeki tasvirler (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 55, Lev. 17, 72, CS 104; s. 37, Lev. 7, 51, CS 43; s. 80, Lev. 22, 86, CS 124; s. 89, Lev. 26, 94, CS 151). Kurs merkezi dört köşeli yıldız deseninin boşlukları arasından sanki ışık saçır gibi görünmesini sağlayan eğik çizgi bezemeli hilalli kursların tasvir edildiği

dört köşe yıldız desenli hilalli kurs tipinin III. Ur Hanedanlığı Dönemi'nde geliştiğini belirtmektedir.

Silindir mühür baskıları üzerinde kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs tasvirinin görüldüğü sahnelerin konusu; tapma, ritüel, mitoloji, kabul sahnesi ve tanrı alaylarıdır. ⁶ Bu sahnelerde hilalli kurs, çoğunlukla oturan tanımlanmış ve tanımlanmamış tanrısallıkların başı hizasındadır.

Bu tip altında ele alınan örneklerde hilalli kurslar, alemlerin (Özgüç, N. 2006, s. 145, CS 462) tepesinde de görülmüştür.

Kültepe Kaniş Karumu Ib'de ele geçmiş olan baskı üzerinde hilalli alemler boğa-adam taşımaktadır. Örnek Eski Asur üslubundadır. Ritüel sahne tasvir edilmiştir (Özgüç, N. 1968, s. 28, Lev. XV, B).

Sarıkaya Sarayı'ndan ele geçen bir silindir mühür baskısı üzerinde alemler, yüz yüze durmuş iki figür tarafından taşımaktadır (Özgüç, N. 2015, s. 121, Res. 93, Ac. CS 63). Hilalli kursu bezemesi, dört köşe yıldız ortası merkezi dairelidir.

Bu tipe ait hilalli kurs örnekleri, uluhiyetlerin olmadığı sahnelerde de görülmektedir.

Bu konuya en güzel örnek, Konya Karahöyük'den ele geçmiş olan silindir mühür üzerindeki hilalli kurs tasviridir. Tasvirde hilalli kurs, bir insan figürü tarafından taşınmaktadır (Lev. XXa).

Kaniş Karumu II. katından ele geçmiş olan Eski Anadolu üslubundaki silindir mühür baskısı üzerinde ise ceylanlar, iri iki kuş, hayvan başları ve kaplumbağa tasviri vardır. Hilalli kurs, kaplumbağa üzerindedir (Lev. XXb). Kaplumbağa, Akad Dönemi sanatında Ea (Enki) ile ilişkilendirilmiştir (Black ve Green, 2017, s. 170).

Bu grupta, alâmetlerinden tanımlanabilen uluhiyetler vardır.

Kaniş Karumu II. katında ele geçmiş olan iki adet silindir mühür baskısı üzerinde Ea tasvir edilmiştir. Baskılar üzerindeki sahnelerin konusu, tanrı alayları ve ritüeldir. Her iki sahnede de Ea'nın ayakları keçi-balığa basmaktadır. Mühür baskıları, Eski Anadolu üslubundadır. Tanrı alayı (?) sahnesinde Ea'nın başı hizasındaki hilalli kurs motifinin disk bezemesi, dört

---

tapma sahneleri (Özgüç, N. 2006, s. 238-239, CS 704; s. 178, CS 548; s. 266-267, CS 765; s. 195, CS 597; s. 266, CS 763; s. 197, CS 603; s. 207, CS 626; s. 204, CS 619; s. 220, CS 662; s. 209-210, CS 632; s. 229, CS 685; s. 253, CS 738; s. 281, CS 799; s. 324, CS 843; s. 287-288, CS 811; s. 291-292, CS 821; s. 135, CS 444b; s. 123, CS 408); ritüel sahnelerdeki tasvirler (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 28, Lev. 3, 45, CS 19; s. 14, Lev. C, 2; Özgüç, N. 2015, s. 122, Res. 94, Ac. CS 64; Marchetti, 2011, s. 109-111, Cat. 21; s. 112-115, Cat. 22); kabul sahnesindeki tasvir (Özgüç, N. 2006, s. 266, CS 762).

⁶ Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kursların tasvir edildiği tapma sahneleri (Erkanal, 1993, s. 64-65, Lev. 25, VII2, X, 01; Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 94, Lev. 28, 101, CS 166; Özgüç, N. 2006, s. 209, CS 631; s. 116, CS 386). Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kursların tasvir edildiği ritüel sahneler (Alp, 1994, s. 125-126, Lev. 47, 111; Özgüç, N. 1965, s. 35, Lev. I, 3; Özgüç, N. 1968, s. 27-28, Lev. XIII A). Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kursların tasvir edildiği mitolojik sahneler (Alp, 1994, s. 120-121, Lev. 44, 107; Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 31, Lev. 4, 47, CS 25).

köşe yıldız ve üçgen dilimlerden oluşur (Lev. XXc). Ritüel sahnenin tasvir edildiği örnekte ise diskin motifi dört köşe yıldız, ışınlar ve merkezi daireselidir (Lev. XXd).

Kültepe Kaniş Karumu II. katında ele geçmiş olan iki farklı silindir mühür baskısı üzerinde tapma ve tanrı alayları tasvir edilmiştir. Hilalli kurs, Fırtına tanrısının başı ile aynı hizadadır (Lev. XXIa, XXIb). Her iki örnek baskı, Eski Asur üslubundadır. Tapma sahnesinde hilalli kursun disk bezemesi dört köşe yıldızdır (Lev. XXIa). Tanrı alayı sahnesinde ise dört köşeli yıldızın uçları arasındaki boşluklar üçgen oluşturmuştur (Lev. XXIb). Kurs bezemeleri küçük ayrıntılar ile birbirinden farklıdır.

Eski Asur üslubundaki ritüel sahnesinde ise Sin'in başı hizasındadır (Lev. XXIc).

Kurs deseni dört köşe yıldız ve yıldızın uçları arasındaki boşluklarda üçgen oluşturan hilalli kursa ait tapma sahnesinde motif, sırt üstü yatmış adamın üzerine basan tanrısallığın başı hizasındadır (Lev. XXIId).

Tanrı Kral Ilabrat'ın yer aldığı Eski Babil üslubundaki ritüel sahneli silindir mühür baskısında, dört köşe yıldızın ortasında merkezi bir daire vardır (Lev. XXIIf).

Dört köşeli yıldızın uçları arasındaki boşluklara yıldızın sanki ışık saçır gibi görünmesini sağlamak amacı ile yapılmış eğik çizgi bezemeli hilalli kurs, sol elinde çift gözlü balta tutan tanrısallığın başı hizasındadır (Lev. XXIIf). Oturan tanrısallık, sağ elinde halka asa tutmaktadır. Nimet Özgüç (2006, s. 175), oturan uluhiyetin sağ elinde tuttuğu nesnenin hilalli alem olduğunu belirtmiştir. Aynı sahnede, oturan tanrısallığın karşısında Şamaş vardır. Şamaş'ın boynuzlu başlığının ortası kursludur ve Şamaş'ın başı arkasında bir hilalli yıldız vardır. Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiş olan silindir mühür baskısı, Eski Anadolu üslubundadır.

Bazı sahnelerde hilalli kursun konumlandırılması hayli ilginçtir.

Bu baskılardan bir tanesi Suriye Koloni Relief üslubundadır. Ritüel, sahnede aslan üzerinde oturan tanrısallığın başı hizasındaki hilalli kurs, çapraz olarak uzanmış iki çıplak kahramanın arasındadır (Lev. XXIIf).

Kültepe Kaniş Karumu II. katına ait olan III. Ur üslubundaki silindir mühür baskısında hilalli kurs; oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı hizasında, kuşun sırtındadır (Lev. XXIIf). Tanrıların ikameti olan gökyüzü ile yeryüzü arasında görülen kuşlar uluhiyetlere yakın varlıklar olarak değerlendirilmiştir (Arçın, 2019, s. 502). Bazı kuş türleri ilahların sembolüdür (Black ve Green, 2017, s. 185).

Şamaş'ın tasvir edildiği Eski Babil üslubundaki ritüel sahneli silindir mühür baskısı üzerinde ise hilalli kurs oğlağın iki boynuzunun uçlarındadır (Lev. XXIIf).

Eski Anadolu üslubundaki tapma sahneli silindir mühür baskısı üzerinde hilalli kurs, sol omzunda balta tutan tanrısallığın başı hizasındadır. Tanrısallık, elinde kadeh tutar. Kadehin

üzerinde balık vardır. Hilalli kurs, balığın üzerinde izlenimi verilmiştir (Lev. XXIIIb). Kurs bezemesinde, dört köşeli yıldızın oluşturduğu boşluklarda ışınlı çizgi desenler vardır.

Kursu dört köşe yıldız ile bezemeli hilalli kursların astral semboller olan hilal, yıldız, küre, Peliadlar ile yanlandırılmış örnekleri vardır.

Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiş olan Eski Asur üslubundaki iki silindir mühür baskısı üzerinde hilalli kurs, sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır. Her iki baskıya ait sahnelerin konusu tapmadır. Hilalli kurs, oturan uluhiyetlerin başı ile aynı hizadadır. Tanrısallıklardan biri tanımlanmamıştır (Lev. XXIIIc). Diğer tanrısallık ise taburesi ve ayakları sırt sırta yatan aslana basmaktadır (Lev. XXIIId).

Eski Asur üslubundaki baskı üzerinde tasvir edilen tapma sahnesinde, hilalli kursun sağ yanı hilal sembolü ile yanlandırılmıştır (Lev. XXIVa). Motif taburesi aslana, ayakları keçi-balığa basan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Silindir mühür baskısı, Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir.

Kültepe Kaniş Karumu II. katında ele geçmiş Eski Asur üslubundaki beş örnekte hilalli kursların iki yanında hilal sembolü görülür. Baskılar üzerinde tasvir edilen sahnelerin konusu tapmadır. Hilalli kursun yan kenarlarındaki hilal motifi baskılarda net değildir. Baskılara ait çizimlerde ise hilal vardır. Örnekler üzerindeki sahnelerde iki yanı hilal ile yanlandırılmış hilalli kurs, tanımlanmamış oturan uluhiyetlerin başı ile aynı hizadadır (Lev. XXIVb, XXIVc, XXIVd). Bir örnekte boğanın başı hizasında (Lev. XXVa), bir başka baskı üzerinde ise alâmeti aslan olan ve aslan üzerine yerleştirilmiş şilteli taburede oturan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Lev. XXVb).

Yukarıdaki örnekler arasında en ilginç olanı, yatay bir bölme ile ikiye ayrılmış silindir mühür baskısına aittir (Lev. XXVa). Yatay çizginin üst bölümdeki sahnede iki tane hilalli kurs vardır. Birinci sahnedeki hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır. Şamaş'ın ve sırtı konili boğanın başı hizasındadır. Diğer hilalli kurs ise oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Yan kenarlarında astral sembol yoktur. Her iki hilalli kursun da kurs bezemesi aynıdır. Sahnede, Şamaş'ın karşısında, sırtı konili boğanın boynuzlarının ortasında bezemesi olmayan sade bir kurs vardır.

Dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar sol, sağ veya iki yanında yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır. Eski Suriye üslubunda yıldız ile yanlandırılmış örnekler yoktur.

Eski Anadolu ve Eski Asur üslubundaki dört adet silindir mühür baskısı üzerinde hilalli kursun sol yanında yıldız sembolü vardır (Lev. XXVc, XXVd, XXVIa). Söz konusu baskılar, Kaniş Karumu II. katına aittir. Baskılar üzerinde konu olarak ritual tapma ve kabul sahneleri tasvir edilmiştir (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 105, Lev. 33, 118, CS 199). Hilalli kurs, oturan tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır. Bu tanrısallıklardan bir tanesi aslan üzerinde oturur (Lev. XXVIb). Aslan üzerinde oturan tanrısallığın tasvir edildiği silindir mühür baskısı, Eski

Anadolu üslubundadır. Bu ilginç misallerden biridir. Hilalli kurs, aslan üzerinde oturan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. İki sahneli baskıda, diğer sahnede sol eli ile boğanın yularını tutan uluhiyetin boynuzlu başlığının kursu radyan bezemelidir. Başı hizasında hilalli güneş vardır (Lev. XXVIb).

Sağ yanında yıldız olan kursu dört köşe yıldız bezemeli hilalli kursların görüldüğü baskılar Eski Asur, Eski Anadolu ve Eski Babil üslubundadır. Silindir mühür baskıları üzerindeki sahnelerde hilalli kurs, oturan tanımlanmamış uluhiyetlerin başı hizasındadır. Ritüel (Lev. XXVIc, XXVIId) ve tapma sahneleri (Lev. XXVIIa, XXVIIb) konu olarak seçilmiştir. Örnekler, Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir.

Kültepe Kaniş Karumu II. katına ait iki örnekte, hilalli kursun iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır. Hilalli kurs, her ikisinde de oturan tanrısallıkların başı hizasındadır.

İki yanı yıldız ile yanlandırılan hilalli kurslara ait örneklerden ilki, Eski Anadolu üslubundaki silindir mühür baskısına aittir. Motif taburesi aslan üzerine oturtulmuş uluhiyetin başı ile aynı hizadadır (Lev. XXVIIc). Sahnenin konusu ritüeldir.

İkinci örnek, Eski Babil üslubundadır. Silindir mühür baskısı üzerindeki sahnenin konusu tapmadır. Hilalli kurs; dağ tahtında oturan ve ayakları Kusarikku'ya basan, sağ elinde testere tutan tanrısallığın başı ile aynı hizada tasvir edilmiştir (Lev. XXVIIId). Hilalli kursun iki yanında yıldız vardır.

Bu tipte ele alınan örnekler arasında hilalli kursun sağ yanı ve iki yanı küre ile yanlandırılmış örnekler vardır.

İlk örnek, Kültepe Kaniş Karumu Ib katına aittir (Lev. XVIIb). Eski Asur üslubundaki ritüel, sahnede oturan uluhiyetin başı hizasındaki hilalli kursun sağ yanına dikkatli bakıldığında büyük bir küre seçilebilmektedir. Silindir mühür baskısında hilalli kursun sol yanı net olmadığı için bir kürenin olup olmadığı belli değildir.

Diğer örnek, Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir. Eski Anadolu üslubundaki silindir mühür baskısında, aslan üzerindeki şilteli tabureye oturan Savaş tanrısının başı ile aynı hizadaki hilalli kursun sağ yanı kürelidir (Lev. XXVIIa). Baskıdan kürenin varlığı net değildir. Baskıya ait çizimde küre vardır. Konu olarak kabul sahnesi tasvir edilmiştir.

Son örnek, Eski Suriye üslubundadır (Lev. XXVIIIb). Hilalli kursun sağ yanına yanlandırılan küre diğer örnek baskılara göre daha belirgindir. Tapma sahnesinde tanımlanmamış tanrısallığın başı hizasında tasvir edilmiştir.

İki yanında küre ile yanlandırılan tek örnek vardır. Açılmamış zarf üzerindeki silindir mühür baskısı, Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir. Eski Babil üslubundaki baskı üzerinde tapma sahnesi tasvir edilmiştir. Hilalli kurs, sağ elinde halka asa tutan tanrısallığın başı hizasındadır (Lev. XXVIIc).

Hilalli kursun Peliadlar ile yanlandırılmış örnekleri, Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir. Eski Suriye ve Eski Anadolu üslubundadır (Lev. XXVIIId). İlk örnek, Suriye koloni üslubundaki açılmamış zarf üzerindedir. Baskı üzerindeki sahnenin konusu tapmadır. Hilalli kurs, sağ elinde terazi tutan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Pleiadlar ise hilalli kursun sol yanında üzüm salkımı şeklinde dizilmiştir (Lev. XXVIIId).

Eski Anadolu üslubundaki silindir mühür baskısına ait örnekte ise kürelerin sahnedeki konumlandırılması alışıktığımız üzüm salkımı şeklinde değildir (Lev. XXIXa). Hilalli kurs, aslan üzerindeki şilteli tabureye oturan Savaş tanrısının başı ile aynı hizadadır. Baskıya ait çizimde hilalli kursun sağ ve sol yanında ikişer küre ve hilalli kursun ortasından dikine aşağıya doğru sıralanmış üç küre vardır. Küre sayılarına ve kürelerin dizilişine bakarak sahnede tasvir edilen yedi kürenin pleiadlar'ı temsil ettiği söyleyebilir. Pleiadlar'ın bu şekilde dizilmesi Anadolu mühür kazıyıcılarının tercihi olabilir.

Kursu dört köşe yıldız ile bezemeli hilalli kursların sağ ve sol yan kenarlarında ve her iki yan kenarında hilal sembolü, Eski Asur üslubundaki mühür ve mühür baskılarında görülmüştür. Sahnelerin konusu tapmadır.

Bu grupta alâmetleri olan tanrısallıklar Şamaş, Ea, aslan üzerinde oturan tanrı, Ilabrat, Savaş tanrısı, Sin, Fırtına tanrısı, sol omzunda balta tutan tanrıdır. Bunların dışında ayakları Kusarikku'ya basan ve sağ elinde testere tutan tanrısallık, taburesi aslana ve ayakları keçi-balığa basan tanrısallık, sağ elinde halka asa tutan tanrısallık ve aslan üzerine yerleştirilmiş şilteli taburede oturan tanrısallar da vardır.

2.2.1.2. Kursu Beş Köşeli Yıldız Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.A.2)

Kurs bezemesi, merkezde beş şualı yıldızdan oluşan kurs motifidir. Örnekler, Kültepe Kaniş Karumu II. katında ele geçmiş silindir mühür baskılarına aittir.

Eski Anadolu üslubunda tasvir edilen ritüel sahnede hilalli kurs, ayakları keçi-balığa basan Ea'nın başı hizasındadır (Lev. XXIXb).

Eski Asur üslubundaki silindir mühür baskısında ise hilalli kurs, sağ elinde kuş tutan tanımlanmamış tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Lev. XXIXc).

III. Ur üslubundaki örnekte, ayakta duran bir figür ve Lama'nın başları ile aynı hizadadır (Lev. XXIXd).

Diğer örneklerden farklı olarak (Kat. no. 4) Eski Asur üslubundaki baskı üzerinde, iki frizli sahnenin üst frizinde önünde sunulu masa-sunak bulunan sırtı konili boğanın başı hizasındadır (Lev. XXXa).

Bu tipte ele alınan hilalli kursların yan kenarı astal sembolden küre ve hilalli kurs ile yanlanmış örnekleri vardır.

Beş köşeli yıldız bezemeli her iki yanı küre ile yanlandırılmış hilalli kursun tasvir edildiği tek örnek, Eski Asur üslubundadır. Silindir mühür baskısı üzerindeki sahnenin konusu tapmadır. Hilalli kurs, tanımlanmayan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir (Lev. XXXb).

Hilalli kursun, hilalli kurs ile yanlandırılması ilginçtir. Bu gruba ait tek örnek, Eski Asur üslubundaki tapma sahnesinde oturan tanrısallığın başı hizasındadır. Baskının çiziminde sol yan kenarda sadece hilal sembolü görülmektedir. Diskin bezemesi ise özentsiz çizilmiştir. Silindir mühür baskısına dikkatli bakıldığında, hilalli kursun sol yan kenarındaki hilalin içine yerleştirilmiş olan disk net olarak seçilmektedir (Lev. XXXc).

Kursu beş köşeli yıldız desenli hilalli kurslara ait örnekler oldukça sınırlıdır. Yapılan çalışmada sadece Eski Asur üslubundaki örneklerde hilalli kurslar küre ve hilalli kurs ile yanlandırılmıştır. Astral sembollerle yanlandırılmış örneklerin konusu tapmadır.

Bu grupta alâmetlerinden dolayı tanımlanabilen tanrısallık Ea'dır. Bir örnekte ise hilalli kurs, sırtı konili boğa ile ilişkilidir.

2.2.1.3. Kursu Altı Köşeli Yıldız Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.A.3)

Kursu altı şualı yıldız bezemeli hilalli kurs tipidir.

İlk örneğin baskısı net olmasa da kurs içindeki yıldız bezemesi seçilebilmektedir. Baskının çiziminden yola çıkarak yıldızın altı şualı olduğu değerlendirilmiştir (Lev. XXXd). Hilalli kurs, taburesi ve ayakları arka arkaya yatan iki aslana basan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır.

Bu tipe giren örnek baskılar üzerinde tapma (Özgüç, N. 2006, s. 319, CS 834), mitoloji ve ritüel (Von der Osten, 1934, s. 25, No. 131) sahneleri konu olarak işlenmiştir.

İkinci örnekte hilalli kurs, Savaş tanrısının huzurundaki Hava tanrısının başı hizasındadır (Kat. no. 5; Lev. XXXIa). Silindir mühür baskısı, Eski Anadolu üslubundadır. Kaniş Karumu II. katına aittir. Benzer kurs bezemesi, Alaca Höyük güneş kursu üzerinde de vardır. Alaca Höyük güneş kursu deseni altı köşeli yıldız ve merkezi daire içerisinde haç vardır (Gonnet Bağana, 1967, s. 171-172, Fig. 3, f).

Son örnekte hilalli kurs, omzundan ışınlar çıkan ve elinde bir bant tutan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Lev. XXXIb). Örnek baskı, Eski Anadolu üslubundadır. Sahnenin konusu ritüeldir.

Bu gruba ait örneklerde alâmetleri olan tanrısallıklar, arka arkaya yatan iki aslana basan tanrısallık ve Savaş tanrısının huzurundaki Hava tanrısıdır.

Kursu altı köşeli hilalli kursların astral semboller ile yanlandırılmış örnekleri yoktur.

2.2.1.4. Kursu Yedi Köşeli Yıldız Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.A.4)

Kurs bezemesi, yedi şualı yıldızdan oluşan hilalli kurs tipidir. Hilalli kurs tipinin görüldüğü silindir mühür baskıları üzerinde ritüel (Lev. XXXIc) ve tapma sahneleri (Lev. XXXId) tasvir edilmiştir. Hilalli kurs genel olarak oturan tanımlanmamış tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır. Tapma sahneli Eski Suriye-Anadolu Halk üslubundaki baskıda ise oturan tanrısallığın önünde duran küçük bir figürün başı üzerindedir (Kat. no. 6). Silindir mühür baskıları, Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir (Lev. XXXIIa).

Astral semboller ile yanlandırılmış örnekleri yoktur.

2.2.1.5. Kursu Sekiz Köşeli Yıldız Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.A.5)

Bezemesi sekiz köşeli yıldızdan oluşan hilalli kurs motifidir. Bazı desenlerde yıldızın ortasında merkezi bir küre vardır (Öztan, 1993, s. 503-504, Pl. 91, 1a-b). Bazılarında ise sade sekiz köşeli yıldız tasviri vardır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 14-15, Lev. D, 2; s. 15, D, 3). Bu örneklerden bir tanesi British Museum'daki bir mühür baskısı üzerinde tasvir edilmiştir (Lev. XXXIIb).

Bu gruba ait örneklerin görüldüğü mühür baskılarından bazıları, Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir. Baskılar üzerindeki sahnelerin konusu ritüeldir. Eski Anadolu üslubundadır. Hilalli kurs, oturan tanrısallıkların başı ile aynı hizada tasvir edilmiştir. Bu tanrılardan sol omzunda sap delikli balta taşıyan Savaş tanrısı (Lev. XXXIIc) ve Şamaş (Lev. XXXIId) tanımlanabilmektedir.

Bu tipe ait örneklerde, sağ yanı ve iki yanı yıldız ile yanlandırılmış hilalli kurslar vardır.

Oturan tanrılar dışında sağ ayağı ile dağ zirvesine basan Şamaş'ın başı hizasında da hilalli kursun sağ yan kenarı yıldız ile yanlandırılmıştır (Lev. XXXIId). Örnek, Eski Babil üslubundaki silindir mühür baskısı üzerinde tasvir edilen ritüel sahnededir. Tek örnektir. Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir.

Kursunun her iki yanında yıldız bulunan hilalli kurs, oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı hizasındadır (Kat. no. 7). Ritüel sahnenin tasvir edildiği silindir mühür baskısı, Eski Anadolu üslubundadır. Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir (Lev. XXXIIIa).

Yan kenarı yıldız ile yanlandırılan örnekler sadece Eski Babil ve Eski Anadolu üslubundaki ritüel sahnelerinde görülmüştür.

2.2.1.6. Kursu Güneş Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.A.6)

Kurs bezemesinde genel olarak şua sayısı net değildir. Şuaların uzantıları eşit olmamakla birlikte kursun kenar noktalarına temas etmemektedir. Bu yönü ile yıldız bezemeli

kurslardan ayrılırlar. Lev. XXXIIIb, XXXIVb'te ise yıldızın ortasında daire vardır. Bu grupta yer alan mühür baskıları üzerindeki konular ritüel (Lev. XXXIIIb, XXXIIIc, XXXIIId), kabul (Lev. XXXIVa) ve tapma (Lev. XXXIVb, XXXIVc) sahneleridir.⁷

İncelenen örneklerde, kursu güneş bezemeli hilalli kurslara Eski Babil üslubunda rastlanmamıştır. Eski Asur, Eski Anadolu, III. Ur ve Eski Suriye üslubundadır.

Bu gruptaki bazı hilalli kurslar hilal (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 38, Lev. 8, 53, CS 47), yıldız ve pleiad küreleri ile yanlandırılmıştır.

Bir örnekte, hilalli kursun sağ yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Lev. XXXIVd). Eski Asur üslubundaki baskı üzerinde tapma sahnesi tasvir edilmiştir. Hilalli kurs oturan tanrısallığın başı hizasındadır.

Bazı örneklerde, hilalli kursun iki yanı hilal sembolü ile yanlandırılmıştır (Lev. XXXVa, XXXVb, XXXVc, XXXVd). Örnekler, Eski Asur üslubundadır.

İki yanı hilal ile yanlandırılan hilalli kurs örnekleri içinde; şilteli taburesi arka arkaya yatan iki aslana basan tanrısallık (Lev. XXXVc), şilteli taburesinde oturan ve ayakları Kusarikku'ya basan tanrısallık (Lev. XXXVIa), iki örnekte (Lev. XXXVd, XXXVIb) tanımlanmamış tanrısallıkların arkasında dik kalkmış yılan (Kat. no. 8) vardır.

III. Ur üslubundaki ritüel sahneli mühür baskısında; oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı hizasındaki hilalli kursun sağ yanı, üzüm salkımı şeklinde dizilmiş pleiadlar ile yanlandırılmıştır. Ek motif olarak yapılan pleiadlar Eski Asur üslubundadır (Lev. XXXVIc).

Bu grupta ele alınan örneklerde hilal ile yanlandırılmış hilalli kurslar, sadece Eski Asur üslubundadır.

Alametleri olan tanrısallıklar ise şilteli taburesi arka arkaya yatan iki aslana basan tanrısallık ve ayakları Kusarikku'ya (Özgüç, N. 2006, s. 14-15) basan tanrısallıktır.

2.2.2. Kursu floral bezemeli hilalli kurslar (Tip II.B)

Mitanni gliptik sanatında genel olarak yedi noktadan/küreden oluşan rozet motifinin Orta Asur sanatında karşımıza çıkan çiniden yapılmış rozetler ile bir bağı yoktur (Black ve Green, 2017, s. 249). Black ve Green (2017, s. 249), çiniden yapılmış çiçeği anıştıran rozetlerin İstar'ın Asur kentindeki tapınağında ele geçmesinden dolayı İstar ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir.

Yedi küreli rozete en güzel örnek, Sarıkaya Sarayı'nda ele geçen bir silindir mührün baskısı üzerindedir (Kat. no. 9). Tasvirde hilalli kurs, boğa-adamlar tarafından taşımaktadır. Nimet

⁷ Kursu güneş bezemeli hilalli kurslar, ritüel sahne (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 34, Lev. 5, 48, CS 34). Kursu güneş bezemeli hilalli kurslar, tapma sahneleri (Özgüç, N. 2006, s. 183, CS 564; s. 204-205, CS 621).

Özgüç (2015, s. 120, Res. 92, Ac. CS 62) örnek baskıya ait açıklamasında, boğa-adamların Ülker yıldız kümeli hilali taşıdıklarını belirtmiştir (Lev. XXXVIId). Eski Babil Dönemi'nin sonlarında gliptik sanatında boğa ile bağlantılı olan Fırtına tanrısı Adad'ın sembolü olan yıldırımın yerini bazen Ülker alemi almıştır (Özgüç, N. 2015, s. 130).

Kursu floral bezemeli hilalli kursların üslupları bilinmemektedir (Grafik 1. 7). Astral semboller ile yanlandırılmış örnekleri yoktur.

Black ve Green'nin örnek olarak verdiği Orta Asur Dönemi rozetleri, çiçek motifine benzemektedir. British Museum'daki bir mühür üzerinde hilalli kurs diskinin merkezinde bir küre ve kürenin etrafında çiçek dilimleri tasvir edilmiştir (Lev. XXXVIIa). Rozetler tasvir sanatında melez varlıkların bileklerinde bant olarak görülmektedir (Black ve Green, 2017, s. 250).

Laroche, çiçeğe benzeyen ve bir daire içinde görülen deseni rozet olarak yorumlamıştır (Laroche, 1960, s. 99).

Ensert (2005, s. 27, No. 189); rozetlerin Boğazköy, Yerkapı sfenkslerinin başlarını taçlandırması ve Alaca Höyük sfenksinin gerdanını süslemesini örnekendirerek motifin kanatlı güneş kursundan önce bir krallık sembolü olarak kullanılmış olabileceğini belirtmiştir.

Von der Osten (1934, s. 140, no. 195), bir kahraman tarafından taşınan uzun bir asanın rozetle bittiğini ve bu rozetin güneş kursunun bir temsili olduğunu söylemektedir.

2.2.3. Kursu geometrik desenli hilalli kurslar (Tip II.C)

Kursu; farklı sayılarda dilimli, haç, çizgi, çark, signe royal, radyan ve merkezi daire ve küre bezemeli hilalli kurs tipleridir.

Dilimli kurslar, diskin belirli bir oran ve açı ile dilimlere ayrılarak oluşturulmuş dairesel grafiklere benzemektedir.

İncelenen örneklerde; Eski Anadolu üslubunda 40, Eski Asur üslubunda 105, Eski Suriye üslubunda 15, Eski Babil üslubunda 11, ve üslubu bilinmeyen 19 adet mühür ve mühür baskısı üzerinde kursu geometrik desenli hilalli kurs olduğu saptanmıştır (Grafik 1. 8).

Kursu geometrik desenli hilalli kurslar, en fazla tapma sahnesinde tasvir edilmiştir (Grafik 1. 9).

Astral semboller ile yanlandırılan astral desenli hilalli kurslar; Eski Asur üslubunda 25, Eski Anadolu üslubunda 24, Eski Suriye üslubunda 2, Eski Babil üslubunda 3 ve üslubu bilinmeyen 3 adet mühür ve baskısı üzerinde tasvir edilmiştir (Grafik 1. 10).

Eliade (2020b, s. 472); haç, beşgen, gamalı haç, eşkenar dörtgen gibi geometrik simgelerin Mezopotamya'nın tanrıları tarafından özümsemiğini belirterek Sin'in çarpı işaretini ve Şamaş'ın güneş diskini örnek verir. Ayrıca Eliade, bazı simgelerin bir tanrıdan diğerine geçmesinin çok sık karşılaşılan bir durum olduğunu da ekler.

Laroche (1960, s. 151, No. 292); 4, 6 veya 8 dilimden oluşan kurs bezemelerini tekerlek ve ışın olarak yorumlamıştır. Laroche'un örneklendirdiği diğer güneş diskleri çizgi, radyan ve çark bezemelidir.

2.2.3.1. Kursu Dört Dilim Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.C.1)

Kurs bezemesi, dört eşit dilime ayrılan hilalli kurs tipidir.

Bu grupta incelenen mühür ve mühür baskılarına ait sahnelerin konusu tapma (Lev. XXXVIIb, XXXVIIc, XXXVIIId) ve ritüeldir (Lev. XXXVIIa, XXXVIIb, XXXVIIc).⁸ Hilalli kurs, genel olarak oturan tanımlanmamış tanrısalların başı hizasındadır. İstisna olarak, oturan uluhiyetlerin başı hizası dışında bazı sahnelerde de tasvir edilmiştir. Stilize edilmiş bir aslanın başı üzerinde görülen örnekte (Kat. no. 10) sahnede oturan uluhiyet yoktur (Lev. XXXVIIId).

Örnekler; Eski Asur, Eski Suriye, Eski Babil ve istisna olarak Eski Anadolu üslubundadır. Bir baskı Kaniş Karumu Ib'ye (Lev. XXXIXa), diğer silindir mühür baskıları ise Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir.

Bu tip altında ele alınmış örnekler içinde hilal, yıldız ve küre sembolleri ile yanlandırılan hilalli kurslar vardır.

Eski Asur üslubunda, silindir mühür baskısı üzerinde tasvir edilen ait tapma sahnesinde aslan üzerindeki Savaş tanrısının başı ile aynı hizada hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Lev. XXXIXb). Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir.

Bir başka Eski Asur üslubundaki silindir mühür baskısı, üzerinde hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır. Hilalli kurs, oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Sahnenin konusu tapmadır. Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir (Lev. XXXIXc).

Sağ yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmış hilalli kursa ait silindir mühür baskısı üzerinde tapma sahnesi tasvir edilmiştir. Eski Asur üslubundadır. Hilalli kurs, oturan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Lev. XXXIXd).

Eski Anadolu üslubundaki iki örnekte hilalli kurs, iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır. Silindir mühür baskıları, Kaniş Karumu II. katına aittir.

---

⁸ Kursu dört dilim desenli hilalli kurslar, tapma sahneleri (Özgüç, N. 2006, s. 227, CS 679; s. 91, CS 17; s. 70, CS 284). Kursu dört dilim desenli hilalli kurslar, ritüel sahneler (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 79, Lev. 22, 86, CS 123; s. 76-77, Lev. 21, 83, CS 117; s. 48, Lev. 13, 63, CS 76; s. 119, Lev. 39, 134, CS 242).

Bu örneklerden ilkinde, tapma sahnesi konu olarak işlenmiştir. Hilalli kurs, oturan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Baskının sol yanı kısmen kırıktır. Bu nedenle, hilalli kursun sol yanındaki yıldız net değildir. Baskıya ait çizimde hilalli kursun iki yanında yıldız gösterilmiştir (Lev. XLa).

Ritüel sahneli baskıda ise hilalli kurs boğa ayaklı sunağın önünde ayakta duran sağ eli kadehli tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Sahnede hilalli kursun sağ yanında yıldız olduğu bellidir. Sol tarafta da bir yıldız belirgindir (Lev. XLb). Tanrısallığın başında boynuzlu başlık yoktur. Başının arkasında haç bezemeli kurs tasvir edilmiştir.

Bu gruba ait iki yanı küre ile yanlandırılmış hilalli kurslar, Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir. Eski Anadolu üslubundadır. Hilalli kurs, oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Sahnenin konusu ritüeldir (Lev. XLc).

Hilal ile yanlandırılan hilalli kurslar, sadece Eski Asur üslubundaki örneklerde görülmüştür. Bu grupta tanımlanan tanrısallık, Savaş tanrısıdır.

2.2.3.2. Kursu Altı Dilim Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.C.2)

Kurs bezemesi, altı adet dilimden oluşan hilalli kurs tipidir. Bu tipe ait örnekler, Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir. Hilalli kursun tasvir edildiği baskılar üzerinde ritüel (Lev. XLd) ve tapma (Lev. XLla, XLlb) sahneleri vardır. Eski Asur üslubundadır. Bir baskının üslubu bilinmemektedir (Lev. XLlc). Hilalli kurs, oturan tanımlanmamış uluhiyetlerin başı ile aynı hizadadır.

Hilal sembolü ile yanlandırılmış örnekleri vardır.

Örnek silindir mühür baskısı üzerinde hilalli kursun sol yanındaki hilal net değildir. Baskıya ait çizimde hilal vardır (Lev. XLId). Hilalli kurs, oturan elinde çanak tutan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Kat. no. 11).

Bu tipe ait örneklerde hilal ile yanlandırılan hilalli kurs, sadece Eski Asur üslubundadır. Hilalli kurs ile ilişkili oturan tanrısallıklar tanımlanmamıştır.

2.2.3.3. Kursu Yedi Dilim Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.C.3)

Kurs bezemesi, yedi adet dilimden oluşan hilalli kurs motifidir. Bu gruba ait örnekler hayli sınırlıdır.

Sol yanı hilal sembolü ile yanlandırılmış iki örneği vardır. Her iki örnek, Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir. Silindir mühür baskıları üzerinde tapma sahneleri tasvir edilmiştir (Lev. XLIIa, XLIIb). Eski Asur üslubundadır (Kat. no. 12). Hilalli kurs, oturan tanımlanmayan tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır.

Bu tipe ait hilal ile yanlandırılan hilalli kurslara ait örnekler, sadece Eski Asur üslubundadır.

2.2.3.4. Kursu Sekiz Dilim Desenli Hilalli Kurslar (Tip II.C.4)

Kurs bezemesi, sekiz adet dilimden oluşan hilalli kurs tipidir. Silindir mühür baskıları üzerinde tapma (Lev. XLIIc, XLIIId, XLIIIa) ve ritüel (Lev. XLIIIb) sahneler tasvir edilmiştir. Tapma sahnelerinde farklı örneklerde vardır (Özgüç, N. 2006, s. 200-201, CS 146; s. 198-199, CS 606). Hilalli kurs, oturan tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır. Örnek baskılar Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir.

Eski Anadolu üslubunda olan bir silindir mühür baskısı üzerinde hilalli kurs, oturan tanrısallığın başı hizasındadır. Sol yanında iri bir balık tasvir edilmiştir (Kat. no. 13, Lev. XLIIIc).

Küre sembolü ile yanlandırılmış bir örneği vardır.

Sol yanında küre sembolü olan hilalli kursa ait örnek, Linear Eski Suriye üslubundadır. Silindir mühür baskısı üzerindeki ritüel sahnede hilalli kurs, oturan tanımlanmayan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Lev. XLIIId).

2.2.3.5. Kursu Haç Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.5)

Kurs bezemesi, birbirini yatay ve dikey olarak kesen doğruların oluşturduğu desendir. Bu tipe giren hilalli kursların tasvir edildiği mühür ve mühür baskıları üzerinde ritüel (Lev. XLIVa, XLIVb), tapma (Lev. XLIVc, XLIVd) ve kabul sahneleri (Lev. XLVa) tasvir edilmiştir.⁹

Haç bezemesi ait baskıların büyük çoğunluğu, Eski Asur üslubundadır. Eski Anadolu üslubunda tek örneğe rastlanmıştır (Lev. XLVb). Haç bezeme, Eski Suriye üslubunda da nadiren tasvir edilmiştir.

Black ve Green (2017, s. 128), çapraz şekilde uzanan haç sembolünün günümüzde malta haçı olarak bilinen haça benzediğini belirtir. Bu haça en güzel örnek, Pierpont Morgan Kütüphanesi Koleksiyonu'ndaki bir mühür üzerinde tasvir edilmiştir (Kat. no. 14, Lev. XLVc).

Şakiroğlu (1996, s. 523); uzantıları birbirine eşit olan haç sembolünü, fezanın temel yönleri istikametine doğru yayılımı ve açılımı ifade ettiği şeklinde açıklamıştır. Ayrıca, haçın Sümer ve Asurlularda gökyüzünü ve Anu'yu sembolize ettiğini eklemiştir.

Haç bezemeli kursların bazılarında, haçın merkezi noktasında daire ve haçın kolları arasındaki boşluklarda V şekli olan motifler vardır (Lev. XLVd, XLVIa). Bazı örneklerde ise

⁹ Kursu haç bezemeli hilalli kurslara farklı örneklerde vardır. Ritüel sahneler (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 20, Lev. I, 3; s. 32, Lev. 5, 47, CS 28; Özgüç, N. 1965, s. 36, Lev. V, 15a; s. 38, Lev. XI, 33a, b). Kursu haç bezemeli hilalli kurslar, tapma sahneleri (Özgüç, N. 2006, s. 172, CS 537; s. 125-126, CS 414; s. 104-105, CS 356; s. 93, CS 338; s. 324, CS 844; s. 202-203, CS 616). Kursu haç bezemeli hilalli kurslar, kabul sahnesi (Özgüç, N. 2006, s. 291, CS 817).

merkezde nokta yoktur ve sadece V şeklindeki motif dikkat çekmektedir (Lev. XLVIb, XLVIc, XLVIId). Farklı örneklerde vardır (Özgüç, N. 1965, s. 38, Lev. X, 29; Özgüç, N. 2006, s. 92, CS 337; s. 193, CS 592; Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 19, Lev. H, 2; s. 9, Lev. 31, 109, CS 182).

İncelenen mühür ve mühür baskıları üzerindeki farklı sahnelerde, kursu haç bezemeli hilalli kursların tanımlanan ve tanımlanamayan birbirinden farklı tanrısallıkların başı hizasında olduğu görülmüştür (Lev. XLVIIa, XLVIIb).

British Museum'daki bir silindir mühür üzerinde tasvir edilen ritüel sahnede motif, Şamaş'ın başı hizasındadır (Lev. XLVIIC).

Bir başka örnekte hilalli kurs; sol omzunda eğri silah, sağ elinde çanak tutan oturan tanrısallığın başı hizasındadır. Eski Anadolu üslubundaki silindir mühür baskısı üzerinde, tapma sahnesi tasvir edilmiştir (Lev. XLVIId).

Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiş olan Eski Suriye üslubundaki tapma sahnesinde de aslan üzerinde oturan tanrısallığın başı ile aynı hizada hilalli kurs tasvir edilmiştir. Baskıda kursun bezemesi net değildir. Çizimde ise kursun içinde haç vardır (Lev. XLVIIa).

Kursu haç bezemeli hilalli kurs, oturan tanrısallıklarla ilişkili olmayan sahnelerde de tasvir edilmiştir.

Sarıkaya Sarayı'nda ele geçmiş olan muska biçimli mührün kısmi baskısı üzerinde hilalli kurs; çıplak kahraman ve tapanın ortasında, başları ile aynı hizadadır (Lev. XLVIIb). Tapma sahnesi tasvir edilmiştir.

Şerşe Höyüğü'nden ele geçen mühür baskısı üzerindeki mitolojik sahnede ise çıplak kahramanın başı arkasındadır (Lev. XLVIIC).

Bu tipe giren bazı hilalli kurslar hilal, yıldız, küre ve pleiadlar ile yanlandırılmıştır.

Sol yanında hilal tasvir edilen hilalli kurslara ait silindir mühür baskıları, Kültepe Kaniş Karumu II. katında ele geçmiştir. Eski Asur üslubundadır. Hilalli kurs, oturan tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır. Bu tanrılardan taburesi ve ayakları arka arkaya oturmuş iki aslana basan tanrısallık tasviri dışındaki tanrılar tanımlanmamıştır (Lev. XLVIId, XLIXa, XLIXb). Sol yanı hilal ile yanlandırılmış başka örneklerde vardır. Bu örneklerde hilalli kurslar ritüel sahnelerde tasvir edilmiştir (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 115, Lev. 37, 130, CS 231; s. 118, Lev. 38, 133, CS 239).

Kursu haç bezemeli sol yanı hilal sembolü olan kursa en güzel örnek, Pierpont Morgan Kütüphanesi Koleksiyonu'ndadır (Lev. XLVc). Sahnenin konusu ritüeldir. Hilalli kurs, oturan tanımlanamayan tanrısallığın başı hizasındadır (Kat. no. 14).

Sağ yanı hilal ile yanlandırılmış hilalli kursun tasvir edildiği silindir mühür baskısı bir tanedir. Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir. Eski Asur üslubundadır. Baskı üzerindeki sahnenin konusu tapmadır. Oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı hizasındadır (Lev. XLIXc).

İki yanında hilal sembolü ile yanlandırılmış hilalli kursa ait bir örnek de Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir (Lev. XLIXd). Ritüel sahnenin tasvir edildiği silindir mühür baskısı, Eski Asur üslubundadır. Hilalli kurs, oturan tanrısallığın başı hizasındadır. Uluhiyetin önünde sıralanmış, içi bezemeli üç küre dikkat çekicidir.

Bir başka örnek, yine Eski Asur üslubundadır. Baskıya ait çizimde, hilalli kursun sağ yanında hilal vardır. Fakat baskıya baktığımızda hilal sembolü hilalli kursun sol yanındadır. Belki sağ yanında da hilal sembolü vardır. Fakat baskının sağ yanı net seçilememektedir. Sahnede hilalli kurs, arka arkaya yatmış iki aslan üzerindeki çizgiye basan uluhiyetin başı ile aynı hizadadır (Lev. La).

İki yanında yıldız sembolü olan hilalli kurs, Eski Asur üslubundaki silindir mühür baskısı üzerindeki tapma sahnesinde tasvir edilmiştir. Oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Lev. Lb). Açılmamış zarf üzerindeki baskı, Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir.

İki yanında küre sembolü olan hilalli kurs, Eski Asur üslubundadır. Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir. Tapma sahnesi tasvir edilmiştir. İki yanı küre ile yanlandırılmış hilalli kurs, ayakları ve şilteli taburesi arka arkaya yatmış iki aslana basan tanrının başı ile aynı hizadadır (Lev. Lc). Sahnede hilalli kursun iki yanındaki kürelerin dışında başka küreler vardır. Bu küreler ile birlikte; biri tanrısallığın başı arkasında, biri tanrısallığın belinde, diğeri de tanrısallığın kolunun üzerinde olmak üzere sahnede toplam yedi küre vardır. Hilalli kursun iki yanında ikişer küre görülmesi, Eski Anadolu üslubundaki baskıya benzemektedir (Lev. XIXa).

İlginç örneklerden bir diğeri de Eski Anadolu üslubunda tapma sahneli silindir mühür baskısı üzerindedir. Hilalli kursun iki yanından başlayarak sırtı konili boğanın boynuzlarından aşağıya doğru sıralanan yedi küre vardır (Lev. Ld).

Kursu haç bezemeli hilalli kurslar içinde sol yanı pleiadlar ile yanlandırılmış hilalli kurs örneği vardır. Elbistan Karahöyük'ten ele geçen hematit mühür üzerinde tasvir edilen sahnede Pleiadlar, hilalli kursun sol yanında üzüm salkımı şeklinde sıralanmıştır. Sağ kolu üzerinde bir ceylan bulunan oturan tanrısallığın başı ile aynı hizada hilalli kurs vardır (Lev. Lla).

Bu gruba ait örnekler içinde hilal ile yanlandırılan hilalli kursların tümü, Eski Asur üslubundadır. Bir örneğin üslubu bilinmemektedir.

Ayakları ve şilteli taburesi arka arkaya yatmış iki aslana basan tanrısallık, Şamaş ve sol omzunda eğri silah taşıyan tanrısallıklar alâmeti olan tanrısallıklardır.

2.2.3.6. Kursu Çizgi Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.6)

Kursu; uzunluğu ve yüksekliği birbirinden farklı olan birden fazla yatay, dikey ya da çapraz doğru ile bezenmiş hilalli kurs tipidir.

Diski çizgi bezemeli hilalli kurslar, silindir mühür ve baskıları üzerinde tasvir edilen; tapma (Lev. LIb, LIc, LIId), ritüel (Lev. LIIa, LIIb, LIIc) ve kabul (Lev. LIIId) sahnelerinde çoğunlukla oturan uluhiyetlerin başı ile aynı hizasındadır.¹⁰ Oturan tanrısallıkların bir kısmının alâmeti vardır. Aslan üzerinde oturan tanrısallık (Lev. LIIId), taburesi ve ayakları arka arkaya yatmış iki aslana basan tanrısallık (Lev. LIIIb), sol omzunda sap delikli balta tutan tanrısallık (Lev. LIIIc), tahtı ve ayakları keçi-balığa basan tanrısallık gibi (Lev. LIIId).

Çizgi bezemeli kurs motifine en güzel örnekler, ritüel sahnenin tasvir edildiği Kaniş Karumu Ib katına tarihlenen silindir mühür baskısı üzerinde tasvir edilmiştir (Lev. LIVa). Oturan tanrısallığın başı ile aynı hizada olan hilalli kursun hilali, boğa boynuzu şeklindedir (Kat. no. 15). Kurs, yan yana dikine inen doğrular ile bezenmiştir.

Kursu çizgi bezemeli hilalli kursların bazıları hilal, yıldız, küre ve hilalli kurs ile yanlandırılmıştır.

Sol yanında hilal sembolü olan hilalli kursa ait örnekler, Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir. Eski Asur üslubundaki silindir mühür baskıları üzerinde tapma ve ritüel sahneleri tasvir edilmiştir. Sol yanı hilal sembolü ile yanlandırılmış hilalli kurs, oturan tanımlanmayan tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır (Lev. LIVb, LIVc).

İki yanı hilal ile yanlandırılmış olan hilalli kurslara ait örneklerin tamamı, Eski Asur üslubundadır. Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir. Baskılar üzerinde tapma sahnesi tasvir edilmiştir (Özgüç, N. 2006, s. 184, CS 569). Motif, oturan tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır (Lev. LIVd, LVa, LVb).

Sağ yanı ve iki yanı yıldız sembolü ile yanlandırılan hilalli kursların görüldüğü silindir mühür baskıları, Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir. Eski Anadolu üslubundadır.

Örneklerden ilkinde, sol omzunda sap delikli balta tutan tanrısallığın başı hizasındaki hilalli kursun sağ yanında yıldız vardır (Lev. LIIIc).

¹⁰ Kursu çizgi bezemeli hilalli kurslar, tapma sahneleri (Alpaslan, M. vd., 2010, s. 91-92, Res. 1a, 1b, Çizim 1; Özgüç, N. 2006, s. 116-117, CS 391; s. 109-110, CS 368; s. 149, CS 477; s. 159, CS 509; s. 97, CS 350; s. 155, CS 496; s. 165, CS 522; s. 111, CS 373; s. 156-157, CS 504; s. 69, CS 283; s. 226, CS 677; s. 147, CS 472; s. 210, CS 634; s. 328, CS 849; s. 187, CS 574; s. 224, CS 672; s. 185, CS 571; s. 191, CS 588; s. 167, CS 529; s. 72, CS 289). Kursu çizgi bezemeli hilalli kurslar, ritüel sahneler (Pittman, 1987, s. 56; Özgüç, N. 1965, s. 41, Lev. XX, 61; Özgüç, N. 1968, s. 27, Lev. XI, B; s. 30, Lev. XXIV, C; Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 15, Lev. E, 3; s. 16, Lev. E, 5; s. 21, Lev. K, 1; s. 21, Lev. J, 3; s. 20, Lev. İ, 1; s. 84-85, Lev. 25, 91, CS 140; s. 115, Lev. 37, 130, CS 232; s. 123, Lev. 41, 140, CS 251). Kursu çizgi bezemeli hilalli kurslar, kabul sahneleri (Özgüç, N. 2006, s. 199-200, CS 610; s. 173, CS 538).

Konusu ritüel olan sahnede ise dört Av tanrısı sulu çıplak kahramana doğru ilerlemektedir. Sağ yanı yıldız sembolü ile yanlandırılan hilalli kurs, çıplak kahramanın başı üzerindedir (Lev. LVc).

Bir başka örnekte, mitoloji sahnesi tasvir edilmiştir. Oturan elinde kadeh tutan Baş tanrının başı hizasındaki hilalli kursun sağ yanı, yıldız ile yanlandırılmıştır (Lev. LVD)

İki yanı yıldız ile yanlandırılmış hilalli kursun tasvir edildiği ritüel sahnede, ayakları ve tahtı keçi-balığa basan Ea vardır. Ea'nın başı hizasındaki hilalli kursun sağ yanında yıldız sembolü vardır. Sol yanına da dikkatli bakıldığında yıldız görülmektedir (Lev. LIIId).

İki yanı yıldız sembolü ile yanlandırılan hilalli kurslara ilginç örneklerden bir diğeri ise silindir mühür baskısı üzerindeki ritüel sahnededir. Baskı, Kültepe Kaniş Karumu II. katından ele geçmiştir. Genel olarak oturan tanrısallığın başı hizasında görmeye alışık olduğumuz hilalli kurs, sunak önündeki sırtı konili boğanın başı ile aynı hizadadır. Hilalli kursun iki yanı dışında, dağınık şekilde sahnenin tamamına yerleştirilen yıldızlar, yıldızlı bir geceyi anımsatmaktadır (Lev. LVla). Boğanın hilal şeklindeki boynuzlarının ortasında, merkezi bir daire vardır.

Sağ yanında küre olan hilalli kursa ait bir örnek, Pierpont Morgan Kütüphanesi Koleksiyonu'nda, bir silindir mühür üzerindeki ritüel sahnede tasvir edilmiştir. Hilalli kurs, oturan tanımlanmayan tanrısallığın başı hizasındadır (Lev. LVlb).

İki yanında küre olan hilalli kurs, Kültepe Kaniş Karumu II. katına ait olan bir silindir mühür baskısı üzerinde oturan tanrısallığın başı hizasında tasvir edilmiştir. Eski Anadolu üslubundadır (Lev. LVlc).

Sol yanı hilalli kurs ile yanlandırılmış hilalli kurslara ait iki örnek, Eski Asur üslubundadır. Silindir mühür baskıları üzerinde tapma sahnesi tasvir edilmiştir. Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir. Hilalli kursun yan kenarında hilalli kurs tasviri, mühür sahnelerinde çok nadir görülür. Bu örneklerden ilkinde, sırt üstü yatan çıplak adamın üzerine yerleştirilmiş taburede oturan, tanımlanmamış bir tanrısallık vardır. Tanrısallığın önünde, üç küre dikine tasvir edilmiştir. Hilalli kursun sağ yanında hilal sembolü, sol yanı hilalli kurs tasviri vardır (Lev. LVld).

İkinci örnekte motif, taburesi ve ayakları sırt sırta basan tanrısallığın başı hizasındadır. Silindir mühür baskısı üzerindeki hilalli kursun sol yanında hilal, dikkatli bakıldığında sağ yanındaki hilalin içerisinde iri bir kurs seçilmektedir (Lev. LIIIb).

Bu grupta ele alınan örnekler içerisinde hilal ve hilalli kurs ile yanlandırılan hilalli kurslar, Eski Asur üslubundadır.

2.2.3.7. Kursu Çark Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.7)

Yatay, dikey ve çapraz doğruların merkezi bir noktada buluşarak bir eksenin döndürdüğü tekerlek biçimindeki makine parçasını andıran çark biçimi, kurs bezemesi olarak kullanılmıştır. Bir tekerliğin iç dizaynını andıran bu tasvir; kurs bezemesinde kenarlardan merkeze doğru gelen iki doğrunun çapraz oluşturması ile, bazen beş ve altı doğrunun merkeze doğru uzanması ile, bazen de çapraz ve haçın kesişmesi ile oluşmuştur.

Bu gruptaki silindir mühür baskıları üzerinde tasvir edilmiş örnekler çoğunlukla net değildir. Baskılara ait çizimler, bu grubu tanımlamaya yardımcı olmuştur (Lev. LVIIa). Sağ yanında yıldız ve sol yanında küre sembolü olan hilalli kursa ait baskı (Kat. no. 16), bu tanımlamayı kolaylaştırmıştır.

Çark bezemeli hilalli kursların tasvir edildiği silindir mühür ve mühür baskılarına ait sahneler; Eski Suriye, Eski Asur ve Eski Anadolu üslubundadır. Tasvir edilen sahnelerin konusu ritüel (Lev. LVIIb, LVIIc), kabul (Lev. LVIIId), tapma (Lev. LVIIIa, LVIIIb) ve av (Lev. LVIIIc) sahnesidir. Sahnelerde hilalli kurs, motifi oturan tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır.

Örneklerden birinde oturan tanrısallığın başı hizasındaki hilalli kurs, bacakları birbirini çapraz kesen iki kahraman tarafından desteklenmektedir. Hilalli kursun disk bezemesi ise haç ve çapraz doğruların kesişmesi ile elde edilen tekerlek biçimindeki çark bezemesi şeklindedir (Lev. LVIIIId). Birbirini çapraz kesen iki çıplak kahraman tarafından desteklenen hilalli kursa ait diğer bir örnek, kursu dört köşe yıldız desenli hilalli kurs tipinde de vardır (Lev. XXIIc).

Güzel örneklerden bir diğeri ise aslan üzerinde oturan tanrısallığın başı ile aynı hizada tasvir edilen hilalli kurs bezemesidir. Diskin iç kısmı, birbirini çapraz olarak kesen doğruların oluşturduğu çark biçimindedir (Lev. LIXa).

Bu tipin hilal, yıldız ve küre sembolleri ile yanlandırılmış örnekleri de bulunur.

Sağ yanı hilal ile yanlandırılmış hilalli kurs, ayakları ve tahtı arka arkaya yatmış iki Kusarikku'ya basan tanrısallığın başı hizasındadır. Silindir mühür baskısı, Eski Asur üslubundadır. Tapma sahnesi tasvir edilmiştir (Lev. LIXb).

Sol yanında yıldız sembolü ile yanlandırılan hilalli kursun olduğu örnek baskıya ait sahnede boğaya saldıran aslan, kuş, balık, antilop gibi hayvanların yanı sıra keçi-balık da vardır. Sol yanında yıldız sembolü olan hilalli kurs, keçi-balığın sırtındadır. Silindir mühür baskısı, Eski Anadolu üslubundadır (Lev. LIXc).

Sol yanında küre, sağ yanında yıldız sembolü olan hilalli kurs ayakları, keçi-balığa; tahtı bizon-adama basan Ea'nın başı hizasındadır. Kurs bezemesinde, çarpı ve artı doğruları kesişmiştir. Baskı net olduğu için bu gruba ait güzel örneklerden biridir. Silindir mühür baskısı, Eski Anadolu üslubundadır (Lev. LVIIa).

Hilal ile yanlandırılmış hilalli kurs tasvirleri, Eski Asur üslubundadır.

Bu grupta alâmetleri olan uluhiyetler, Ea ve aslan üzerinde oturan tanrısallıktır.

2.2.3.8. Kursu Signe Royal Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.8)

Erden (2014, s. 101); signe royal motifinin MÖ üçüncü bin de Mezopotamya'da ortaya çıkmış güneş kursunun, Anadolu'nun kendine müstesna özelliklerini alarak kullanılmış hali olduğunu belirtmiştir. Ayrıca signe royal bezemenin, Anadolu'ya Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda taşındığını vurgulamıştır.

Seidl (1972, s. 67); signe royal motifinin bir güneş sembolü olduğunu, Kültepe'deki mühürler üzerinde bir tanrının önünde yer aldığını, bu sembolü iki boğa-adam tarafından taşınan alemleri taşıdığını ve Babil mühürlerindeki gibi bu motifin herhangi bir tanrıyı karakterize etmediğini söyler.

Sembol, birbirini dik kesen iki doğrunun orta merkezden kenar noktalara çapraz dalga motiflerin yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Erden (2014, s. 68); signe royal motifinin, Kültepe'de ele geçen mühür baskılarında astral sembol olarak kullanıldığını belirtmiştir.

Kursu signe royal bezemeli hilalli kurslar, Kültepe Kaniş Karumu II. katı ile Sarıkaya Sarayı'nda ele geçen mühür ve baskıları üzerinde tasvir edilmiştir. Motif, oturan tanrısallıkların başı hizasındadır (Lev. LIXd, LIXa). Örnekler üzerinde ritüel, tapma, kabul ve mitoloji sahneleri vardır. Eski Anadolu üslubundadır.

İkonografik özelliklerinden dolayı tanımlanabilen oturan tanrılar arasında en çok, Savaş tanrısının başı hizasında tasvir edilmiştir (Lev. LIXb, LIXc, LIXd). Bir silindir mühür baskısına ait sahnede ise durum farklıdır (Lev. LIXa). Sahnede, tahtında oturan Savaş tanrısının başı hizasında hilalli kurs belki vardır (Kat. no. 17). Fakat baskı kırıktır. Sahnede, boğa-adam çifti kurs bezemesi signe royal olan hilalli kurslu alem taşımaktadır.

Bu gruptaki bazı hilalli kurslar, yan kenarlarında küre ve yıldız sembolleri ile yanlandırılmıştır.

Sol yanında yıldız sembolü olan signe royal bezemeli hilalli kurs, konusu kabul sahnesi olan silindir mühür baskısı üzerinde tasvir edilmiştir. Sahnede sol yanında yıldız sembolü olan hilalli kurs, Fırtına tanrısının başı hizasındadır (Lev. LIXb).

Hilalli kurs, tanrısallığın olmadığı baskılarda da görülmektedir. Sarıkaya Sarayı'nda ele geçmiş olan bir damga mühür baskısına ait sahnede, uzun bir kaide üzerinde yüz yüze oturan iki maymun sağ elleri ile hilalli kursu taşıırken tasvir edilmiştir. Hatti grubuna ait olan baskıda, hilalli kursun sol yanında küre vardır (Lev. LIXc). Tanrılar ile ilişkili olan hilalli kursun iki maymunun başları hizasında olması ilginçtir. Mellink; Kaniş Karumu II. kat mühür baskıları üzerinde tasvir edilen maymunların vazifesi ile ilişkili yazmış olduğu makalesinde,

maymunların insan rolünü üstlenerek kült sahnelerinde libasyon yaptıklarını belirtmektedir (Aktaran: Karpe, 2014, s. 311).

Bir başka silindir mühür üzerinde, sol elinde omzuna dayalı balta taşıyan tanrısallığın başı ile aynı hizada sol yanı yıldız ile yanlandırılmış hilalli kurs vardır (Lev. LXId).

Sağ yanında yıldız sembolü olan hilalli kurs, tanımlanmayan oturan bir tanrının başı hizasında tasvir edilmiştir (Lev. LXA). Bazı örneklerde ise Savaş tanrısının başı hizasındaki hilalli kursun sağ yanı, yıldız ile yanlandırılmıştır (Lev. LXB, LXC).

Hilalli kursun sağ yanının yıldız ile yanlandırılması, Ea'nın tasvir edildiği baskıda da vardır. Fakat baskı kırıktır. Dikkatli bakıldığında hilalli kursun sağ yanında küçük bir yıldız göze çarpmaktadır (Lev. LXIIa). Belki hilalli kursun diğer yan kenarında da astral bir sembol vardır. Fakat örnek baskı kırık olduğu için sol yanı seçilememektedir.

Bu grupta alâmetleri olan tanrısallıklar Ea, Savaş tanrısı, omzuna dayalı balta taşıyan tanrısallık ve Fırtına tanrısıdır.

Sembol, Geç Hitit Dönemi'nde de görülmeye devam etmiştir. Halep Müzesi'ndeki (Res. 3) bazalt kabartmalı blok üzerinde kanatlı ve başları serpuşlu, bir ayakları öne atılmış diğer ayakları dizden geriye doğru bükülmüş iki tasvirin ortasında, başları ile aynı hizada, diski ana deseni dört köşe yıldız, boşlukları arasında çift çizgili S helezon bezemeden oluşan hilalli kurs vardır (Orthmann, 1971, s. 492, Aleppo I).

2.2.3.9. Kursu Radyan Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.9)

Kursun merkezi noktasından, birden fazla doğrunun dairenin yarıçapına eşit olacak şekilde uzanan doğrular ile bezenmiş hilalli kurs tipidir.

Bir silindir mühür üzerindeki sahnede, fırtına tanrısının boynuzlu başlığının tepesinde radyan bezemeli kurs vardır (Lev. XXVIb).

Radyan bezemeli hilalli kursların görüldüğü sahnelerin konusu tapma (Kat. no. 18), (Lev. LXIIb, LXIIc), ritüel (Lev. LXIId, LXIIIa), kabul (Lev. LXIIIb) ve mitolojidir (Lev. LXIIIc).¹¹ Tasvirlerde motif, oturan tanımlanmamış tanrısallıkların başı ile aynı hizadadır. Bu uluhiyetlerden bazıları arasında ayakları keçi-balığa basan (Lev. LXIIId), tahtı ile ayakları altında yatan sırt sırta boğa ile aslana basan (Lev. LXIVa) ve taburesi keçi-balığa, ayakları ise yatan Kusarikku'ya basan (Lev. LXIVb) tanrısallıklarda vardır.

¹¹ Kursu radyan bezemeli hilalli kurs motifinde başka örneklerde vardır. Tapma sahneleri (Özgüç, N. 2006, s. 194, CS 595, s. 133, CS 438; s. 175, CS 543; s. 189, CS 578; s. 237, CS 700; s. 273, CS 779; s. 245, CS 719; Özgüç, N. 2015, s. 98, Res. 66, Ac. CS 36; s. 77-78-79, Res. 49, Ac. CS 19). Ritüel sahneler (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 16, Lev. E, 4; s. 19, Lev. H, 1; s. 95, Lev. 29, 103, CS 171; Özgüç, N. 1965, s. 36, Lev. V, 13).

Motif, istisna olarak oturan tanrısallıkların olmadığı baskılarda da tasvir edilmiştir: Kartalın üzerinde (lev. LXIIIc), boğa-adamın başının üzerinde (Lev. LXIVc) ve bir kuşun üzerinde (Lev. LXIVd).

Bu tipe giren hilalli kurslar arasında hilal, yıldız ve küre sembolü ile yanlandırılmış örnekler vardır.

Sol yanında hilal sembolü olan hilalli kursa ait örnek baskının konusu, tapma sahnesidir. Eski Asur üslubundadır. Oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Silindir mühür baskısı, Kaniş Karumu II. katına aittir (Lev. LXVa).

İki yanında hilal sembolü olan hilalli kurs, Eski Babil üslubundaki bir silindir mühür baskısı üzerindedir. Motif, oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı ile aynı hizadadır. Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir. Silindir mühür baskısı üzerinde konu olarak tapma sahnesi tasvir edilmiştir (Lev. LXVb). Baskıda kursun radyan bezemesi net seçilmektedir. Baskıya ait çizimde ise net anlaşılamamaktadır.

Sol yanında yıldız sembolü olan hilalli kurs, Kültepe Kaniş Karumu Ib tabakasına ait olan Eski Asur üslubundaki silindir mühür baskısı üzerinde tasvir edilen ritüel sahnede tanımlanmamış tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Lev. LXVc).

Mitolojik sahnenin tasvir edildiği silindir mühür baskısı üzerinde ise sol yanında yıldız sembolü olan hilalli kurs, sahnenin en üst kısmında tasvir edilmiştir. Bu nedenle hilalli kurs, tüm sahne ile ilişkilidir (Lev. LXVd).

Sağ yanında yıldız sembolü olan hilalli kursa ait örnek silindir mühür baskısının ilk işlenişi, Eski Babil üslubundadır. Ek motifleri, Eski Asur üslubundadır. Hilalli kurs, oturan tanrısallığın başı hizasındadır. Oturan tanrısallığın tahtı ile ayakları sırt sırta yatan boğa ile aslana basmaktadır (Lev. LXIVa). Aynı silindir mührün ikiye bölünmüş yan sahnesinde ise karşılıklı diz çökmüş iki sulu kahramanın ortasında hilalli yıldız vardır. Baskıda hilalli yıldız net seçilmektedir. Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir.

İki yanı yıldız ile yanlandırılmış hilalli kurs, Eski Asur üslubundadır. Baskı üzerindeki sahnenin konusu tapmadır. Hilalli kursun altında ayakları Kusarikku'ya, tahtı keçi-balığa basan tanrısallık tasviri vardır. Silindir mühür baskısı, Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir (Lev. LXIVb).

İki yanında küre ile yanlandırılmış hilalli kurs, ritüel sahneli bir silindir mühür baskısı üzerindedir. Eski Anadolu üslubundadır. Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir. Motif, tanımlanmamış oturan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Lev. LXVIa).

Sol yanı hilal, sağ yanı yıldız ile yanlandırılmış hilalli kurs mitoloji sahnesinde tasvir edilmiştir. Eski Anadolu üslubundadır. Hilalli kurs, oturan tanımlanmayan tanrısallığın başı hizasındadır (Lev. LXVIb).

Bu grupta alâmetleri olan tanrısallıklar; ayakları keçi-balığa basan, tahtı ve ayakları altında yatan, sırt sırta boğa ile aslana basan tanrısallık ve taburesi keçi-balığa ayakları ise yatan Kusarikku'ya basan tanrısallıktır. Bazı tanrısallıklar tanımlanmamıştır.

2.2.3.10. Kursu Merkezi Daire Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.10)

Kursu merkezi daire ile bezeli hilalli kurs grubuna giren örnekler, Sarıkaya Sarayı'nda ele geçmiş olan iki mühür baskısı üzerindedir. Sahnelerin konusu ritüeldir. Hilal içerisine yerleştirilmiş disk bezemesinin merkezinde bir daire vardır. Daire, çukur şeklindedir. Laroche (1960, s. 97, No. 184), kursu merkezi dairesel hilalli kursun ilahi bir sembol veya süsleme olduğunu belirlemiştir.

Bu grupta incelenen örneklerden ilkinde ait baskı üzerinde, ritüel sahnesi tasvir edilmiştir. Hilalli kurs, sağ elinde halka asa tutan tanrısallığın başı hizasındadır (Lev. LXVIc). Nimet Özgüç (2015, s. 101, Res. 70, Ac. CS 40), mührün açıklamasında oturan tanrısallığın sağ elinde hilalli kurs ve halkalı asa tuttuğunu belirtmiştir (Kat. no. 19).

İkinci örnekte de hilalli kurs, sağ elinde halka asa tutan tanrısallığın başı hizasındadır (Lev. LXVIId)

Bu tipe benzer kurs bezemesi, Kaniš Karumu Ib'de ele geçmiş olan gümüş pandantif üzerinde de görülür. Tahsin Özgüç, pandantifin ortasında yuvarlak bir kurs ile şerit halkasının repousse tekniği ile yapılmış olduğunu belirtmektedir. Bu pandantifler, güneş kursu olarak tanımlanmıştır. Ve güneş tanrısına ait bu sembolün, boyunlarda amulet olarak taşındığını belirtmektedir (Özgüç, T. 1986, s. 31, Lev. 71, 2a).

Kursu merkezi dairesel disk deseni, çok sık karşılaşılmayan bir motiftir. Desenin her iki örnekte de tanımlanmayan ve ellerinde halka asa taşıyan tanrısallıklarla ilişkili olması ilginçtir. Buren (1945, s. 158), halka ve çubuk sembolünün ilahi güç efendilik anlamına geldiğini ve büyük tanrılardan herhangi birinin asa ile halkayı (yüzüğü) tutabileceğini belirtmiştir.

Kursu merkezi daire bezemeli hilalli kursun benzeri, Göbekli Tepe tapınak alanında dikilitaş 18 üzerinde görülmektedir (Schmidt, 2018, Res. 80).

Astral semboller ile yanlandırılmış örnekleri yoktur. Bu grup içinde alâmeti halka asa olan fakat tanımlanmayan tanrısallık vardır.

2.2.3.11. Kursu Merkezi Küre Bezemeli Hilalli Kurslar (Tip II.C.11)

Kursunun merkezi küre olan hilalli kurs tipidir. Bu tipe ait olan örnek baskılar üzerinde ritual ve mitoloji sahneleri tasvir edilmiştir. Kursu merkezi küre bezemeli hilalli kurs ritüel

sahnelere ait örneklerden ilki Kültepe Kaniş Karumu Ib katına aittir (Özgüç, N. 1968, s. 28, Lev. XV, C). Diğer örnek Mrs. Agnes Baldwin Brett Koleksiyonu'nda Siro-Hitit katagorisindedir (Alkım, 1974, s. 92, Res. 145).

Von der Osten'in incelemiş olduğu kurs bezemelerinin içerisinde, kursu merkezi küreli hilalli kurslar vardır. Von der Osten (1936, s. 34-36, No. 86), çizimini verdiği örnek baskıdaki disk bezemesi daire şeklindedir. Fakat baskı üzerindeki tasvirde küre olduğu anlaşılmaktadır. İncelenen mühür ve mühür baskıları arasında Von der Osten'in verdiği örneğe benzer baskılar mevcuttur.

Bu baskıların ilki, Kaniş Karumu Ib katına aittir (Lev. LXVIIa). Eski Babil üslubundadır. Ritüel sahne tasvir edilmiştir. Hilalli kurs; kademeli bir kaide üzerinde oturan, sağ elinde kısa bir asa tutan uluhiyetin başı hizasındadır.

İkinci örnek ise Eski Anadolu üslubundaki mitolojik sahneli bir silindirik mühür baskısı üzerindedir. Sahnede iki tane hilalli kurs tasviri vardır. Oturan tanrısallığın başı hizasındaki hilalli kurs kırık olduğu için, bezemesi seçilememektedir (Kat. no. 20). Kursu merkezi küreli hilalli kurs, Şamaş'ın başı hizasında olup hilalli kursun sol yanında iki astral sembol olan küre ve yıldız tasvirleri vardır (Lev. LXVIIb). Bu bakımdan ilginç bir baskıdır. İki farklı astral sembolün hilalli kursun tek bir yan kenarında görülmesine örnek teşkil eder. Genel olarak astral semboller, hilalli kursun yan kenarlarında ya da iki yanında tek olarak tasvir edilmiştir. Bu örneğin dışında bu grup içerisinde astral semboller ile yanlandırılmış başka örnek yoktur.

2.3. Hilalli Güneş (Tip III)

Hilalli güneş motifi, bir hilalden ve hilal içerisine yerleştirilmiş güneşten oluşur. Güneş sembolünü yıldızdan ayıran en önemli özellik, güneşin ışın sayısının genel olarak fazla olmasıdır.

Ur-Nammu Stelinde (Nunn, 2012, s. 79), hilal ve hilal içine yerleştirilmiş güneş sahnenin en üstündedir (Res. 4). Stel üzerindeki güneş motifi ortası küreli, kürelerin merkezinden çıkan altı ışın ve ışınların arasındaki boşluklardan çıkan şualar şeklinde tasvir edilmiştir.

Sevin (2010, s. 3-4); Naram-Sin Stelini örnek vererek sahnelerde tanrıların simgelerinin kullanılmasını, Akad dönemi yöneticilerinin reformu olarak dikkat çektiğini söyler.

Eliade (2020b, s. 167), Hitit Kralları'nın "Güneşim" sıfatını kullandıklarını ve dünyanın bazı bölgelerinde yöneticilerin "Güneş" ve "Güneşin Oğlu" gibi adlandırılmalarını, bu insanların doğrudan güneşten geldiklerine inanılmasından kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Eliade (2020b, s. 208); Akdeniz dinlerinde mezar anıtları üzerinde tasvir edilen ay ve güneşin, sonsuzluk simgesi olarak kullanıldığını söylemektedir.

İncelenen mühür ve mühür baskılarında iki örnek saptanmıştır. Örneklere ait güneş motifinin ortasında merkezi bir daire vardır. Bunlardan ilki, Sarıkaya Sarayı'nda ele geçmiş olan muska biçimli mührün iki kısmi baskısı üzerinde tasvir edilmiştir (Kat. no. 21). Tasvirde; hilalli güneş, tahtında oturan tanımlanmayan uluhiyetin başı ile aynı hizadadır (Lev. LXVIIc). Nimet Özgüç (2015, s. 160, Fig. 125, Ac. CS 95); Sarıkaya Sarayı örneğinde tasvir edilen hilal içine yerleştirilmiş motifi güneş olarak adlandırmış, sembolü hilalli güneş olarak tanımlamıştır.

Benzer bezemeye ait diğer örnek, Kültepe Kaniş Karumu II. katına aittir (Lev. LXVIIId). Silindir mühür baskısı üzerinde hilal içerisine yerleştirilmiş güneş tasvir edilmiştir. Özgüç, N. ve Tunca (2001, s. 51, CS 92); Kaniş Karumu II. katında ele geçen baskıya ait açıklamalarında, hilal içerisine yerleştirilmiş güneş motifini hilalli kurs olarak tanımlamıştır. Tez çalışmasında sembolün, Sarıkaya Sarayı'ndaki muska biçimli mührün kısmi baskısı üzerindeki güneş tasviri ile benzerliğinden dolayı hilalli güneş olarak değerlendirilmiştir.

Örnek baskılardan ilki olan Sarıkaya Sarayı baskısı üzerinde, tapma sahnesi betimlenmiştir. Hilalli güneş, oturan ve tanımlanamayan uluhiyetin başı hizasındadır. Sahnede; hilalin içine yerleştirilen güneşin, benzeri tapan ve sağ bacağı açık elbiseli tanrının başları ile aynı hizada da vardır (Lev. LXVIIc).

İkinci örnek, Kültepe Kaniş Karumu II. katında ele geçen, Eski Anadolu üslubundaki silindir mühür baskısı üzerindedir. Hilalli güneş, aslan üzerinde oturan uluhiyetin başı hizasındadır. Aynı sahnede; motifin benzeri sağ elinde balta, sol elinde yular tutan boğa üzerindeki tanrısallığın başı hizasında da vardır (Lev. LXVIIId). Sahnede, hilalli güneş dışında bir hale içerisinde güneş kursu da tasvir edilmiştir. Kursun bezemesi, boğa üzerindeki uluhiyetin boynuzlu başlığının uçları arasında tasvir edilen motife benzemektedir. Hilal içine yerleştirilmiş güneş bezemesinin benzerinin sahnedeki farklı tanrısallıklar ile bağlantılı olarak da tasvir edilmesi ilginçtir.

Astral sembollerle yanlandırılmış örnekleri yoktur.

2.4. Hilalli Yıldız (Tip IV)

Motif, bir hilal ve hilalin ortasına yerleştirilmiş bir yıldızdan oluşur.

Akad Dönemi'ne ait bir silindir mühür baskısı üzerindeki sahnede, oturan tanrısallığın başı hizasında hilalli yıldız vardır. Pittman (1987, s. 56, no. 22), MÖ 2254-2154 yılları arasına tarihlenen Akad Dönemi mühür üzerindeki hilal içerisine yerleştirilmiş yıldız güneş kursu olarak tanımlamıştır.

Yıldız sembolü hakkında farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden en ilgi çekici olanı; yıldız sembolünün ilahi bir rehber, umudun ve koruyuculuğun simgesi olarak yorumlanmasıdır (Wilkinson, 2019, s. 22).

Wilkinson (2019, s. 23); kadim zamanlarda yıldızların ilahi varlıklar olarak, insanların hayatlarında etkin rol aldıklarını belirterek astral sembollerin devlet yönetimi ile ilişkilendirildiğini ve ilahi varoluşun göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Nitekim, Lagash hükümdarı Gudea'nın rüyasında kendine görünen tanrı ve tanrıçanın kutsal yıldızlar ile uyumlu bir tapınak inşaa etmeyi öğretmeleri, astronominin devlet yöneticileri tarafından kabul gördüğünü göstermektedir (Baigent, 2010, s. 105).

Bottèro (2020, s. 113); yıldız sembolünün gökyüzüne ve tanrılara bir gönderme olduğunu, "yukarıda, üstün, en yüce" olan varlıklar için kullanıldığını belirtmiştir.

Ay ise tarım ile birlikte doğurganlık, bereket, su, bitkiler, erginleme ve insanın kaderi ile ilişkilendirilmiştir (Eliade, 2020b, s. 185).

Antik çağlarda tanrıların yanlarına aldıkları kusursuz ve seçkin ölümlüleri birer takımyıldızına dönüştürerek insanlara ışık saçtıklarına inanılırdı (Dörner, 1990, s. 226).

Hilalli yıldız, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan önce ve sonra kullanılmaya devam etmiş bir semboldür.

Hilal ve hilal ile birlikte tasvir edilen sekiz köşeli yıldız sembolü İştar'ı temsil etmektedir (Kutlu ve Gök, 2005, s. 277). Miralay Ali Bey, sembolün MÖ 2182 yılına, Asurlular'ın en büyük uluhiyeti olan "Mulde (Venüs, Zühre)" ye kadar gittiğini ileri sürmüştür (Aktaran: Kutlu ve Gök, 2005, s. 277).

Hilalli yıldız, mühür baskıları üzerinde tasvir edilen savaşım frizinde (Lev. LXVIIIa), ritüel (Lev. LXVIIIb, LXVIIIc, LXVIId, LXIXa) sahnelerinde, tapma sahnelerinde, kabul sahnelerinde (Lev. LXXIa) ve hayvan frizi (Lev. LXXIb) sahnelerinde görülmektedir.¹² Bu mühür baskılarındaki sahneler Eski Babil, Eski Anadolu, Suriye Koloni üslubu, Eski Suriye, Eski Suriye Halk üslubu, Eski Asur, ve Isın-Larsa üsluplarındadır. Örnekler, Kültepe Kaniş Karumu II. katından ve Kültepe Kaniş Karumu Ib'den ele geçmiştir.

Hilalli yıldız; silindir mühür baskıları üzerindeki sahnelerde genel olarak, oturan tanrısallığın başı hizasındadır. Aynı zamanda, oturan tanrının yüzü hizasındaki boğanın sırtında da hilalli yıldız görülmektedir (Lev. LXXd). Hilalli yıldız, hayvan frizi sahnesinde de boğanın sırtında tasvir edilmiştir (Lev. LXXIb)

Eski Asur üslubundaki bir mühür baskısı üzerinde, sırtı konili boğanın sırtında ve oturan tanrısallığın başı hizasında olmak üzere sahnede iki tane hilalli yıldız tasviri vardır (Kat. no. 22, Lev. VIb).

---

¹² Ritüel sahnede farklı örnekte vardır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 20, Lev. H, 5). Tez içinde yer verilen tapma sahnelerinin geçtiği örnek levhalar (Lev. LXIXb, LXIXc, LXIXd, LXXa, LXXb, LXXc, LXXd).

Eski Suriye üslubundaki iki adet silindir mühür baskısı üzerinde, oturan tanımlanmamış tanrısallık yüz üstü yatan adamın sırtına basmaktadır (Lev. LXXIc, LXXId). Hilalli yıldız, oturan tanrısallığın başı hizasındadır.

Eski Asur üslubundaki tapma sahnesinde de oturan tanımlanmamış tanrısallığın tahtı ve ayakları sırt üstü yatan adama basmaktadır (Lev. LXXIIa). Hilalli yıldız, oturan tanrısallığın başı hizasındadır.

İşleniş; Isin-Larsa üslubundaki açılmamış zarf üzerinde tasvir edilmiş olan tapma sahnesinde tanımlanmayan tanrısallık, yürüyen aslan tasvirinin olduğu tahtta oturmaktadır (Lev. LXXIIb). Hilalli yıldız, tanrısallığın başı hizasındadır. Tanrısallık, elinde ceylan tutmaktadır.

Bir başka baskı üzerindeki kabul sahnesinde hilalli yıldız; saçı at kuyruğu şeklinde tasvir edilmiş çıplak tanrıçanın başı hizasındadır. Baskı, Eski Suriye Halk üslubundadır (Lev. LXXIa).

İlginç sahnelerinden biride hilalli kurs ve hilalli yıldızın bir arada tasvir edilen baskıya aittir (Lev. LXXIIc). Hilalli kurs, oturan tanrısallığın başı hizasındadır. Hilalli yıldız ise ayakta duran iki koruyucu tanrısallığın ortasındadır. İncelenen bir başka örnekte ise karşılıklı diz çökmüş sulu iki kahramanın başı hizasındadır (Lev. LXIVa)

Bir diğer ilginç sahne ise iki heraldik Kusarikku'nun boynuzlarının uçlarında hilalli yıldız olmasıdır. Aynı örnekte, soldaki Kusarikku'nun boynuzunun ucunda ve uzunca bir alemin tepesinde de hilalli yıldız tasvir edilmiştir (Lev. LXXIIId). İncelenen mühür ve mühür baskıları arasında hilalli yıldızın bir alem üzerinde görüldüğü tek örnektir. Özgüç N. Ve Tunca (2001, s. 115, Lev. 37, 130, CS 230); örnekteki alemin hilalli yıldız olarak değil, hilalli güneş kurslu alem olarak adlandırmışlardır. Alemin ucunda hilal ve ortasına yerleştirilmiş çok şualı yıldız vardır. Hilalli yıldızlı alem, zemine sabitlenmiş bir direğin ucundadır. Eski Anadolu üslubundadır. Baskı üzerinde kabul sahnesi, konu olarak işlenmiştir. Kültepe Kaniş Karumu II. katında ele geçmiştir. Aynı sahnede, boğanın arka ayağında ters olarak tasvir edilen hilalli kurs da vardır. Ters hilalli kurs, mühür kazıyıcısının hatası gibi görünmektedir.

Hilalli yıldızın küre ile yanlandırılmış örnekleri vardır.

Bir örnekte, hilalli yıldızın sol yanında iki küre dikkat çeker (Lev. LXXIIIa). Oturan tanımlanmamış tanrısallığın başı hizasındadır.

Levha LXXd'de ise hilalli yıldızın iki yanı küre ile yanlandırılmıştır. Sahnenin geneline dağılmış toplam altı küre daha vardır.

SONUÇ

“Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Çağı Mühür Sanatında Bir Motif Olarak Hilalli Kurs Sembolleri ve İlgili Tasvirleri” başlıklı bu tez hilalli kurs sembolünü tipolojik olarak incelemiştir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na ait mühür ve mühür baskıları üzerindeki sahnelerde en üstte tasvir edilen hilalli kurslar, astral semboldür. Dört üslupta da tasvir edilen sembol, tanrısal olmayan figürlerin olduğu sahnelerde de sahnenin en üstündedir.

Hilalli kurslar, Akeramik Neolitik Dönem’den itibaren Önasya’da kullanılmıştır. Anadolu’da en yaygın kullanıldığı dönem, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’dır. Hititler’de yaygın değildir. Sembol, Geç Hitit Dönemi’nde bezemelerindeki tipler azalarak kullanılmaya devam etmiştir.

Hilalli kurslar bezemesiz, bezemeli, hilalli güneş ve hilalli yıldız olarak dört ana tipe ayrılırlar. Kursu bezemeli hilalli kurslar astral, floral ve geometrik desenli hilalli kurslar olarak üç alt tiptedir. Motife ait tipler alemler üzerinde de görülür.

Hilalli kursların bezemelerindeki farklılıklar ve beraberindeki astral semboller, tanrısalıkların kimliklerini temsil etmemektedir. Bir tanrısalık, farklı tip hilalli kurs ile tasvir edilmektedir.

Hilalli kurslar genel olarak, oturan tanrısalığın başı hizasında astral bir sembol olarak kullanılmıştır. Hilalli yıldız ve hilalli güneş hilalli kurslar gibi daima sahnenin en üstünde tasvir edilmişlerdir.

Bazı örneklerde hilalli kurslar, hilal, pleiadlar, yıldız, hilalli kurs ve küre gibi astral diğer semboller ile yanlandırılmıştır. Kursu bezemesiz hilalli kurslar, Eski Babil üslubunda astral sembol ile yanlandırılmamıştır. Söz konusu astral semboller, pleiadlar gibi hilal kurs ile ilişkilidir.

Hilalli yıldız, hilalli kurs gibi bazı sahnelerde tek olarak; bazı örneklerde ise astral bir sembol olan küre ile yanlandırılarak tasvir edilmiştir. Hilalli güneş ve alemler ise astral sembollerle yanlandırılmamıştır.

Bazı araştırmacılar tarafından hilal içindeki yıldız ve güneş sembolleri, hilalli kurs olarak adlandırılmıştır. Fakat, söz konusu sembollerde kurs bulunmadığından aslında biçimsel olarak farklıdır. Bu nedenle, anlam içeriği olarakta farklılık arz etmektedir. Hilal, güneş ve yıldız üç farklı tanrısal simgedir.

Gezegenler ve yıldızlar, kadim dönem insanının hayatına yön veren göksel tanrılarla ilişkilidirler. Wilkinson’un da belirttiği gibi astral semboller; ilahi bir rehber, devlet yönetimi ve ilahi varoluşun simgesidir. Ay gecenin, güneş ise gündüzün bekçisi ve koruyucusudur.

Nimet Özgüç, hilalli kursların uluhiyetlerin boynuzluğu başlığı gibi tanrısal bir sembol olduğunu belirtmiştir. Sembolün; uluhiyetlerin olmadığı sahnelerde de tasvir edilmesi tek

başına tüm kutsallıkları kapsayan, başka bir deyişle tüm uluhiyetleri tek bir sembol altında toplayan bir motif olarak kullanıldığının göstergesidir.

Ay ve güneş, insanın kaderi ile ilişkilendirilmiştir. Eliade'nin de ifade ettiği gibi ay ve güneş, evrendeki sonsuz döngünün sembolleridir; kadın ve erkek, gece ve gündüz gibi ayrı iki kutup olmaktan ziyade ay ve güneş, sonsuz döngü içinde antik dönem insanının yazgısından kurtulmak arzusu ile tanrısallığa sığınmasını simgeler. Mühürler, amulet olarak büyü ve sihirden korunma amaçlı da kullanılmıştır.

Von der Osten, güneş disklerinin ilahi bir amblemin parçası olduğunu belirtmiştir. Sembolün; ritüel, tapma, mitoloji, av sahnesi, tanrı alayları, hayvan frizleri gibi bir çok sahnede tasvir edilmesi ve tanrısallıkların tümü ile ilişkili olması hilalli kursların koruyucu tanrısal bir sembol olduğunun bir kanıtıdır.

Semboller, dillerin çizmiş olduğu sınırları kaldırır. Hilalli kurs sembolünün; Asur Ticaret Kolonileri Çağı öncesinde ve sonrasında Anadolu ve farklı coğrafyalarda kullanılmaya devam etmesi, evrensel bir sembol olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkim, B. (1974). *Yesemek Taşocağı ve Heykel Atelyesinde Yapılan Kazı ve Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Alp, S. (1994). *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Alp, S. (1999). *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans, Hitit Çağı'nda Anadolu'da Üzüm Şarap*, Ankara: Kavaklıdere Kültür Yayınları, No. 6.
- Alpaslan, M. Alpaslan, M. ve Özdemir, C. (2010). *Amasya Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Mühür*, Veysel Donbaz'a Sunulan Yazılar, Şevket Dönmez (Ed.), İstanbul: Zero Prodüksiyon Kitap-Yayın-Dağıtım. ss. 91-96.
- Arçın, A. Ş. (2019). *Eski Mezopotamya Yazılı Kaynaklarında Muşen/İşşuru "Kuş" ve Sembolizmi Üzerine Bir Değerlendirme*, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Nisan 2019, Yıl 12, Sayı XXXIX, ss. 483-527.
- Baigent, M. (2010). *Babil Kehanetleri*, Çev. Ayşe Müge Esenerli, İstanbul: Yakamoz Yayınları.
- Baltacıoğlu, H. (2006). *Güneş Kursları, Alaca Höyük ve Arinna*, Hayat Erkanal'a Armağan Kültürlerin Yansıması/Studies on Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections, Betül Avunç (Ed.), İstanbul: Ayır Basım, ss. 129-137.
- Baltacıoğlu, H. (2007). *Alaca Höyük'te 1997 Yılında Gerçekleştirilen "Orta Hitit Katı"na Ait Bir Yapının Sözde Restorasyonu Konusunda Gözlemler*, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Black, J. ve Green, A. (2017). *Mezopotamya Mitoloji Sözcüğü, Tanrılar İfritler ve Semboller*, İstanbul: Köprü Kitapları.
- Bordreuil, P. Chatonnet, B. F. ve Michel, C. (2015). *Tarihin Başlangıçları Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları*, Ankara: Alfa Basımevi.
- Bottéro, J. (2020). *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Ankara: Dost Kitapevi.
- Bottéro, J. ve Kramer, S. N. (2017). *Mezopotamya Mitolojisi*, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Buchanan, B. (1966). *Catalogue of Ancient Near Eastern Seal In The Ashmolean Museum*, Volume I. Cylinder Seal, Oxford At The Clarendon Press.
- Burchardt, T. (1999). *Astroloji ve Simya*, Çev. Mehmed Temelli, İstanbul: Verka Yayınları.
- Buren, E. D. (1945). *Symbols of the Gods In Mesopotamian Art*, Pontificium Institutum Biblicum, Roma.
- Collon, D. (1986). *Catalogue of the Western Asiatic Seals in the British Museum, Cylinder Seals III: Isin-Larsa and Old Babylonian Periods*, London: Dorset Press.
- Collon, D. (1987). *First Impressions Cylinder Seals in the Ancient Near East*, London: The British Museum Press.
- Collon, D. (1989). *Anatolia And The Ancient Near East: An Intriguing "Cappadocian" Document And Its Relations*. Studies in Honor of Tahsin Özgüç, Kutlu Emre, Machteld Mellink, Barthel Hrouda, Nimet Özgüç (Ed.), Ankara, ss. 59-62.
- Crawford, H. (2015). *Sümer ve Sümerler*, Çev. Nihal Uzun, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Çınaroğlu, A. ve Çelik, D. (2013). *Alaca Höyük*, Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites An Anatolian Empire, yay. haz. Meltem Doğan-Alparslan ve M. Alparslan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 196-205.
- Dinçol, A. ve Alparslan, M. (2020). *Hitit Mühürçülüğü (Gliptiği)*, Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites An Anatolian Empire, yay. haz. Meltem Doğan-Alparslan ve M. Alparslan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 22-47.

- Dörner, F. K. (1990). *Nemrut Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eisen, A. G. (1940). *Ancient Oriental Cylinder and Other Seals With a Description of the Collection of Mrs. William H. Moore*. The University of Chicago Oriental Institute Publications Volume XLVII.
- Eliade, M. (2020a). *Babil Simyası ve Kozmolojisi*, Çev. Mehmet Emin Özcan, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eliade M. (2020b). *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan Özcan, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Ensert, H. K. (2005). *M. Ö. İkinci Binde Kanath Güneş Kursu ile Taçlandırılmış Anadolu Hitit Figürleri*, Anadolu/Anatolia, S. 28, ss. 25-47.
- Erbaşı, F. S. (2013). *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü, Cenaze/Diğer Ritüeller*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erden, A. (2014). *M.Ö. II. Binde Anadolu Tasvirli Sanat Eserlerinde "Signe Royal" Motifi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji (Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi) Anabilim Dalı.
- Erkanal, A. (1993). *Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erkut, S. (2008). *Konya Karahöyük'te Ele Geçen M.Ö. II. Binyılın İlk Çeyreğinden Buğday Örneği*, Belleten, LXXII (263), ss. 1-4.
- Forte, E. W. (1976). *Ancient Near Eastern Seals: A Selection of Stamp and Cylinder Seals from the Collection of Mrs. W. H. Moore*. New York: Metropolitan Museum.
- Gonnet-Bağana, H. (1967). *Arkeolojik Belgelere Göre Eti Güneş Kursları*, Anadolu Dergisi, Sayı XI, Ankara, ss. 161-166.
- Hooke, S. H. (2015). *Ortadoğu Mitolojisi*, Çev. Alaaddin Şenel, Ankara: Imge Kitapevi.
- Karauğuz, G. (2015). *Hitit Mitolojisi*, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Karpe, V. M. (2014). *Kayıpınar'da Bulunmuş Olan Üç Silindir Mühür Baskısı Üzerine Değerlendirmeler*, Anadolu Kültürlerine Bir Bakış, Armağan Erkanal'a Armağan, N. Kurulu-Karaslan, vd. (Ed.), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, ss. 309-318.
- Kuhrt, A. (2019). *Eski Çağ'da Yakınoğu (I.Cilt)*, Çev. Dilek Şendil, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kulakoğlu, F. (2010). *Kültepe Kaniş-Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi*, Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da, Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal (Edt.), Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, No: 78, ss. 40-51.
- Kutlu M. ve Gök N. (2005). *Hilal ve Ay-Yıldız Motifi Sembol ve İdeolojik Kullanımı*, Doğu Batı Düşünce Dergisi, (31), 266-287.
- Kuzuoğlu, R. (2019). *Acemhöyük Buluntuları Işığında Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Aksaray*, Kapadokya/Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras, Meral Hakman (Edt.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ss. 173-200.
- Laroche, E. (1960). *Les Hieroglyphes Hittites*, Edition du Centre National De La Recherche Scientifique, Paris (VII).
- Marchetti, N. (2011). *Kinku, Sigilli dell'eta del bronzo dalla regione di Gaziantep in Turchia*, Alma Mater Studiorum, Bologna: Musea Civico Medievale.
- Michel, C. (2011). *The Karum Period on the Plateau, Ancient Anatolia*, Sharon R. Steadman and Gregory McMahon (Ed.), New York: Oxford University Press, ss. 313-336.

- Miller, J. L. (2020). *Hititler Dönemi'nde Anadolu'da Halklar ve Diller*, Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites An Anatolian Empire, yay. haz. Meltem Doğan-Alparslan ve M. Alparslan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 82-90.
- Moortgat, A. (1966). *Vorderasiatische Rollsiegel, Ein Beitrag zur Geschichte der Steinschneidekunst*, Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- Nunn, A. (2012). *Der Alte Orient*, Wissenschaftl, Buchgesell.
- Orthmann, W. (1971). *Untersuchungen zur späthethitischen Kunst*, Bonn: Rudolf Habelt Verlag.
- Otto, A. (2000). *Die Entstehung und Entwicklung der Klassisch-Syrischen Glyptik*, Untersuchungen zur Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, Berlin: Gruyter.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi, I. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgüç, N. (1965). *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgüç, N. (1968). *Kaniş Karumu Ib Katı mühürleri ve Mühür Baskıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüç, N.ve Tunca, Ö. (2001). *Kültepe- Kaniş: Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüç, N. (2006). *Kültepe-Kaniş/Neşa: Yerli Peruwa ve Aşsur-ımitti'nin Oğlu Assur'lu Tüccarlar Uşur-şa-İstar'ın Arşivlerine Ait Kil Zarfların Mühür Baskıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgüç, N. (2015). *Acemhöyük-Buruşhaddum I: Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar/Cylinder Seals and Bullae with Cylinder Seal Impressions*, Ankara: TTK Yayınları.
- Özgüç, T. (1986). *Kültepe Kaniş Karumu II, Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar*, New Researches At The Trading Center Of The Ancient Near East, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, V. Dizi, S. 41.
- Özgüç, T. (1999). *KültepeKaniş/Neşa Sarayları ve Mabetleri, The Palaced and Temples of KültepeKaniş/Neşa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özkan, S. (2010). *Kaniş'te Mühür Sanatı*, Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da, Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal (Edt), Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 78, ss. 148-153.
- Özkan, S. (2022). *Eski Anadolu Mühür Sanatı*, Ankara: Akademisyen Kitapevi A.Ş.
- Öztan, A. (1993). *Three Cylinder Seals in Syrian Style at Sadberk Hanım Museum in İstanbul*, Nimet Özgüç'e Armağan, Aspects of Art and Iconography, Anatolia and its Neighbors M. J. Mellink, E. Porada, T. Özgüç (Ed.), Ankara, ss. 503-506.
- Öztan, A. (2007). *Köşk Höyük, Niğde-Bor Ovası'nda Bir Neolitik Yerleşim, Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ss. 223-235.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (Alem md. 1. Cilt, 2, s. 47), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pittman, H. (1987). *Ancient Art In Miniature, Near Eastern Seals From The Collection Of Martin And Sarah Cherkasky*, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Porada, E. (1948). *Corpus of Ancient Near Eastern Seals in North American Collections, Edited For The Committee of Ancient Near Eastern Seals*, A Project of the University of Chicago And The Yale Babylonian Collection, The Bollingen Series XIV, Partheon Books.
- Prinz, V. H. (1915). *Altorientalische Symbolik*, Preisgekrönt von der Königlich Preubischen Akademie der Wissenschaften, Verlag von Karl in Berlin.

- Ragozin, Z. A. (2022). *İmparatorluğun Yükselişinden Ninova'nın Düşüşüne Kadar*, Çev. Ekin Duru, Ankara: Say Yayınları.
- Sayılı, A. (1982). *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Schimmel, A. (2020). *Sayıların Gizemi*, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul: Alfa Araştırma.
- Schmidt, K. (2018). *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı, Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları Tur. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Schachner, A. (2012). *Hititler Öncesi Boğazköy, 2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, yay. haz. Önder İpek, Çorum: T.C. Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayın No: 6, ss. 83-102.
- Seeher, J. ve Schachner, A. (2014). *Boğazköy/Hattusa–Fifty Years of Restoration and Site Management Boğazköy/Hattusa–Restorasyon ve Alan Yönetiminin Elli Yılı*, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Miras 2, Martin Bachmann, Felix Pirson, Çiğdem Maner, Seçil Tezer, Duygu Göçmen (Edt.), İstanbul: Ege Yayınları, ss. 131-157.
- Seeher, J. (2020). *Hattuşa/Boğazköy'ün Yerleşim Tarihine Yeni Katkılar: Büyükkaya Kazılarına Toplu Bir Bakış*, Tüba-Ar Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, S. III, Volume III, ss. 16-34.
- Seidl, U. (1972). *Gefassmarken Von Boğazköy*, Boğazköy-Hattuşa Ergebnisse Der Ausgrabungen, Des Deutschen Orient-Gesellschaft Herausgegeben, Von Kurt Bittel VIII, Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- Sevin, V. (2010). *Yeni Assur Sanatı II, Assur Resim Sanatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sitchin, Z. (2000). *12. Gezegen*, Çev. Yasemin Tokatlı, İstanbul: Ruh ve Madde Yayıncılık.
- Şakiroğlu, M. (1996). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Haç md. 14. Cilt, ss. 522-524), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Teissier, B. (1984). *Ancient Near Eastern Cylinder Seals from the Marcopoli Collection*, Berkeley-Los Angeles-London: University California Press.
- Thompson, C. R. (1900). *The Reports of the Magicians and Astrologers of Nineveh and Babylon*, In The British Museum, Vol II, London.
- Topçuoğlu, O. (2010). *Anitta Metni*, Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da, Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal (Edt), Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 78, ss. 24-29.
- Tosun, M. (1960). *Sümer-Babil Tanrı Sembollerinin Adları Üzerine Bir Çalışma*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 18 (3.4), ss. 261-272.
- Ünsal, V. (2018). *Orta Kızılırmak Havzası'nın Kültürel Gelişimi (Tarih Öncesi)*, Kırşehir: İksad Yayınevi.
- Van den Hout, T. P.J. (2020). *Hitit Krallığı ve İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi/A Short History of the Hittite Kingdom and Empire*, Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites An Anatolian Empire, yay. haz. M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 11-29.
- Veenhof, K. R. (2020). *Eski Asur Kara Ticaretinin Yapısı*, Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites An Anatolian Empire, yay. haz. M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 56-61.
- Von der Osten, H. H. (April, 1934). *Ancient Oriental Seals In The Collection of Mr. Edward T. Newell*, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Volume XXII.
- Von der Osten, H. H. (1936). *Ancient Oriental Seal in the Collections of Mrs. Agnes Baldwin Brett*, Chicago, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Volume XXXVII.
- Von der Osten, H. H. (1937). *The Alishar Hoyuk. Season of 1930 and 1932, Part 1*, University of Chicago, Researches in Anatolia 7, Chicago.

Wilkinson, K. (2019). *Semboller ve İşaretler*, Signs & Symbols, Çev. Seda Toksoy, İstanbul: Alfa Yayınları.

Yakar, J. (2011). *Anatolia Chronology and Terminology, Ancient Anatolia*, Sharon R. Steadman and Gregory McMahon (Ed.), New York: Oxford University Press.

Zangger, E. ve Gautschy, R. (2019). *Hitit Dininin Göksel Yönleri: Açık Hava Tapınağı Yazılıkaya Üzerine Bir İnceleme*, Journal of Skyscape Archaeology, 5. Cilt, ss. 5-38.

EKLER

EK-1. Kataloglar

Kat. no: 1

Levha: IVd.

Tip no: I.

Kazı En. no: Kt. n/k 34.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Elinde gürz tutan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Zarf.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Asur üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kaniş Karumu Ib.

Açıklama: Sahnede sola dönük dört figürün yer almaktadır. Sol elinde balta (?), sağ elinde mızrak tutandiz çökmüş kahraman. Kahramanın iki yanında sığır başları. Arkasında bir insane figürü ve bir iksir kabı. Çıplak tanrıçanın önünde ise bir insan başı ve arkasında elinde gürz tutan tanrısallık yer alır. Her iki figürün ortasında ve bellerinden aşağıda hilalli kurs tasvire dilmıştır.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 1968, s. 29, Lev. XXI, B.

Kat. no: 2

Levha: VIIIId.

Tip no: I.

Kazı En. no: Kt. b/k 277.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Sahnede farklı iki hilalli kurs var. Biri Hava tanrısının başı hizasında diğeri Savaş tanrısının başı hizasında.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Tanrılar alayı.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Bulla.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Anadolu üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karumu II.

Açıklama: Tanrılar alayı: Sahnede Savaş tanrısı, Av tanrısı ve Hava tanrısı ikonografik özellikleri ile tasvir edilmiştir. Boğa üzerindeki Hava tanrısı sol omzunda balta, sağ elinde ise kadeh ve yular tutmaktadır. Av tanrısı sağ elinde kartal, sol elinde ise eğri silah ile tasvir edilmiştir. Savaş tanrısının sol omzunda balta önünde antilop yer almaktadır. Savaş tanrısı ile Hava tanrısının başları ile aynı hizada hilalli kurs vardır. Hava tanrısının başı hizasındaki hilalli kursun diski çizgi bezemelidir. Ve iki yanında yıldız sembolü vardır. Savaş tanrısının başı hizasındaki hilalli kursun diski ise bezemesizdir. Ve sol yanında yıldız sembolü tasvir edilmiştir.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 1965, s. 41, Lev. XXI, 64.

Kat. no: 3

Levha: XVIIc.

Tip no: II. A.1.

Kazı En. no: Kt. i/k 188.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan elinde kadeh tutan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Bulla.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Anadolu üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe Kaniş Karumu II.

Açıklama: Başlı hizasındaki hilalli kursun altında oturan sağ eli kadehli tanrısallığın huzurunda sağ elinde testere tutan Şamaş; arkasında iki yanında balık bulunan elindeki tutmuş olduğu vazodan sular fişkıran iki yüzlü tanrı Usmu. İki aslanın mücadelesi.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 1965, s. 35, Lev. I, 3.

Kat. no: 4

Levha: XXXa.

Tip no: II.A.2.

Kazı En. no: Kt. d/k 8 C.

Müze En. no: 155-8-64 a.

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Sırtı konili boğa.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Açılmamış zarf.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: EskiAsur üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karum II.

Açıklama: Sıralı iki sahnenin üst sırasında, önünde sunulu masa bulunan sırtı konili boğanın başı hizasında hilalli kurs. Lama rehberliğinde iki tapan. Arkalarında palmiyenin iki yanında simetrik duran dik kalmış iki keçi. İki küçük figür. Alt sıra: Önünde yıldız; arkasında başı geriye dönük antilop, iki insan başı ve üç küre bulunan, sağ eli yıldırımli aslan grifonu üzerindeki tanrının huzurunda; bir tanrı rehberliğinde üç tapan. Dik kalkmış aslan, yılan ve hilal.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2006, s. 61, CS 259.

Kat. no: 5

Levha: XXXIa.

Tip no: II.A.3.

Kazı En. no: Kt. g/k 14.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Hava tanrısı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Mitolojik (İlluyanka efsanesi).

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Bulla.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Anadolu üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karumu II.

Açıklama: Ayakları ve tahtı aslana basan oturan sol elinde kadeh tutan Savaş tanrısının huzurunda; gaga ağızlı testiden içki döken şahıs ve sol elinde yular sağ elinde kadeh tutan Hava tanrısı. Hava tanrısının başı hizasında hilalli kurs. Hava tanrısının önünde yuların üzerinde maymun ve yıldız. Yuların altında meyvelik-sunak. Sağ elinde kadeh ile yuları tutan, sol ayağı dağ zirvesinde, sol eli ile yerden çıkan nebatı tutan Hava tanrısı. Hava tanrısının başı ile aynı hizada bulut ve yağmur. Arkasında kartal ve bison-adam çifti üzerindeki dağ koyununa oturan tanrıça. Tanrıçanın sağ elinde kartal, sol elinde kadeh ve önünde hydria bulunur. İki hava tanrısı arasında çıplak kadın. Kuş, sfenks, ayı, sırt üstü yatan aslan ve hava tanrıları arasında çıplak bir kadın.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 1965, s. 42, Lev. XXIV, 71.

Kat. no: 6

Levha: XXXIIa.

Tip no: II.A.4.

Kazı En. no: Kt. n/k 1895 A.

Müze En. no: 165-1892-64.

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Tapma sahnesi.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Açılmamış zarf.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Suriye-Anadolu halk üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karum II.

Açıklama: Başı hizasında hilalli güneş olan oturan tanrının önünde küçük figür. Arkasında aslan adam ve Lama rehberliğinde üç tapan.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2006, s. 246, CS 720.

Kat. no: 7

Levha: XXXIIIa.

Tip no: II.A.5.

Kazı En. no: Kt. h/k 292.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan elinde kadeh tutan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Bulla.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Anadolu üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karumu II.

Açıklama: Arkası iki küreli oturan, sol elinde kadeh tutan tanrının huzurunda: sağ elinde iksir kabı taşıyan koruyucu tanrı ve koruyucu diğer tanrılar. Dört boğa-adamın ikisi baş aşağı; Baş tanrının başı hizasında iki yanı yıldız ile yanlandırılmış hilalli kurs, Koruyucu tanrılar arasında küre, balık.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 1965, s. 43, Lev. XXVI, 79.

Kat. no: 8

Levha: XXXVIb.

Tip no: II.A.6.

Kazı En. no: Kt. n/k 1843 A.

Müze En. no: 165-1841-64.

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan elinde çanak tutan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Tapma sahnesi.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Açılmamış zarf.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Asur üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karum II.

Açıklama: İki yanı hilal ile yanlandırılmış hilalli kursun altında, arkasında dik kalmış yılan, önünde iki küreli, sağ elinde çanak tutan tanrının huzurunda; Lama rehberliğinde tapan. Yanında dik kalkmış ceylan bulunan sulu kahraman. İki küçük insan figürü.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2006, s. 206, CS 622.

Kat. no: 9

Levha: XXXVIId.

Tip no: II.B.

Kazı En. no: Ac.i-984.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Boğa-adamlar.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Bulla.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: -

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Sarıkaya Sarayı.

Açıklama: Aralarında hurma ağacı bulunan gövdeleri cepheden verilmiş iki kahramanın başlarına ve ellerine basan sağ elleri ile hurma ağacının dalını, sol elleri ile Ülker Yıldız kümeli hilali tutan iki boğa adam.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2015, s. 120, Res. 92, Ac. CS 62.

Kat.no: 10

Levha: XXXVIIIId.

Tip no: II.C.1.

Kazı En. no:

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Stilize edilmiş aslanın başı üzerinde.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Mühür.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: MÖ 19 yy'ın Eski Asur ve çağdaşı Isın Larsa üslubuna uygun tarzdadır.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası:-

Açıklama: Olağanüstü uzunlamasına üç cüppeli figür betimlenmiştir. Alaydaki figürlerin sağ elleri kalkık ve sol kol belden bükülüdür. Figürlerin önlerinde bir yıldız diski ve hilalin yanında ters çevrilmiş bir hayvanla birlikte garip bir şekilde stilize edilmiş bir aslan vardır. Şekiller arasında uzun balık ve iksir-kabı (?).

Yayımlandığı yer: Collon, 1989, s. 59-60, A.

Kat. no: 11

Levha: XLId.

Tip no: II.C.2.

Kazı En. no: Kt. n/k 1816 C.

Müze En. no: 165-1814-64.

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan elinde çanak tutan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Tapma sahnesi.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Açılmamış zarf.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Asur üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karum II.

Açıklama: Başı hizasında sol yanı hilal ile yanlandırılmış hilalli kurs bulunan; önü üç küreli sağ eli çanaklı tanrının huzuruna iki Lama rehberliğinde getirilen tapan. Yıldız, iksir-kabı, boğa-adam.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2006, s. 180-181, CS 556.

Kat. no: 12

Levha: XLIIa.

Tip no: II.C.3.

Kazı En. no: Kt. n/k 1926 D.

Müze En. no: 165-1923-64.

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan elinde çanak tutan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Tapma sahnesi.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Açılmamış zarf.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Asur üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karum II.

Açıklama: Şilteli taburesinde oturan uluhiyetin başı hizasında sol yanı hilal ile yanlandırılmış hilalli kurs. Tanrısallın dizinden aşağıda üç küre. İki lama himayesinde tapan. Aralarında yıldız, iksir kabı ve vazı. Yazı.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2006, s. 268-269, CS 768.

Kat. no: 13

Levha: XLIIIc.

Tip no: II.C.4.

Kazı En. no: Kt. n/k 1818.

Müze En. no: 165-1816-64.

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan elinde kadeh tutan Gudea takkeli tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Tapma sahnesi.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Açılmamış zarf.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Birinci işçilik Eski Babil üslubu. Ek motifler; Eski Anadolu üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karum II.

Açıklama: İki kez kullanılan silindir mührün ilk işçiliği: Eski Babil üslubundadır. Gudea takkeli tanrısallığın başı hizasında hilalli kurs; Lama himayesinde tapan, dizi hizasında mongus. Hilalli kursun sol yanında baş aşağı iri balık. Eski Anadolu üslubundaki ek motifler yatay bir çizgi ile ayrılan sahnenin üstünde sol elinde bir nesne tutan figür ve elinde bumerang tutan yay bacaklı cüce. Çizginin altında; çift aslan başlı gürz, kükreyen aslan, iki hayvan başı, iri kuş. İki küre, hayvan başları, iksir-kabı, yıldızlar.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2006, s. 182, CS 560.

Kat. no: 14

Levha: XLVc.

Tip no: II.C.5.

Kazı En. no:

Müze En. no: Pierpont Morgan Kütüphanesi Koleksiyonu.

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Mühür.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Asur Üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: -

Açıklama: Sol yanı hilal ile yanlandırılmış hilalli kursun altında oturan tanrının huzurunda Lama. Solda yukarıda, yüzü birbirine bakan iki boğa arasında bir sunak, boğaların her ikisinin arkaları üzerinde birer kuş. Altta tanımlanamayan bir hayvan kuş (?), çömelmiş aslan ve diz çökmüş boynuzlu hayvanın üzerinde bir el (?).

Yayımlandığı yer: Porada, 1948, s. 109, No. 852, E.

Kat. no: 15

Levha: LIVa.

Tip no: II.C.6.

Kazı En. no: Kt. n/k 32.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan elinde kadeh tutan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Zarf.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Asur üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karumu Ib.

Açıklama: Hilali, boynuz şeklini andıran, kursu çizgi bezemeli hilalli kursun altında elinde kadeh tutan oturan tanrı. Önünde boğa ayaklı sunak, kuş, vazo iksir-kabı ve Lama.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 1968, s. 28-29, Lev. XVIII, İ.

Kat. no: 16

Levha: LVIIa.

Tip no: II.C.7.

Kazı En. no: Kt. a/k 493, b/k 161, j/k 297.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Ea.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Bulla.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Anadolu üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karumu II.

Açıklama: Sağ yanı yıldız, sol yanı küre ile yanlandırılmış hilalli kursun altında; ayakları keçi-baliğa, tahtı ise bizon-adama basan sağ eli kadehli oturan tanrı Ea. Arkasında dik kalkmış aslan-grifonu. Ea'nın huzurunda diz çökmüş sulu çıplak kahraman. Güneş alemini taşıyan iki boğa-adam. Alemin iki yanında balık. Sağ eli yuları, sol elinde dalı tutan Hava tanrısı. Kuş tutan maymun, ışınlı (alevli) tanrı. Hava tanrısının önünde yedi küre (pleiades küreleri), başı arkasında iri bir küre. Sahnedeki tanrısallıkların tümünün başlıkları kursludur.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2006, s. 109, CS 367.

Kat. no: 17

Levha: LXIa.

Tip no: II.C.8.

Kazı En. no: Kt. j/k 518.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Savaş tanrısı, boğa-adamlar.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Bulla.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Anadolu üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karumu II.

Açıklama: Sağ elinde sap delikli balta, sol elinde kadeh tutan oturan Savaş tanrısı. Arkasında koruyucu tanrı, önünde sunulu masa üzerinde kuş, hayvan başı, aslant (?); hilalli kurslu alemler tutan iki boğa-adam. Alem direğinin iki yanında iki yıldız, yıldızların altında iki balık. Kitabenin önünde sol elinde gaga ağızlı testi, sağ elinde antilop taşıyan tanrı.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 1965, s. 40, Lev. XIX, 57.

Kat. no: 18

Lev. No: Örnek baskı levhalara alınmadı.

Tip no: II.C.9.

Kazı En. no: Kt. n/k 1827 A.

Müze En. no: 165-1825-64.

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan elinde çanak tutan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Tapma sahnesi.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Açılmamış zarf.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Asur üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karum II.

Açıklama: Tapma sahnesi: Dizi hizasında üç küreli oturan sağ elinde çanak tutan tanrının başı hizasında hilalli kurs. İki Lama arasında tapan. Yazı.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2006, s. 189, CS 578.

Kat. no: 19

Levha: LXVIc.

Tip no: II.C.10.

Kazı En. no: Ac. i-1022.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Bulla.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: -

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Sarıkaya Sarayı.

Açıklama: Elinde halka asa tutan oturan tanrısallığın başı hizasında hilalli kurs. Balık, iksirkabı, ellerinde bir nesne tutan üç figür, elinde eğri bir nesne tutan dördüncü figür.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2015, s. 101, Res. 70, Ac. CS 40.

Kat. no: 20

Levha: LXVIIb.

Tip no: II.C.11.

Kazı En. no: Kt. c/k 1385.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Şamaş.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Mitolojik (Özgüç, 1965, s. 4).

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Bulla.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Anadolu üslubu

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karum II.

Açıklama: Eli kadehli tanrının başı hizasında bir kısmı kırık hilalli kurs. İki küre. Karşısında eşek üzerinde bir tanrı ve antilop. Eli testereli Şamaş; başı hizasında sol yanı küre ile yanlandırılmış hilalli kurs ve yıldız. Önünde sunak, üç maymun, küreler, Şamaş'ın karşısında elindeki vazodan sular fışkıran Usmu.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 1965, s. 35, Lev. I, 1.

Kat. no: 21

Levha: LXVIIc.

Tip no: III (Hilalli güneş).

Kazı En. no: Ac.i-1064.

Müze En. no:

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan elinde kadeh tutan tanrı.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Ritüel.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Bulla.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: -

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Sarıkaya Sarayı.

Açıklama: Başı hizasında hilalli güneş olan oturan, sağ eli kadehli, çift boynuzlu başlığı olan tanrısallığın huzurunda tapan. Önünde, üzerinde balık ve kurban olarak sunulan bir hayvanın olduğu masa-sunak. Oturan tanrının arkasında bir tanrı ve tapan. Aralarında güneş. Tapanın başı hizasında yatan bir hayvan.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2015, s. 160, Fig. 125, Ac. CS 95.

Kat. no: 22

Levha: VIb.

Tip no: IV (Hilalli yıldız).

Kazı En. no: Kt. n/k 1747 B.

Müze En. no: 165-1745-64.

Hilalli kursun ilişkili olduğu kişi veya nesnelere: Oturan elinde çanak tutan tanrı. Sırtıkonili boğa.

Hilalli kursun bulunduğu sahnenin konusu: Tapma sahnesi.

Kursun üzerinde olduğu buluntunun adı: Açılmamış zarf.

Buluntu üzerinde mühür baskısının ait olduğu mührün şekli: Silindir mühür.

Buluntu üzerindeki mührün üslubu: Eski Asur üslubu.

Buluntunun açığa çıktığı yer ve tabakası: Kültepe, Kaniş Karum II.

Açıklama: İki tapma sahnesi. Oturan tanrının başı hizasında hilalli yıldız. Karşında Lama rehberliğinde tapan. İkinci sahne: Sırtında hilalli yıldız bulunan sırtı konili boğanınhuzurunda tapan. Altta diz çökmüş ceylanı ısırarak aslan. Vazo.

Yayımlandığı yer: Özgüç, N. 2006, s. 130, CS 427.

---

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs oturan tanrısalın başı hizasında boğanın sırtındadır (Özgüç, N. 2006, s. 151-152, CS 488).

b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs oturan tanrısalın başı hizasında boğanın sırtındadır (Özgüç, N. 2006, s. 188, CS 575).

c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs heraldik Kusarikku'nun boynuzlarının ortasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 129, CS 424).

d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs tapanın başı ile aynı hizadadır (Erkanal, 1993, s. 28, Lev. 9, I, X, 19).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs tapanın başı ile aynı hizadadır (Erkanal, 1993, s. 63-64, Lev. 24, VII1, C, 01).

b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs sırt sırta vermiş iki tapanın başı ile aynı hizadadır (Özgüç, N. 2006, s. 247-248, CS 725).

c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs baş aşağı aslanı yenen kahramanın yüz hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 202-203, CS 618).

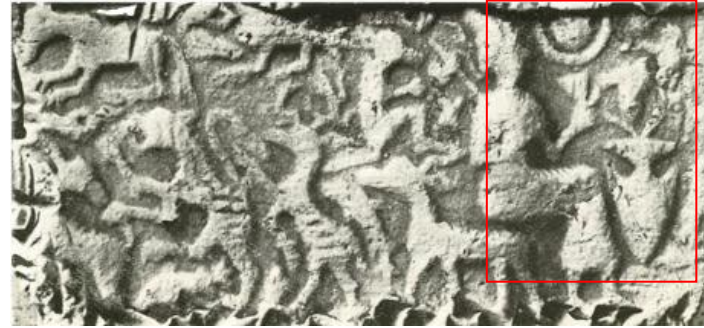
d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs bir figürün başı üzerindedir (Özgüç, N. 2006, s. 225-226, CS 675).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs keçi-balığın sırtındadır (Özgüç, N. 1965, s. 42, Lev. XXIV, 74).

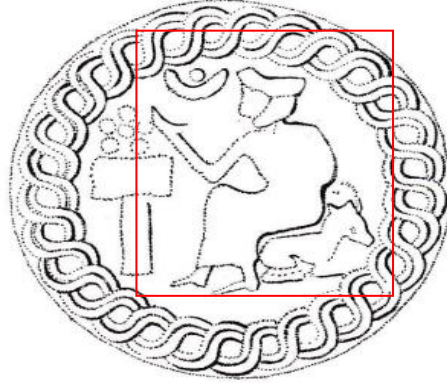
b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs hayat ağacının önünde dik kalkmış hayvanların başı üzerindedir (Von der Osten, 1936, s. 15-16, Pl. IX, 98).

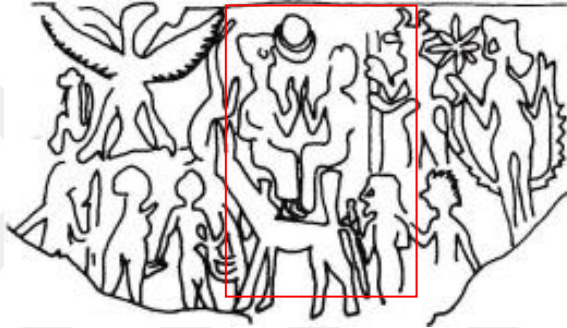
c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs ceylan üzerinde oturan tanrısallığın başı hizasındadır (Özgüç, N. 1965, s. 37, Lev. IX, 25).

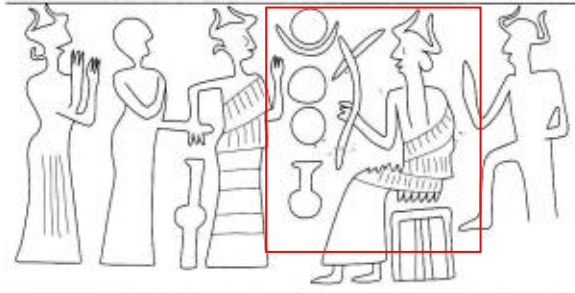
d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs ceylan üzerinde oturan tanrısallığın başı hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 158, CS 505).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs ceylan üzerinde oturan tanrısallığın başı hizasındadır (Alp, 1994, s. 159, şekil 44, Lev. 54, 131).

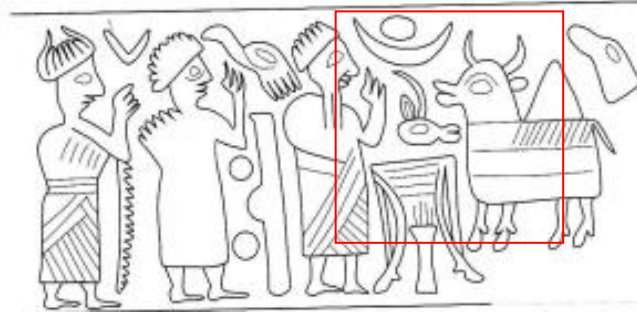
b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs eşek üzerine yerleştirilmiş iki tahtta oturan uluhiyetlerin başı hizasındadır (Özgüç, N. 1968, s. 30, Lev. XXV, 1).

c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs oturan elinde saban tutan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Özgüç, N. 2006, s. 146-147, CS 470).

d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs sağ elinde mızrak, sol elinde balta tutan tanrısallığın belinden aşağıda ve diz hizasındadır (Özgüç, N. 1968, s. 29, Lev. XXI, B).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs sırtı konili boğa ile ilişkilidir (Özgüç, N. 2006, s. 180, CS 555).

b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs sırtı konili boğa ile ilişkilidir (Özgüç, N. 2006, s. 180, CS 554).

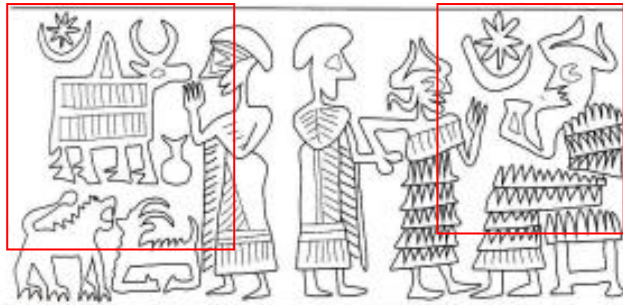
c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs sırtı konili boğa ile ilişkilidir (Özgüç, N. 2006, s. 318, CS 833).

d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs iki insan kollu boğa ile ilişkilidir (Özgüç, N. 2006, s. 95, CS 345).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kurs boğanın sırtındadır (Özgüç, N. 2006, s. 271, CS 772).

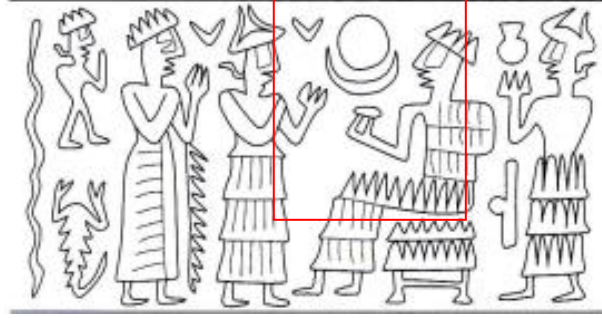
b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli yıldız sırtı konili boğanın sırtındadır (Özgüç, N. 2006, s. 130, CS 427).

c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal sembolü ile yanlandırılmıştır (Porada, 1948, s. 109, No. 847).

d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 184-185, CS 570).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 287-288, CS 812).

b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 80, Lev. 22, 86, CS 125).

c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 37, Lev. VIII, 24 b).

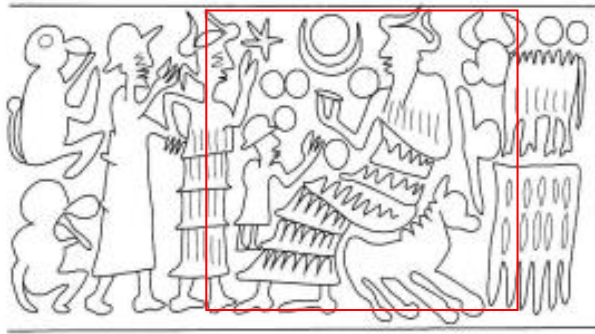
d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 270, CS 770).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 35, Lev. II, 5).

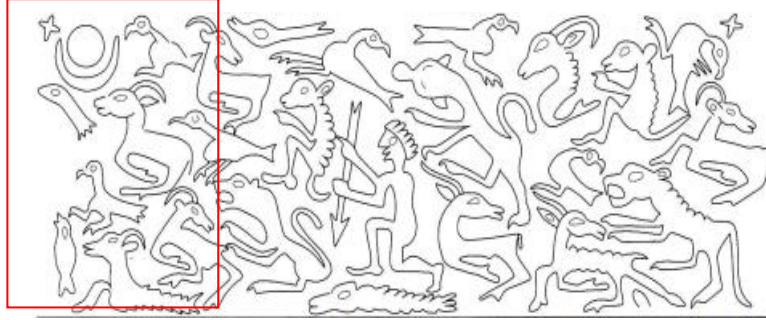
b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 39, Lev. XV, 46).

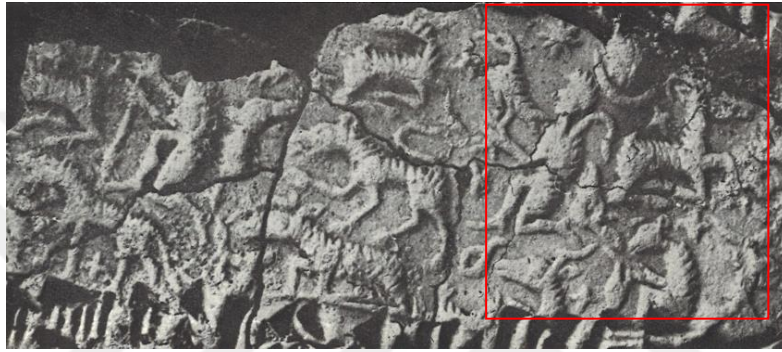
c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 196, CS 600).

d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 41, Lev. XXI, 64).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 62- 63, CS 263).

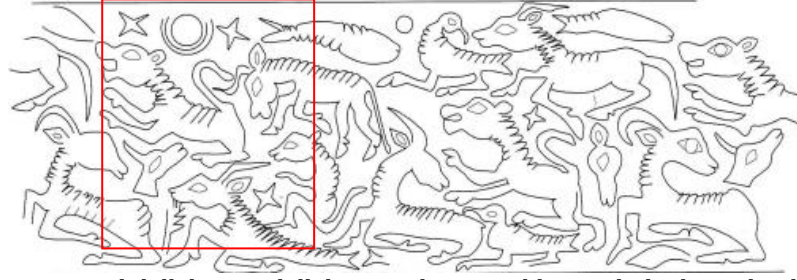
b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 41, Lev. XXI, 62).

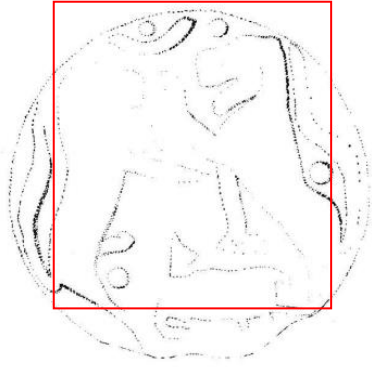
c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 149, CS 479).

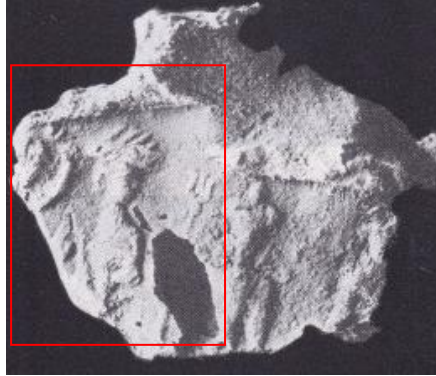
d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 98, CS 353).

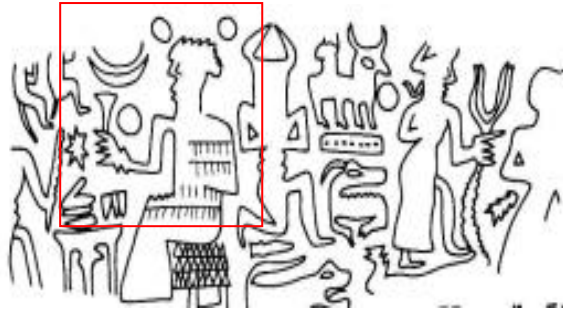
a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı yıldız sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 67, CS 275).

b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Alp, 1994, s. 185-186, şekil 107, Lev. 89, 248).

c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Alp, 1994, s. 125, Lev. 45, 109).

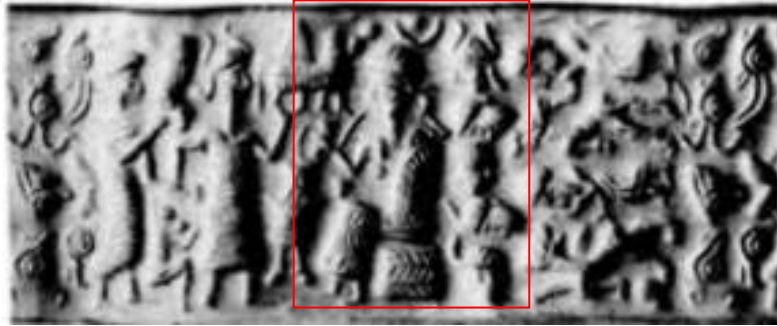
d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 25, Lev. I, 43, CS 6).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 39, Lev. XV, 45).

b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 49-50, Lev. 14, 65, CS 82).

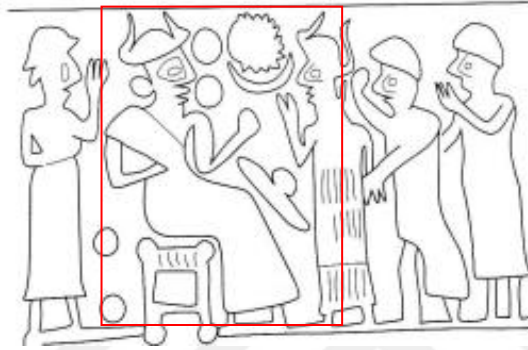
c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Eisen, 1940, s. 57-58, Pl. XIII,128; Collon, 1989, s. 61-62, No. 44).

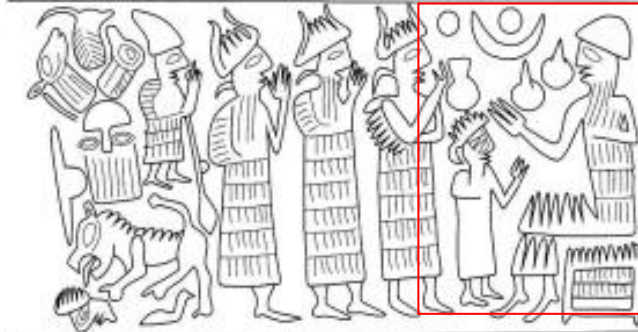
d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Alp, 1994, s. 158-159, Şekil 43, Lev. 53, 129).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 165, CS 524).

b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 116, CS 387).

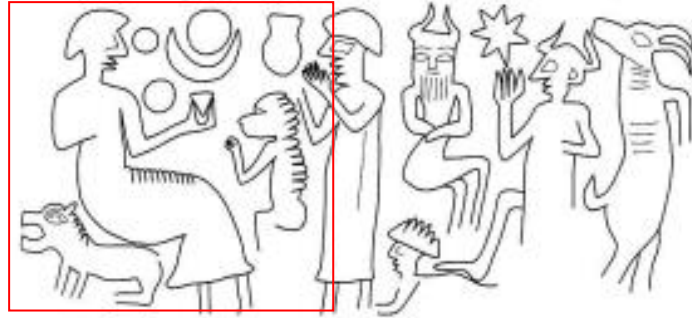
c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 127, CS 419).

d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 289, CS 814).

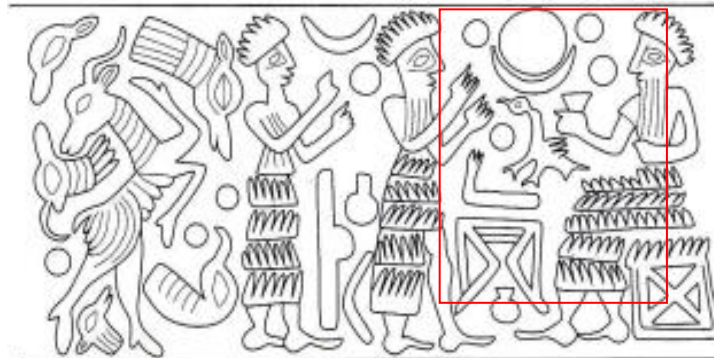
a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 108, CS 364).

b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 124, CS 410).

c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 188, CS 577).

d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 121, CS 403).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 129, CS 425).

b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 37, Lev. VIII, 22).

c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 39, Lev. XIII, 37).

d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 38, Lev. XII, 36).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre sembolü ile yanlandırılmıştır (Collon, 1987, s. 43-44-57, Period IVa, 151).

b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal sağ yanı pleiadlar ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 173, CS 539).

c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı pleiadlar ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 103, Lev. 32, 115, CS 194).

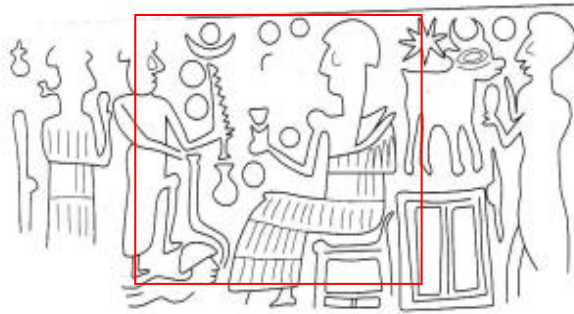
d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı pleiadlar ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2015, s. 129, Res. 100, Ac. CS 70).

a. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı pleiadlar ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 151, CS 486).

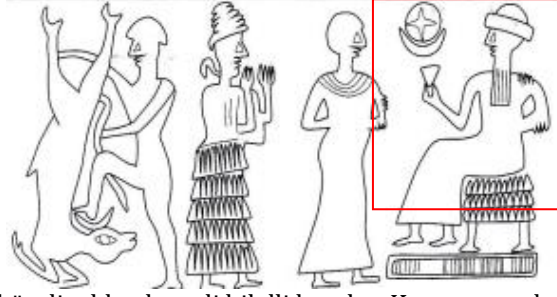
b. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı pleiadlar ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 168-169, CS 532).

c. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun çevresinde pleiadların farklı dizilimi (Özgüç, N. 2006, s. 158-159, CS 507).

d. Tip I. Kursu bezemesiz hilalli kurs. Hilalli kursun çevresindeki pleiadların farklı dizilimi (Özgüç, N. 2006, s. 277, CS 790).

a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar. Kursun ana desenini dört köşeli sade bir yıldız tasviri oluşturur (Özgüç, N. 2006, s. 319, CS 835).

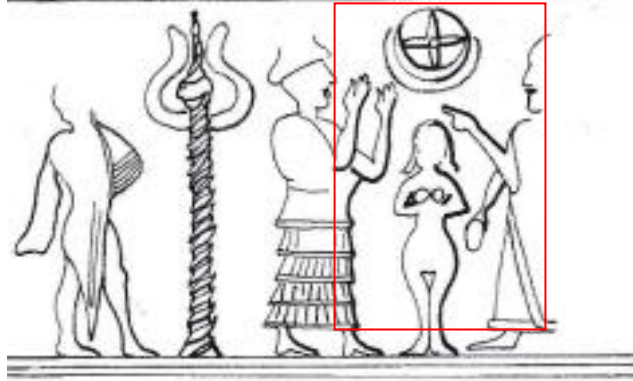
b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. 1968, s. 27-28, Lev. XIII, A).

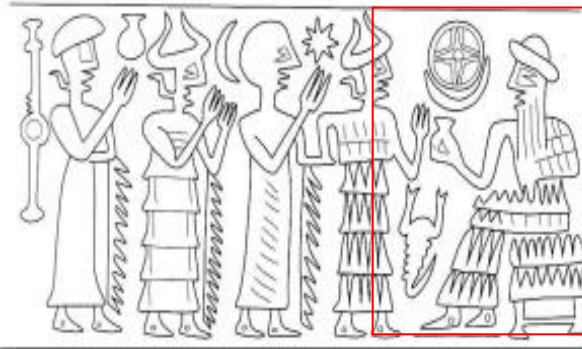
c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. 1965, s. 35, Lev. I, 3).

d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar. Bazı hilalli kurs bezemelerinde yıldız motifinin merkezinde bir daire vardır (Özgüç, N. 2006, s. 325, CS 845).

a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. 2015, s. 97, Res. 65, Ac. CS 35).

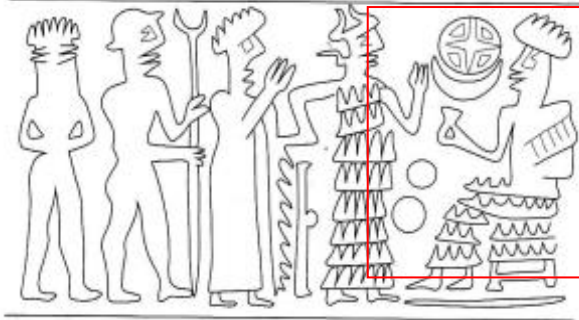
b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. 2006, s. 197-198, CS 604).

c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar. Bazı hilalli kurs bezemelerinde yıldız motifinin uçları arasındaki boşluklarda üçgenler vardır (Özgüç, N. 2006, s. 255-256, CS 742).

d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. 2006, s. 159, CS 510).

a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. 2006, s. 160, CS 513).

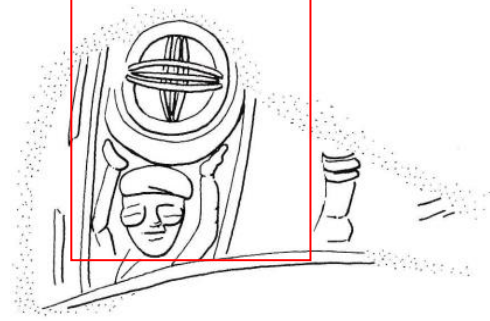
b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar. Bazı hilalli kurs bezemelerinde yıldız motifinin uçları arasındaki boşluklarda ışınlar vardır (Özgüç, N. 2006, s. 209-210, CS 632).

c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. 2006, s. 229, CS 685).

d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 253, CS 738).

a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs bir insan figürü tarafından taşınmaktadır (Alp, 1994, s. 120-121, Lev. 44, 107).

b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs kaplumbağa üzerinde tasvir edilmiştir (Özgüç, N. 2006, s. 77, CS 298).

c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs Ea'nın başı hizasındadır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 87-88, Lev. 26, 94, CS 148).

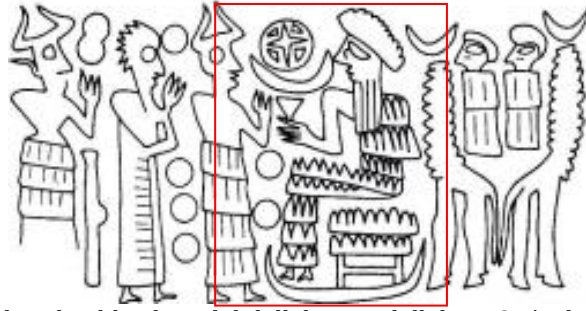
d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs Ea'nın başı hizasındadır (Özgüç, N. 1965, s. 36, Lev. V, 14).

a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs Fırtına tanrısının başı hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 263, CS 755).

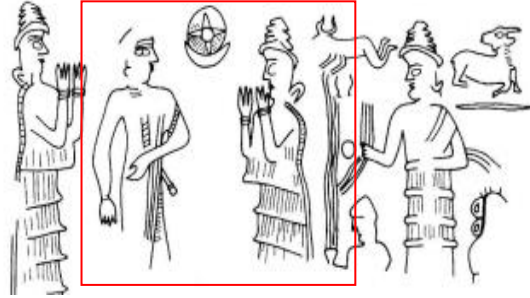
b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs Fırtına tanrısının başı hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 140, CS 449).

c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs Sin'in başı hizasındadır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 54-55, Lev. 17, 72, CS 103).

d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs tanımlanmamış tanrısallığın başı hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 159-160, CS 512).

a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs Ilabrat'ın başı hizasındadır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 109, Lev. 34, 122, CS 211).

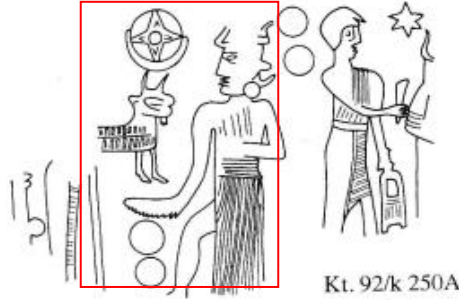
b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs sol elinde çift gözlü balta tutan tanrısalmın başı hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 175, CS 544).

c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs, çapraz olarak uzanmış iki çıplak kahramanın arasındadır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 113, Lev. 36, 127, CS 222).

d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs; oturan tanrının başı hizasında, bir kuşun sırtındadır (Özgüç, N. 2006, s. 108-109, CS 366).

- a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs oğlağın iki boynuzu arasındadır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 99, Lev. 31, 110, CS, 184).

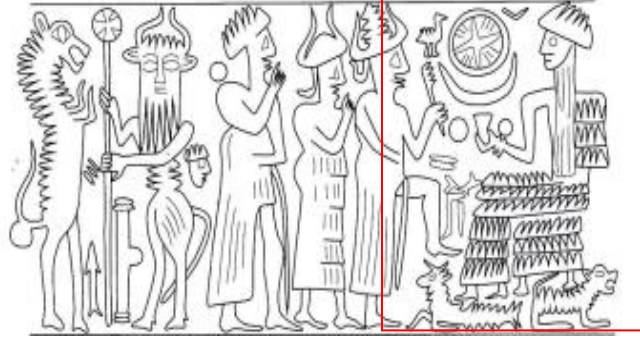
- b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs sol omzunda balta tutan oturan tanrının başı hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 82, CS 311).

- c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 182-183, CS 563).

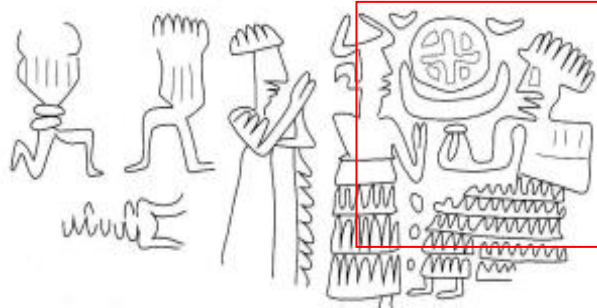
- d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 316, CS 831).

a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 211, CS 637).

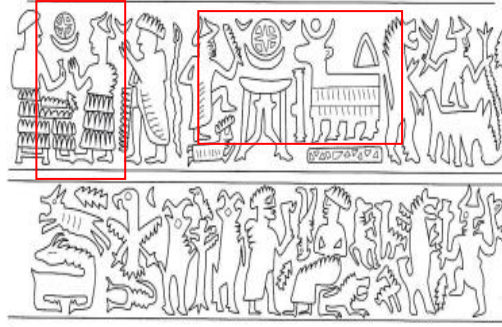
b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 285, CS 807).

c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 96, CS 349).

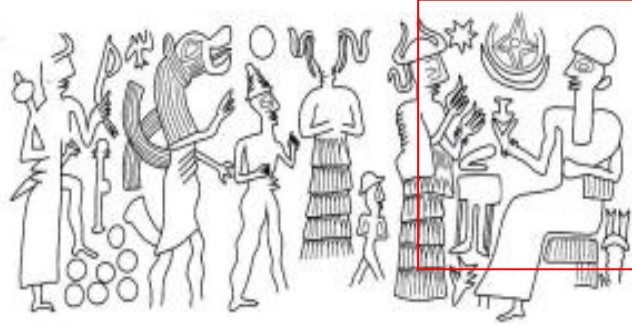
d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 257, CS 745).

a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 162, CS 518).

b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 153, CS 490).

c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 260, CS 750).

d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç N. 2006, s. 248-249, CS 728).

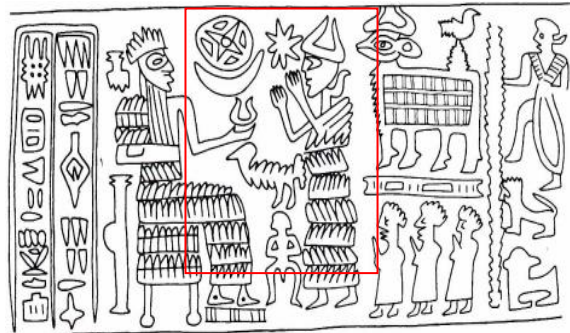
a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 115, CS 384).

b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 213, CS 642).

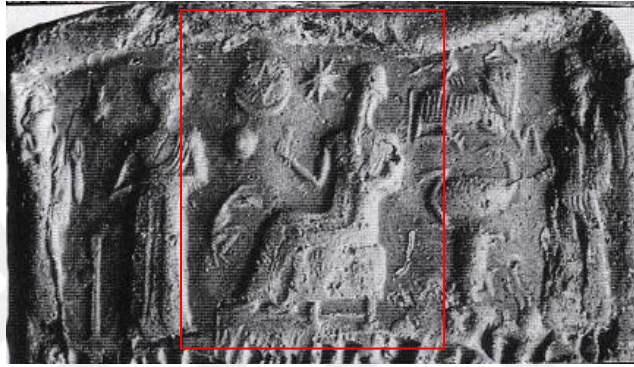
c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 39, Lev. XIII, 38).

d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 49, Lev. 13, 64, CS 79).

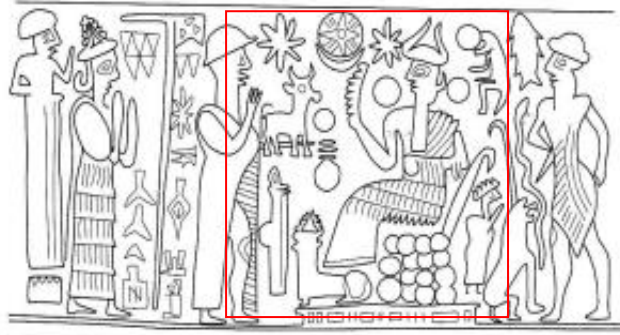
a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 240-241, CS 710).

b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 316, CS 830).

c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 36, Lev. IV, 12).

d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 213-214, CS 644).

a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı küre ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 266-267, CS 764).

b. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı küre ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 199-200, CS 609).

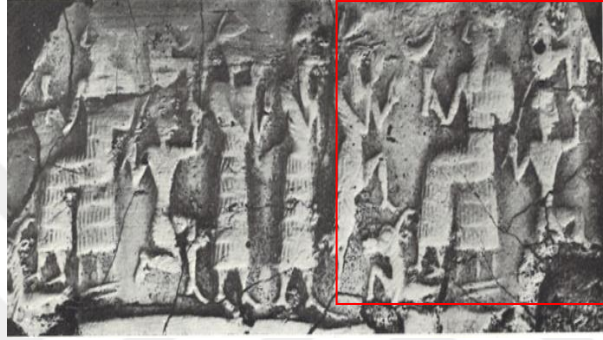
c. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 209, CS 630).

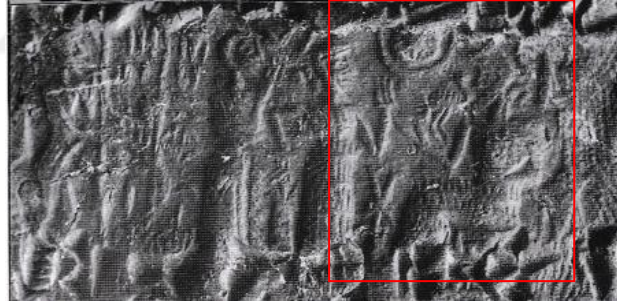
d. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı pleiadlar ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 268, CS 767).

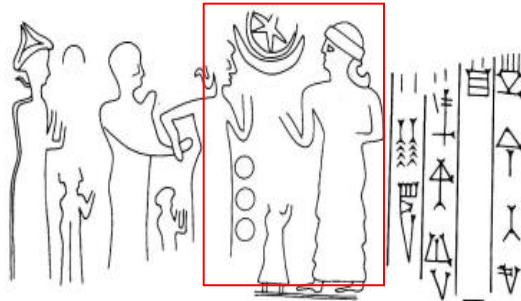
a. Tip II.A.1. Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun kenarları ve oturan tanrısallığın önü pleiad küreleri ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 88, Lev. 26, 94, CS 149).

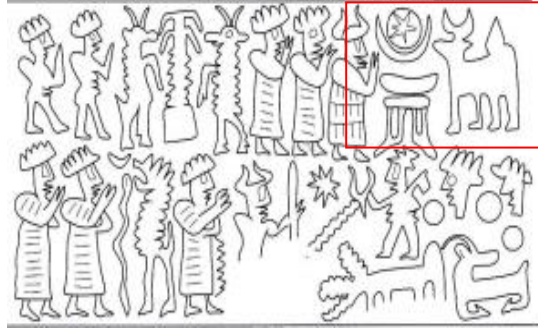
b. Tip II.A.2. Kursu beş köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Ea'nın başı hizasındadır (Özgüç, N. 1965, s. 36, Lev. VI, 16).

c. Tip II.A.2. Kursu beş köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs sağ elinde kuş tutan tanrısallığın başı hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 274, CS 782).

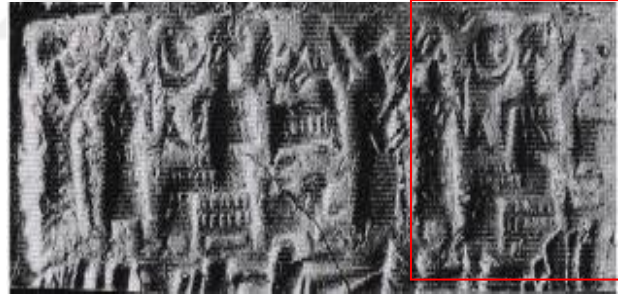
d. Tip II.A.2. Kursu beş köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs ayakta duran bir figür ve Lama'nın başları ile aynı hizadadır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 35, Lev. 6, 50, CS 38).

a. Tip II.A.2. Kursu beş köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs sırtı konili boğanın başı hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 61, CS 259).

b. Tip II.A.2. Kursu beş köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 25, Lev. 2, 43, CS 7).

c. Tip II.A.2. Kursu beş köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilalli kurs ile yanlanmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 150, CS 480).

d. Tip II.A.3. Kursu altı köşeli yıldız desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 104, CS 355).

a. Tip II.A.3. Kursu altı köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs Hava tanrısının başı hizasındadır (Özgüç, N. 1965, s. 42, Lev. XXIV, 71).

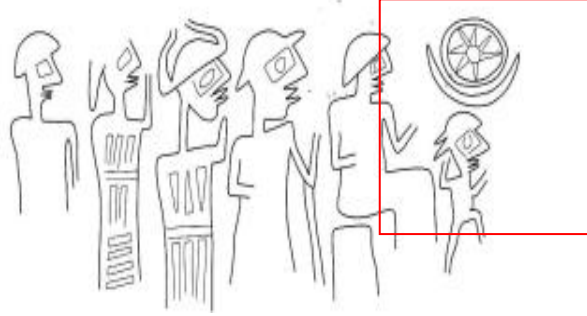
b. Tip II.A.3. Kursu altı köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs, omzundan ışınlar çıkan ve elinde bir bant tutan tanrısallığın başı ile aynı hizadadır (Özgüç, N. 1965, s. 37, Lev. VI, 18).

c. Tip II.A.4. Kursu yedi köşeli yıldız desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 183-184, CS 566).

d. Tip II.A.4. Kursu yedi köşeli yıldız desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 122, CS 405).

a. Tip II.A.4. Kursu yedi köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs oturan tanrısallığın önündeki küçük insan figürünün başı üzerindedir (Özgüç, N. 2006, s. 246, CS 720).

b. Tip II.A.5. Kursu sekiz köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Bazı kurs bezemelerinde sekiz şualı yıldızın ortasında merkezi bir küre vardır (Collon, 1987, s. 41-43, Period 139).

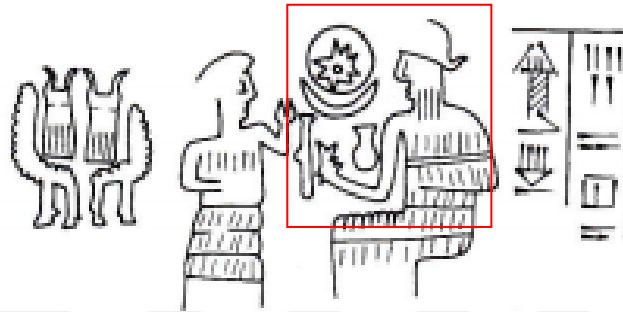
c. Tip II.A.5. Kursu sekiz köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kurs Savaş tanrısının başı hizasındadır (Özgüç, N. 1965, s. 41, Lev. XXII, 67).

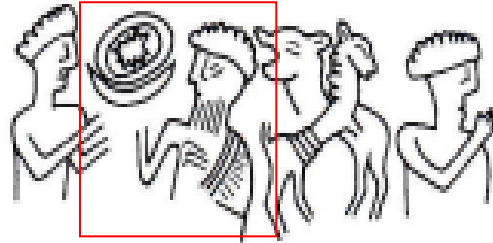
d. Tip II.A.5. Kursu sekiz köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 107, Lev. 34, 120, CS 205).

a. Tip II.A.5. Kursu sekiz köşeli yıldız desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 43, Lev. XXVI, 79).

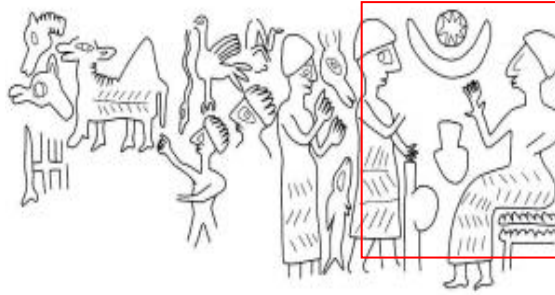
b. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 49-50, Lev. 14, 65, CS 81).

c. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs (Özgüç N. ve Tunca, 2001, s. 50, Lev. 14, 66, CS 89).

d. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 112, Lev. 35, 126, CS 219).

a. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 134, CS 442).

b. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 234, CS 695).

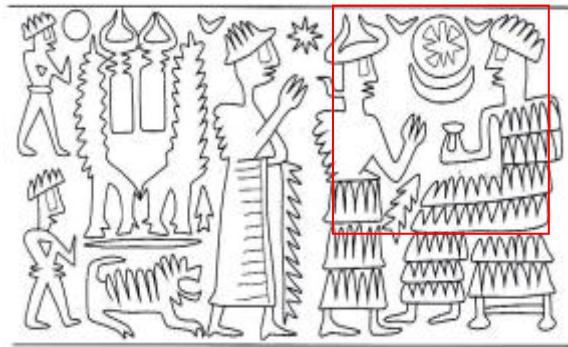
c. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 251, CS 734).

d. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 56-57, Lev.17, 74, CS 105).

a. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 290, CS 815).

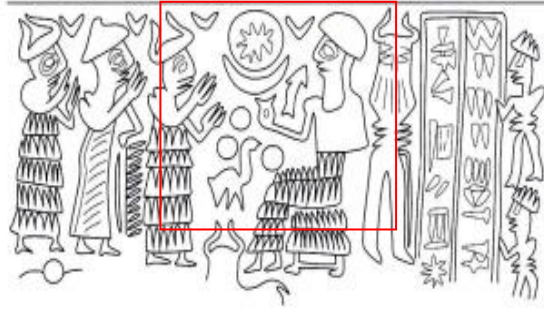
b. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 327, CS 848).

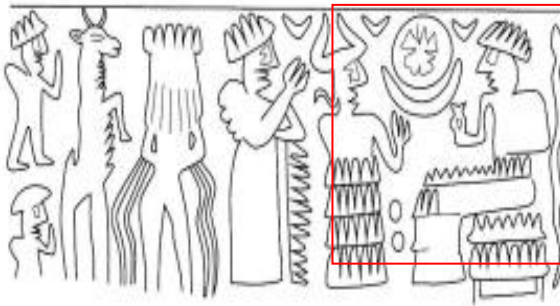
c. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 163-164, CS 521).

d. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 206, CS 625).

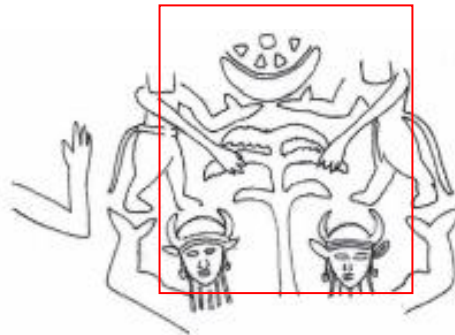
a. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs. İki yanı hilal ile yanlandırılmış hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 289, CS 813).

b. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs. İki yanı hilal ile yanlandırılmış hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 206, CS 622).

c. Tip II.A.6. Kursu güneş bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı pleiadlar ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 116-117, CS 390).

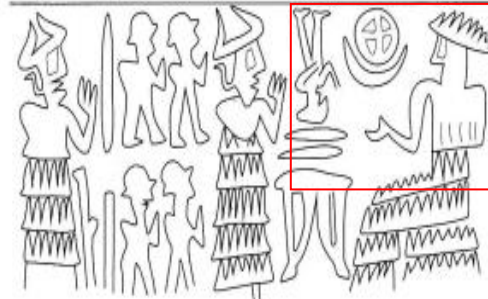
d. Tip II.B. Kursu floral bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2015, s. 120, Res. 92, Ac. CS 62).

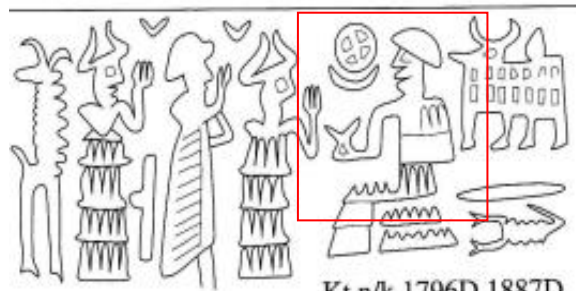
a. Tip II.B. Kursu floral bezemeli hilalli kurs (Collon, 1987, s. 42-43, Period IVa, 141).

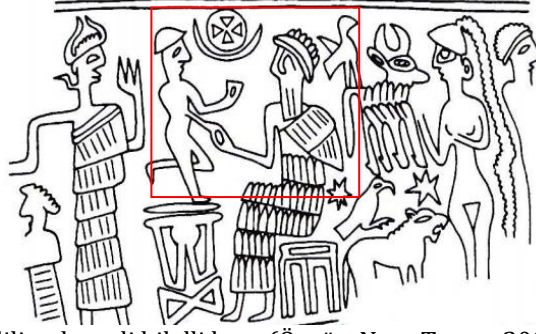
b. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 130-131, CS 429).

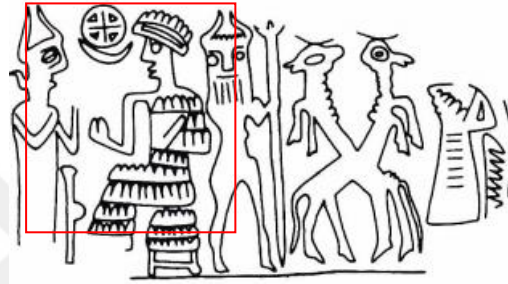
c. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 132, CS 435).

d. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 165-166, CS 525).

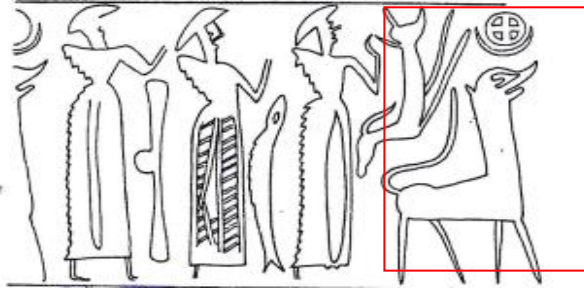
a. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 26, Lev. 2, 44, CS 11).

b. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 26-27, Lev. 2, 44, CS 12).

c. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 114, Lev. 36, 128, CS 226).

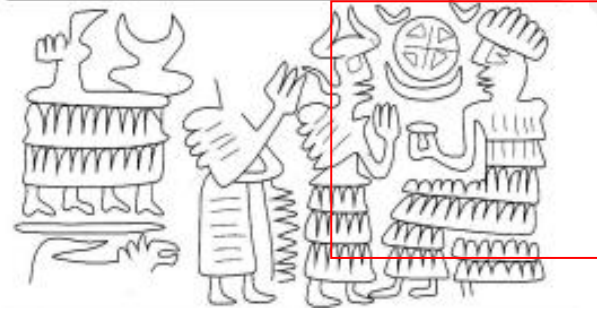
d. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kurs stilize edilmiş bir aslanın başı üzerindedir (Collon, 1989, s. 59-60, A).

a. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 1968, s. 27, Lev. XII, 2 C).

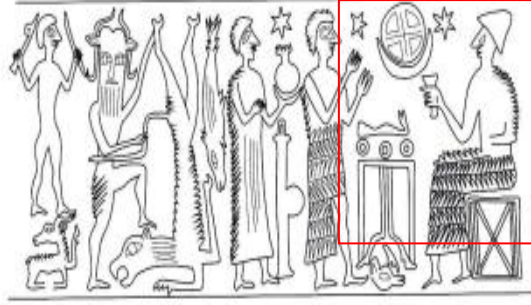
b. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 242-243, CS 714).

c. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 68-69, CS 281).

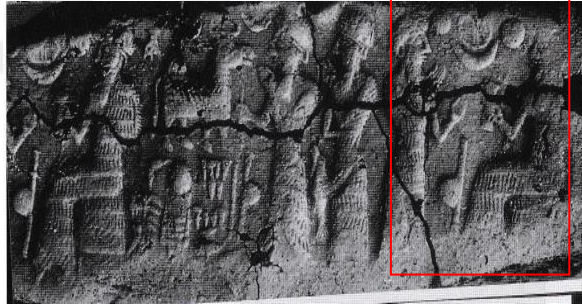
d. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 228, CS 681).

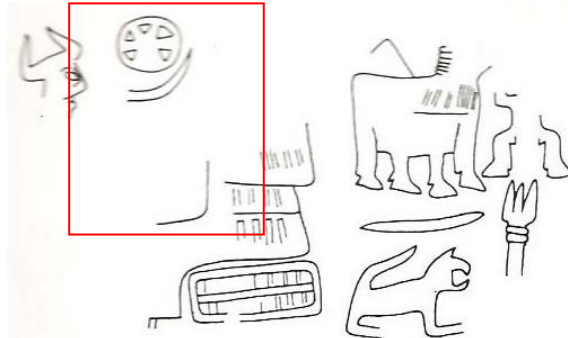
a. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 223, CS 668).

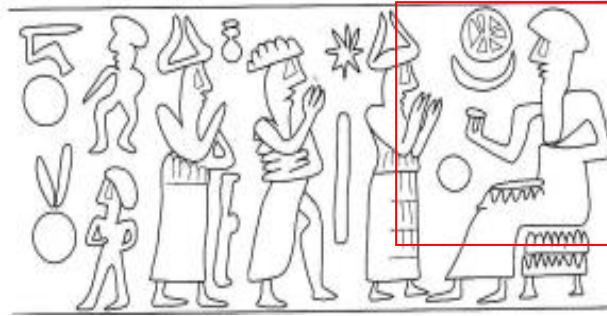
b. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 37, Lev. VI, 17).

c. Tip II.C.1. Kursu dört dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 65, CS 268).

d. Tip II.C.2. Kursu altı dilim desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 104, Lev. 33, 117, CS 197).

a. Tip II.C.2. Kursu altı dilim desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. 2006, s. 278, CS 791).

b. Tip II.C.2. Kursu altı dilim desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. 2006, s. 255, CS 741).

c. Tip II.C.2. Kursu altı dilim desenli hilalli kurslar (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 109, Lev. 35, 123, CS 212).

d. Tip II.C.2. Kursu altı dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 180-181, CS 556).

a. Tip II.C.3. Kursu yedi dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 268-269, CS 768).

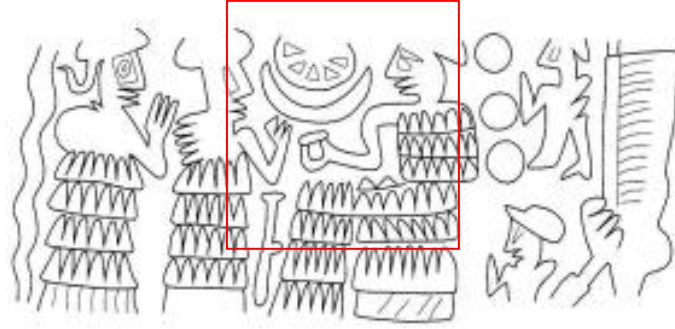
b. Tip II.C.3. Kursu yedi dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 178, CS 549).

c. Tip II.C.4. Kursu sekiz dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 225, CS 674).

d. Tip II.C.4. Kursu sekiz dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 244-245, CS 718).

a. Tip II.C.4. Kursu sekiz dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 243, CS 715).

b. Tip II.C.4. Kursu sekiz dilim desenli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 113, CS 106).

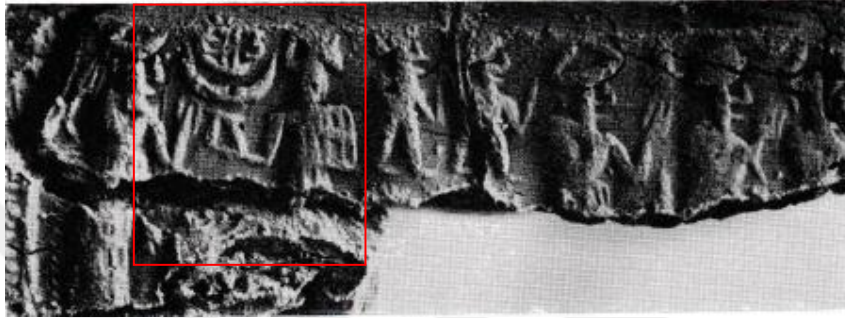
c. Tip II.C.4. Kursu sekiz dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol alt yanında iri bir balık tasvir edilmiştir (Özgüç, N. 2006, s. 182, CS 560).

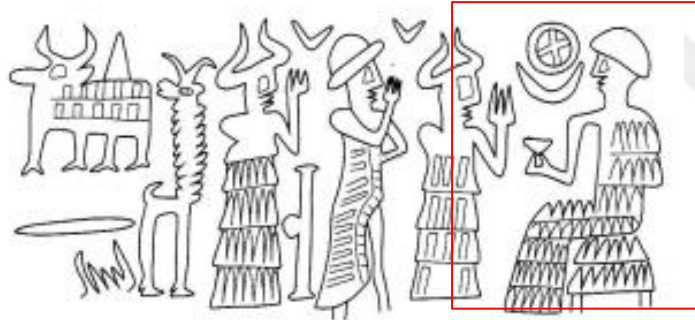
d. Tip II.C.4. Kursu sekiz dilim desenli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre ile yanlandırılmış (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 24, Lev.1, 42, CS 3).

a. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 37, Lev. 7, 52, CS 46).

b. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 1968, s. 25-26, Lev. IV A).

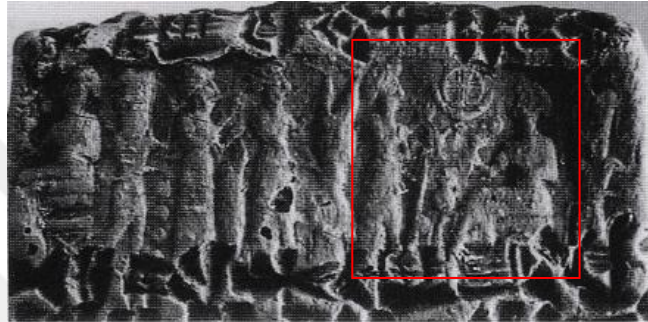
c. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 323, CS 841).

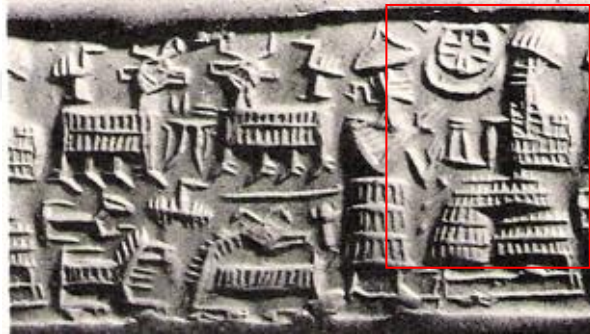
d. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 232, CS 692).

a. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 284, CS 806).

b. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 66, CS 270).

c. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Porada, 1948, s. 109, No. 852E).

Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Bazı kurs bezemelerinde haçin merkezi noktasında daire ve haçin kolları arasındaki boşluklarda V şekli olan motifler vardır (Özgüç, N. 2006, s. 143, CS 455).

a. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 197, CS 602).

b. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 79-80, CS 305).

c. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 71, CS 286).

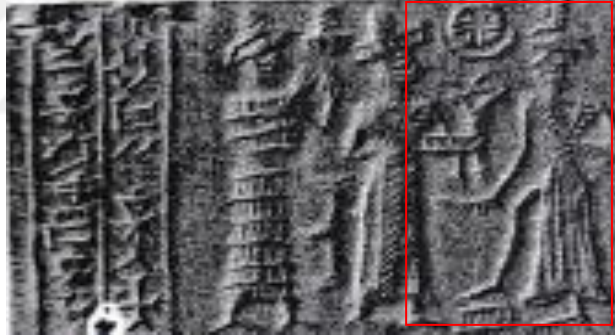
d. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 81, Lev. 23, 88, CS 130).

a. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Von der Osten, 1936, s. 13, Pl. VIII 85).

b. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Özgüç, 2006, s. 168, CS 530).

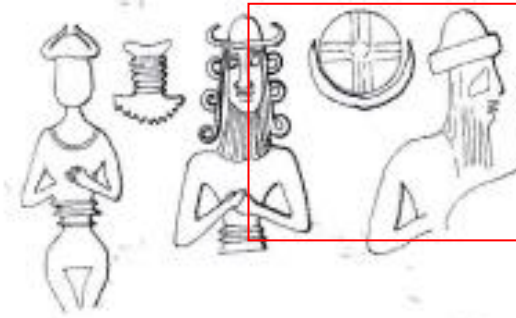
c. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Collon, 1987, s. 41-43, Period IVa, 140).

d. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kurs sol omzunda eğri silah tutan oturan tanrının başı hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 278, 279, CS 793).

a. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kurs aslan üzerinde oturan tanrısalln başı hizasındadır (Özgüç, N. 2006, s. 151-152, CS 487).

b. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kurs çıplak kahraman ve tapanın ortasında, başları ile aynı hizadadır (Özgüç, N. 2015, s. 91, Res. 58, Ac. CS 28).

c. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kurs çıplak kahramanın başı arkasındadır (Erkanal, 1993, s. 88-89, Lev. 34, X, X, 02).

d. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 115, Lev. 37, 130, CS 231).

a. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 88-89, CS 331).

b. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 118, Lev. 38, 133, CS 239).

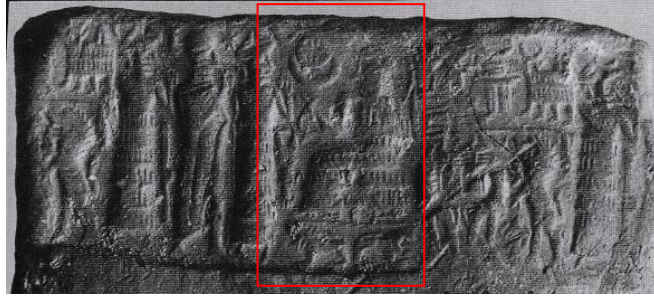

Kt.n/k 1782B

c. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 153, CS 491).

d. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 119, Lev. 39, 134, CS 241).

a. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 139, CS 447).

b. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 190-191, CS 586).

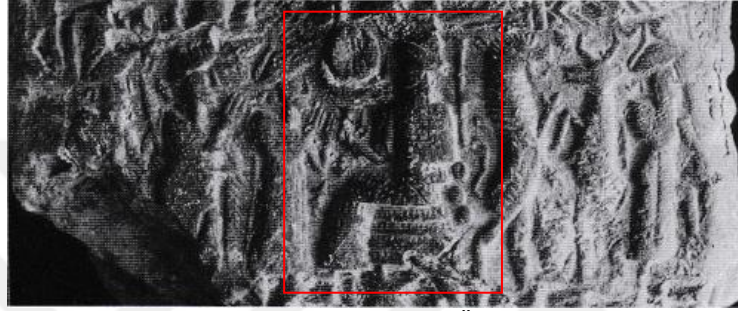
c. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 175-176, CS 545).

d. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 82, CS 310).

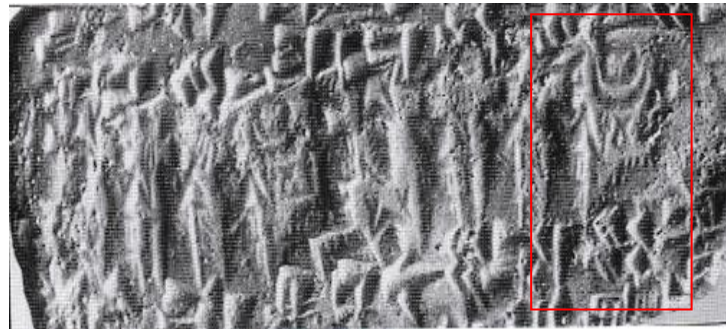
a. Tip II.C.5. Kursu haç bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı pleiadlar ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2015, s. 130-131).

b. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 291, CS 816).

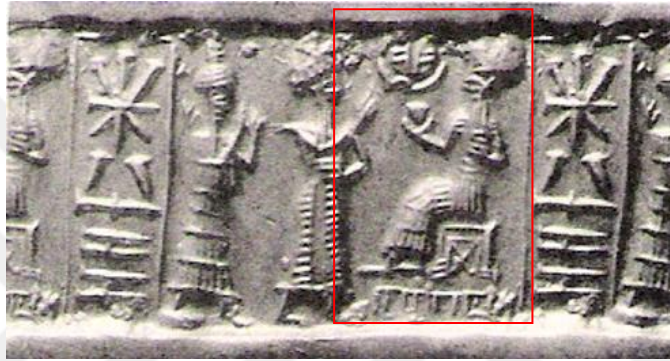
c. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 326, CS 846).

d. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 182, CS 561).

a. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 74, CS 293).

b. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs (Porada, 1948, s. 111, No. 878).

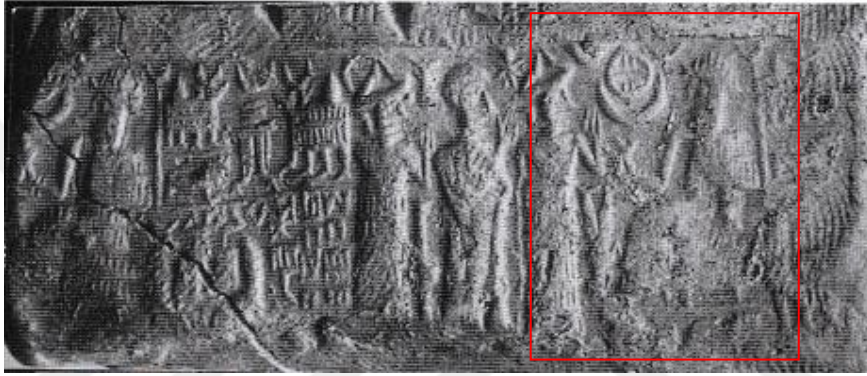
c. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 1965, s. 41, Lev. XX, 61).

d. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 179, CS 552).

a. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Aslan üzerinde oturan tanrısallık (Özgüç, N. 2006, s. 161, CS 517).

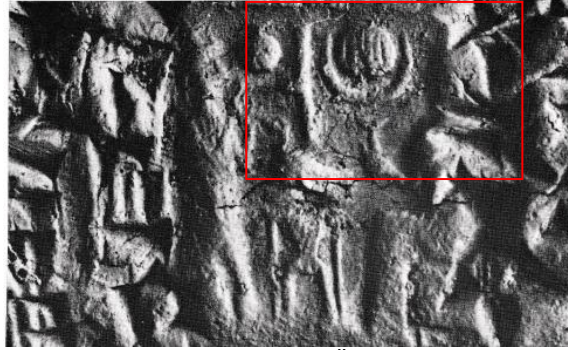
b. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Taburesi ve ayakları arka arkaya yatmış iki aslana basan tanrısallık. Hilalli kursun sol yanı hilalli kurs, sağ yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 178, 179, CS 551).

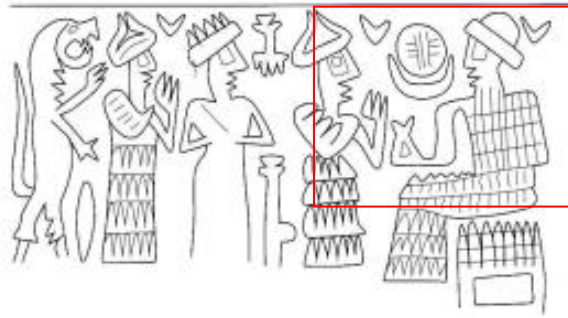
c. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Sol omzunda sap delikli balta tutan tanrısallık. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 40, Lev. XVII, 52).

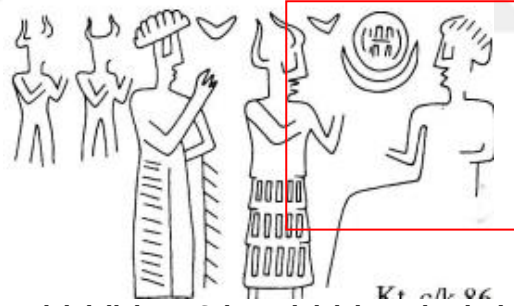
d. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Oturan tanrısallık Ea. Hilalli kursun iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 39, Lev. XIV, 41).

a. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 1968, s. 28-29, Lev. XVIII, İ).

b. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 281, CS 800).

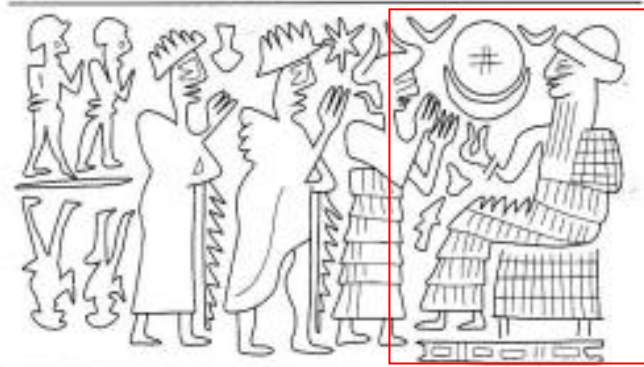
c. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 36, Lev. 6, 51, CS 40).

d. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 272, CS 778).

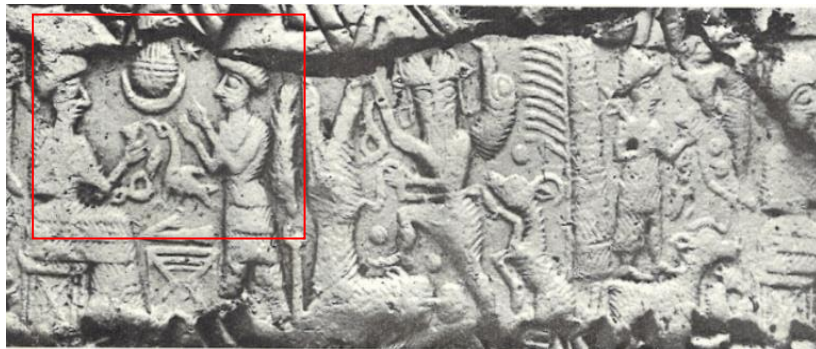
a. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 88, CS 329).

b. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 178, CS 550).

c. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 41, Lev. XXII, 66).

d. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 38, Lev. X, 30).

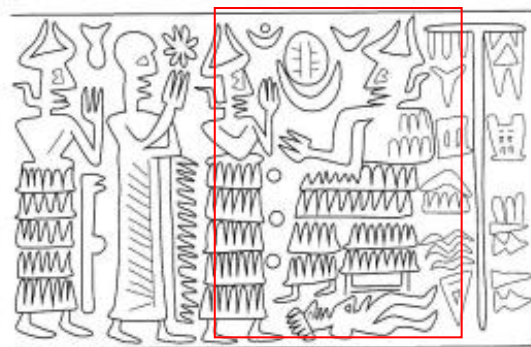
a. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 40, Lev. XIX, 58).

b. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı küre ile yanlandırılmıştır (Porada, 1948, s. 115, No. 906 E).

c. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 42-43, Lev. XXVI, 77).

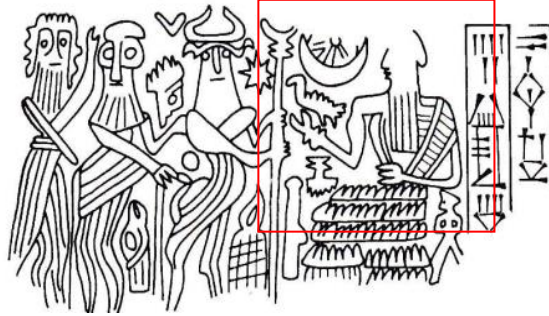
d. Tip II.C.6. Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilalli kurs, sağ yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 210, CS 635).

a. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre, sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 35, Lev. II, 7).

b. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 100, Lev. 31, 112, CS 187).

c. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 48, Lev. 13, 64, CS 77).

d. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 154, CS 494).

a. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 119, CS 397).

b. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 270, CS 771).

c. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 215, CS 649).

d. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 119-120, CS 399).

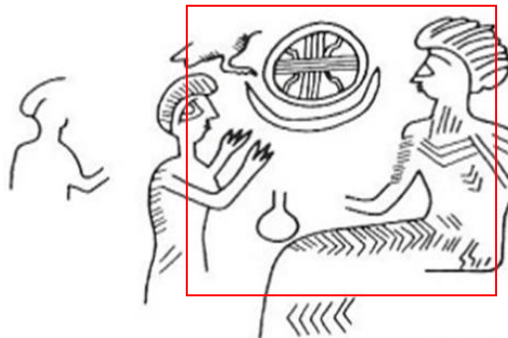
a. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 230, CS 687).

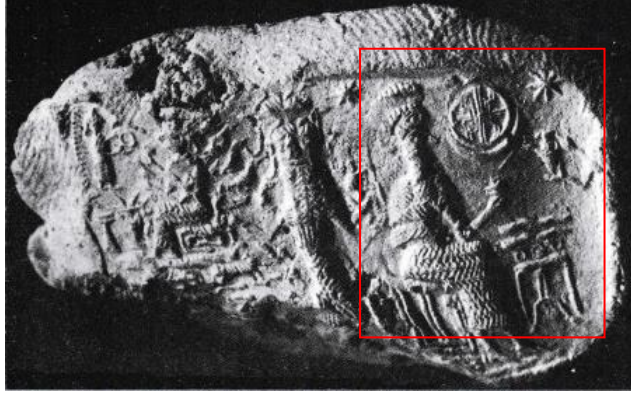
b. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 313, CS 827).

c. Tip II.C.7. Kursu çark bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 91, Lev. 27, 96, CS 158).

d. Tip II.C.8. Kursu signe royal bezemeli hilalli kurslar (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 98, Lev. 30, 108, CS 179).

a. Tip II.C.8. Kursu signe royal bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 123, Lev. 41, 139, CS 250).

b. Tip II.C.8. Kursu signe royal bezemeli hilalli kurs. Hilalli kurs oturan Savaş tanrısının başı hizasındadır. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 39, Lev. XIV, 40).

c. Tip II.C.8. Kursu signe royal bezemeli hilalli kurs. Hilalli kurs oturan Savaş tanrısının başı hizasındadır. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 42, Lev. XXIV, 73).

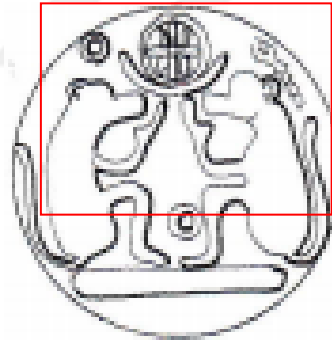
d. Tip II.C.8. Kursu signe royal bezemeli hilalli kurs. Hilalli kurs oturan Savaş tanrısının başı hizasındadır (Özgüç, N. 1965, s. 36, Lev. IV, II a).

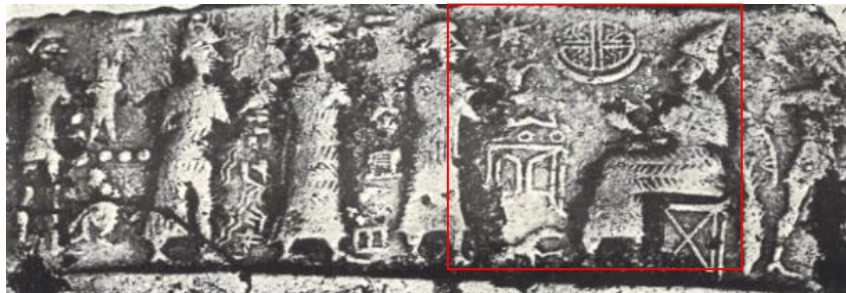
a. Tip II.C.8. Kursu signe royal bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 1965, s. 40, Lev. XIX, 57).

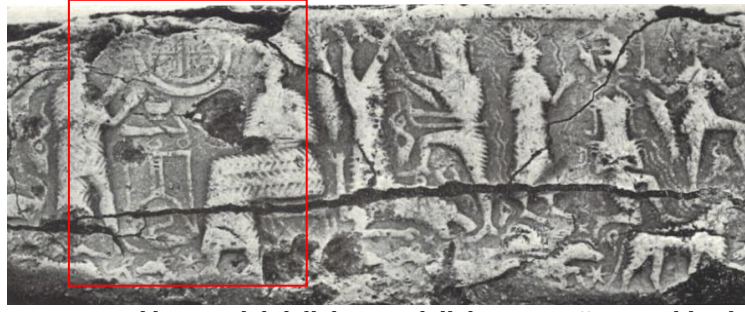
b. Tip II.C.8. Kursu signe royal bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 259, CS 748).

c. Tip II.C.8. Kursu signe royal bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı küre ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2015, s. 165, Fig. 130, Ac. CS 100, Ac. St. 2).

d. Tip II.C.8. Kursu signe royal bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 35, Lev. II, 6).

a. Tip II.C.8. Kursu signe royal bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 35-36, Lev. III, 8).

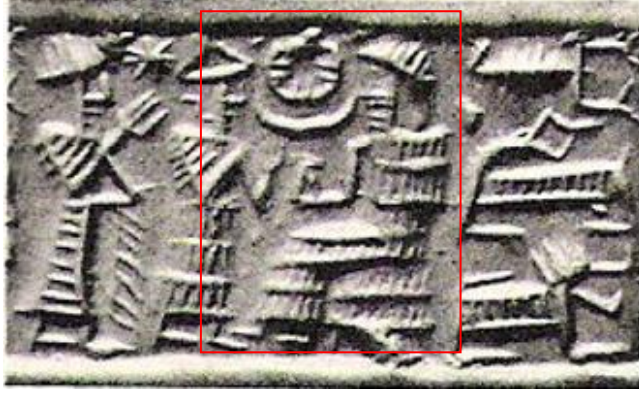
b. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 76, CS 297).

c. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 126-127, CS 418).

d. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 50, Lev. 14, 65, CS 85).

a. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs (Porada, 1948, s. 109, No. 846).

b. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2006, s. 261, CS 751).

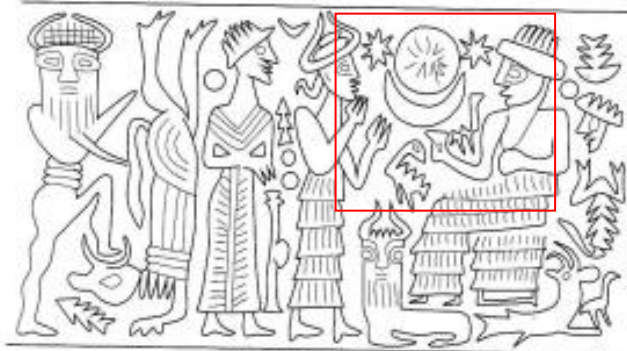
c. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 1968, s. 29, Lev. XXII, 1a).

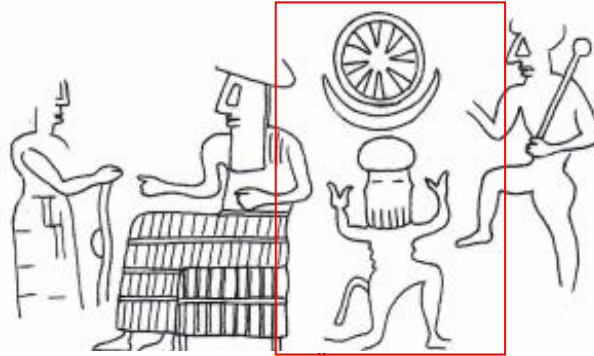
d. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs. Oturan tanrısallığın ayakları keçi-balığına basar (Özgüç, N. 2006, s. 323, CS 840).

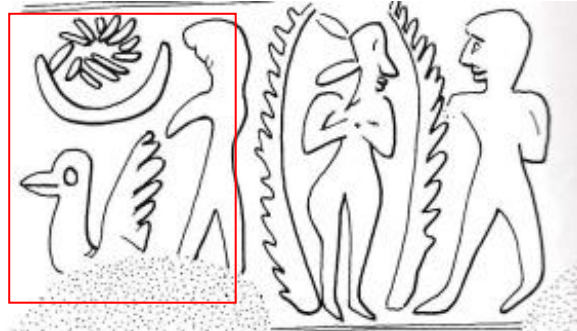
a. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs. Oturan tanrının tahtı ile ayakları sırt sırta yatan aslan ve boğaya basar. Hilalli kursun sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 81, Lev. 22, 87, CS 127).

b. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs. Oturan tanrının taburesi keçi balığına ayakları yatan Kusarikku'ya basar. Hilalli kursun iki yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 241, CS 712).

c. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2015, s. 113-114, Res. 86, Ac. CS 56).

d. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs (Erkanal, 1993, s. 36-37, Lev.12, II1, X, 10).

a. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 240-241, CS 711).

b. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı hilal ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 247-248, CS 726).

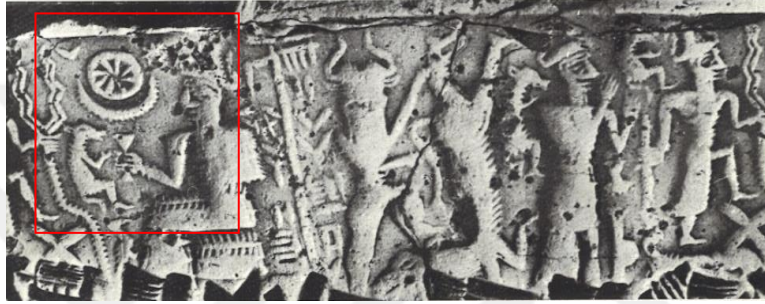
c. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1968, s. 27, Lev. X, F).

d. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 41, Lev. XX, 60).

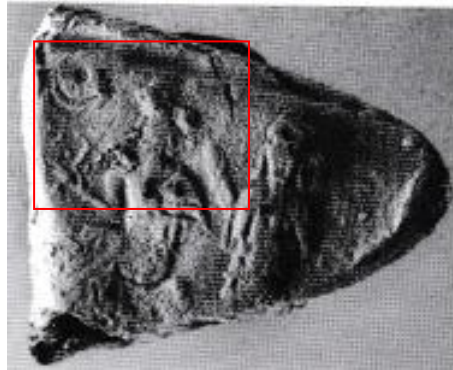
a. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun iki yanı küre ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 2006, s. 61, CS 257, A).

b. Tip II.C.9. Kursu radyan bezemeli hilalli kurs. Hilalli kursun sol yanı hilal, sağ yanı yıldız ile yanlandırılmıştır (Özgüç, N. 1965, s. 36, Lev. III, 10).

c. Tip II.C.10. Kursu merkezi daire bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2015, s. 101, Res. 70, Ac. CS 40).

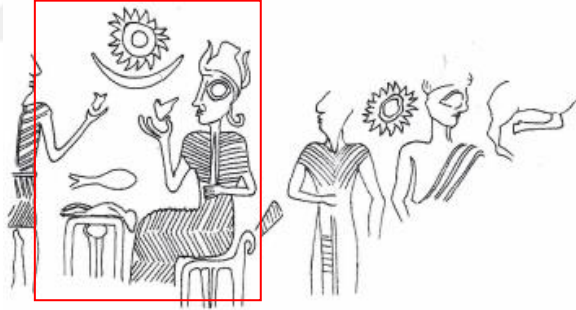
d. Tip II.C.10. Kursu merkezi daire bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 2015, s. 98-99, Res. 67, Ac. CS 37).

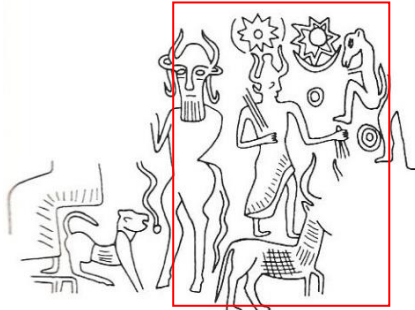
a. Tip II.C.11. Kursu merkezi küre bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 1968, s. 25, Lev. I, 1, 3).

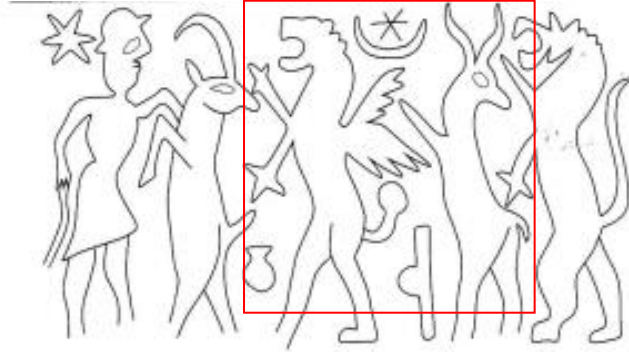
b. Tip II.C.12. Kursu merkezi küre bezemeli hilalli kurs (Özgüç, N. 1965, s. 35, Lev. I, 1).

c. Tip III. Hilalli Güneş (Özgüç, N. 2015, s. 160, Fig. 125, Ac. CS 95).

d. Tip III. Hilalli Güneş (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 51, Lev.15, 68, CS 92).

a. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 111, CS 372).

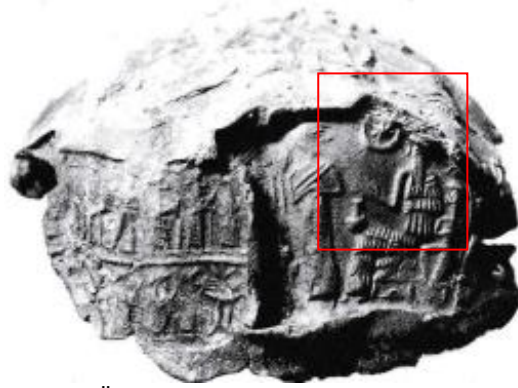
b. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 1965, s. 43, Lev. XXXI, 96).

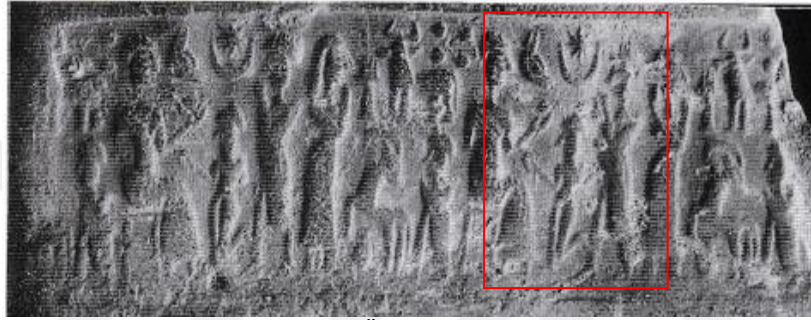
c. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 1968, s. 30, Lev. XXV, 3).

d. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, 1965, s. 43, Lev. XXVII, 83).

a. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 107, Lev. 33, 120, CS 202).

b. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 300, CS 823).

c. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 212, CS 638).

d. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 222, CS 666).

a. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 140, CS 448).

b. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 68, CS 276).

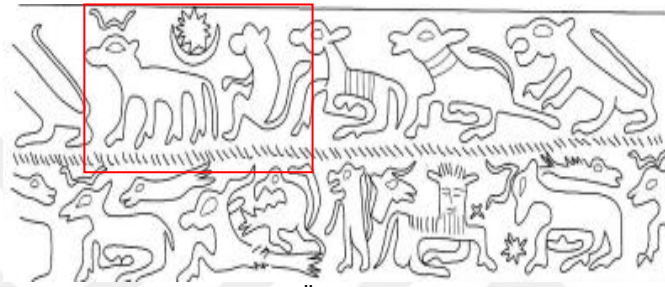
c. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 291-292, CS 820).

d. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 237, CS 701).

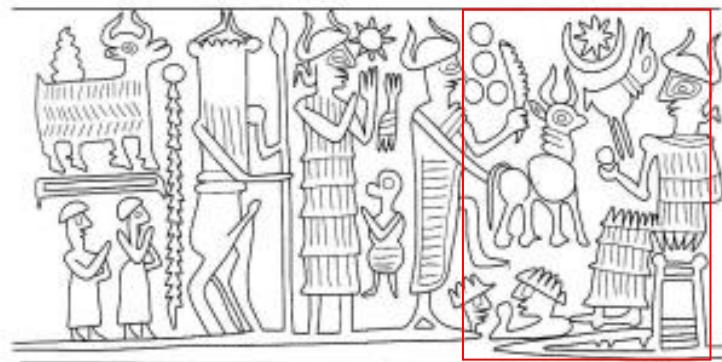
a. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 281-282, CS 801).

b. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 70, CS 285).

c. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 153-154, CS 492).

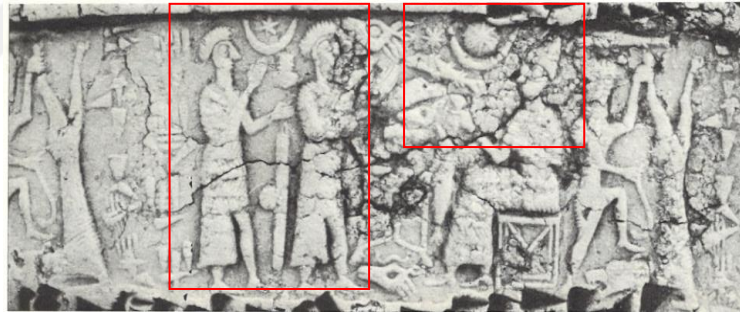
d. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 204, CS 620).

a. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 225, CS 673).

b. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 2006, s. 235-236, CS 697).

c. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 1965, s. 39-40, Lev. XVI, 48).

d. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. ve Tunca, 2001, s. 115, Lev. 37, 130, CS 230).

a. Tip IV. Hilalli Yıldız (Özgüç, N. 1989, s. 391).

EK-3. Tablolar

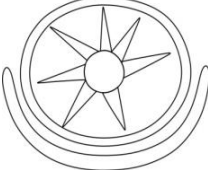

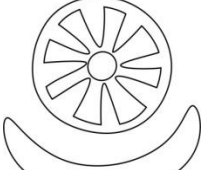
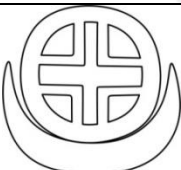
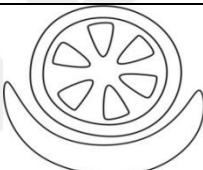
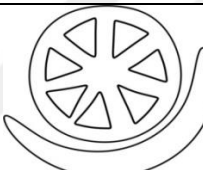
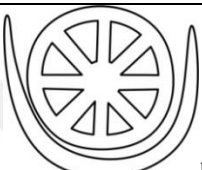
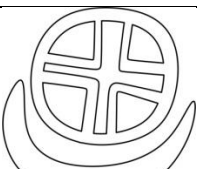
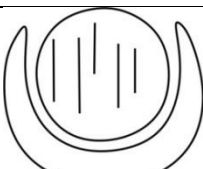
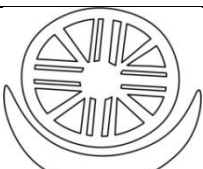
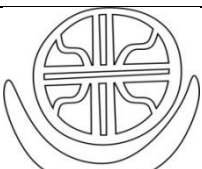
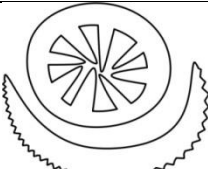
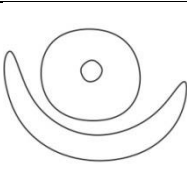
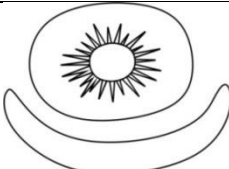
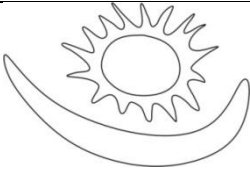
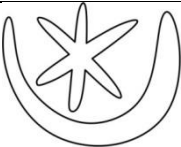
Tablo 1. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda başlıca Anadolu beylikleri (Yakar, 2011, s. 75, tablo 4, 6).

Dönem	Tarihsel Kronoloji	Kültepe (Kaneş) Karum	Boğazköy (Hattuş)	Alişar (Ankuwa?)	Karahöyük	Acemhöyük (Puruşhanda?)
MÖ 1600 O.T.Ç IV	Hitit Krallık Murşili I Hattuşili I Labarna I	Eski Ia=M6	Büyükkale IVc3		I	
MÖ 1700 O.T.Ç III	Asur Kralları İşme-Dagan Şamşi-Adad	Iştar-Ebri? Zuzu Perwa Anitta Pithana Warşama Inar Ib=M7	Piuşti Büyükkale IVd Aşağı Şehir 4	10 T	II	3
MÖ 1800 O.T.Ç II	Erisum II Naram-Sin Puzur-Aşşur	Ic Hurmeli Harpatiwa? II = M8	Büyükkale Va Aşağı Şehir		III	
MÖ 1900 O.T.Ç I MÖ 2000	Şarru-kin Ikunum Erişum I	II = M8 III IV	Büyükkale Vb Aşağı Şehir 5	11T 5M	IV	7

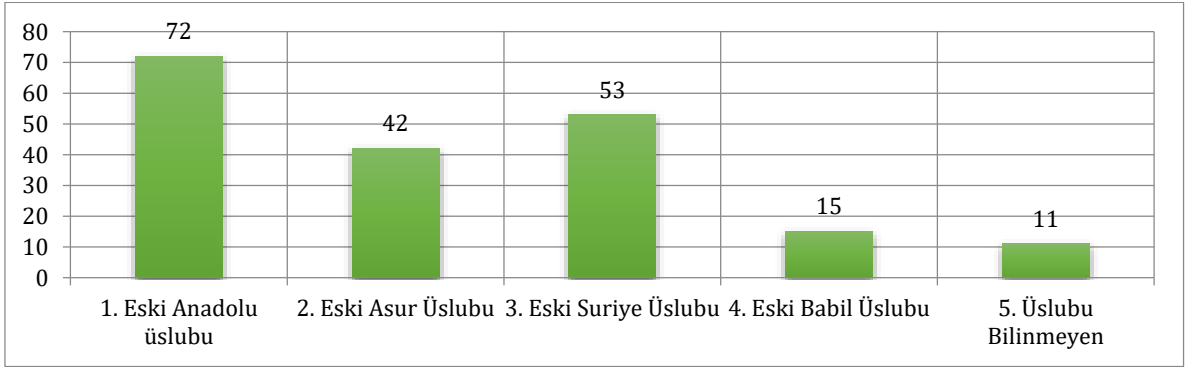
Tablo 2. Kültepe Kâniş Karumu Seviyeleri (Michel, 2011, s. 314).

Sitadel Seviyeleri	Kârum Seviyeleri	Tarih
10	IV	MÖ III. Bin yılın sonu
9	III	MÖ III. Bin yılın sonu
8	II (Asur Arşivleri)	MÖ 20. yy. ortaları 19. yy.
7	I (Asur Arşivleri)	MÖ 18. yy.
8	Ia	MÖ 17. yy. başlangıcı

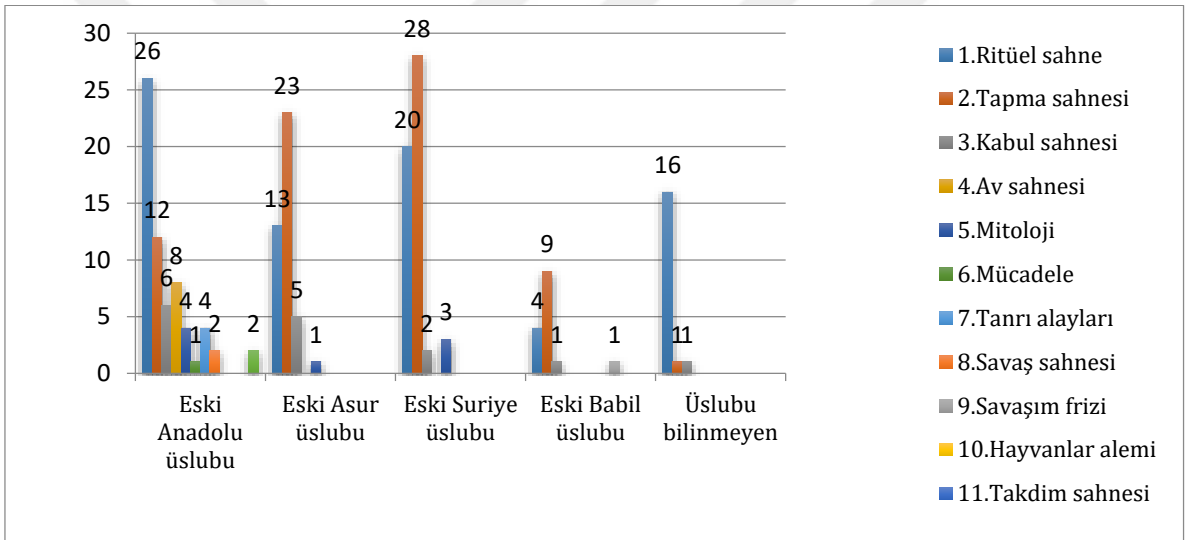
Tablo 3. Tipoloji tablosu

 <p>Kursu bezemesiz hilalli kurs (Tip I)</p>	 <p>Kursu dört köşeli yıldız desenli hilalli kurs (Tip II.A.1)</p>	 <p>Kursu beş köşeli yıldız desenli hilalli kurs (Tip II.A.2)</p>	 <p>Kursu altı köşeli yıldız desenli hilalli kurs (Tip II.A.3)</p>
 <p>Kursu yedi köşeli yıldız desenli hilalli kurs (Tip II.A.4)</p>	 <p>Kursu sekiz köşeli yıldız desenli hilalli kurs (Tip II.A.5)</p>	 <p>Kursu güneş bezemeli hilalli kurs (Tip II.A.6)</p>	 <p>Kursu floral bezemeli hilalli kurs (Tip II.B)</p>
 <p>Kursu dört dilim desenli hilalli kurs (Tip II.C.1)</p>	 <p>Kursu altı dilim desenli hilalli kurs (Tip II.C.2)</p>	 <p>Kursu yedi dilim desenli hilalli kurs (Tip II.C.3)</p>	 <p>Kursu sekiz dilim desenli hilalli kurs (Tip II.C.4)</p>
 <p>Kursu haç bezemeli hilalli kurs (Tip II.C.5)</p>	 <p>Kursu çizgi bezemeli hilalli kurs (Tip II.C.6)</p>	 <p>Kursu çark bezemeli hilalli kurs (Tip II.C.7)</p>	 <p>Kursu signe royal bezemeli hilalli kurs (Tip II.C.8)</p>
 <p>Kursu radyan bezemeli hilalli kurs (Tip II.C.9)</p>	 <p>Kursu merkezi daire bezemeli hilalli kurs (Tip II.C.10)</p>	 <p>Kursu merkezi küre bezemeli hilalli kurs (Tip II.C.11)</p>	 <p>Hilalli güneş (Tip III)</p>
 <p>Hilalli Yıldız (Tip IV)</p>			

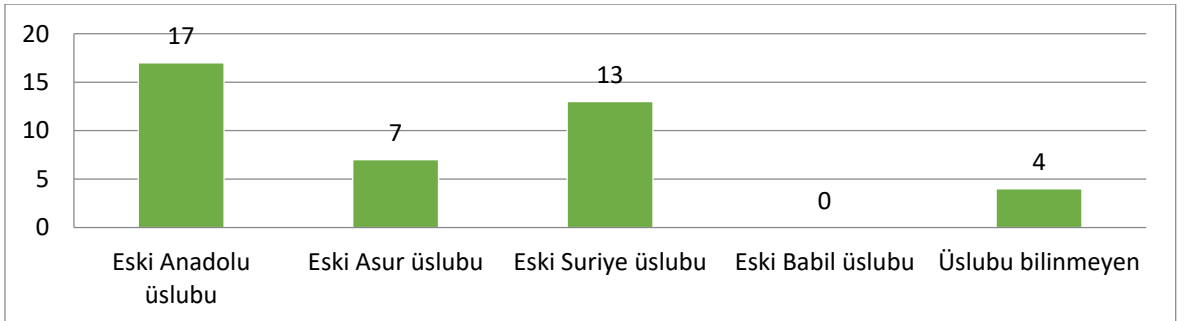
EK-4. Grafikler

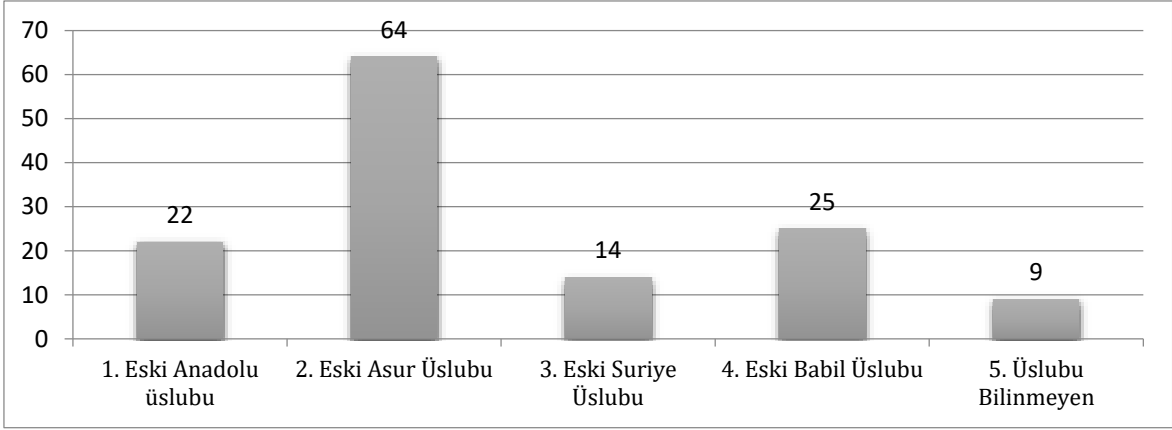
Grafik 1. 1. Kursu bezemesiz (Tip I) hilalli kursun üsluplara göre sayısal verileri.

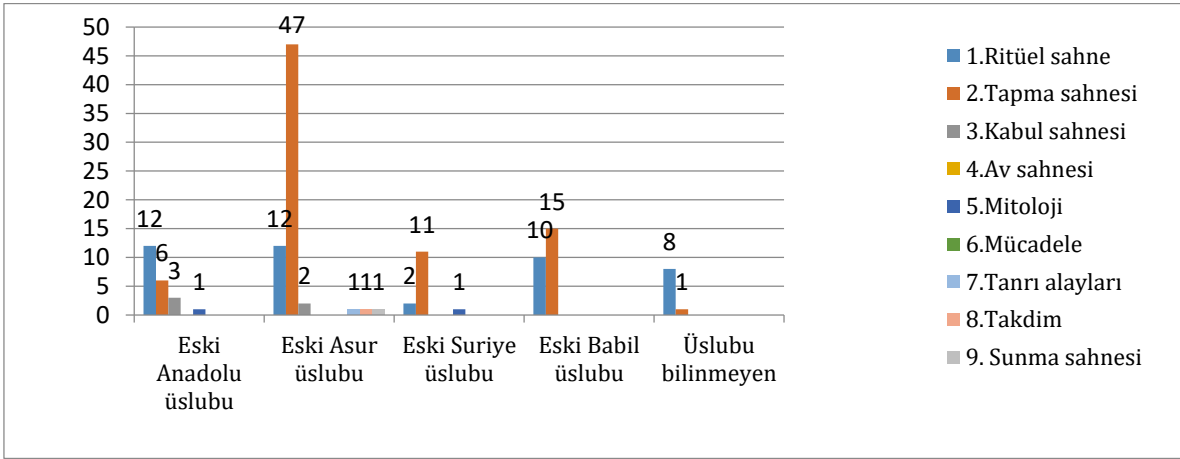
Grafik 1. 2. Kursu bezemesiz (Tip I) hilalli kursun üsluplara göre sahne konularının sayısal verileri.

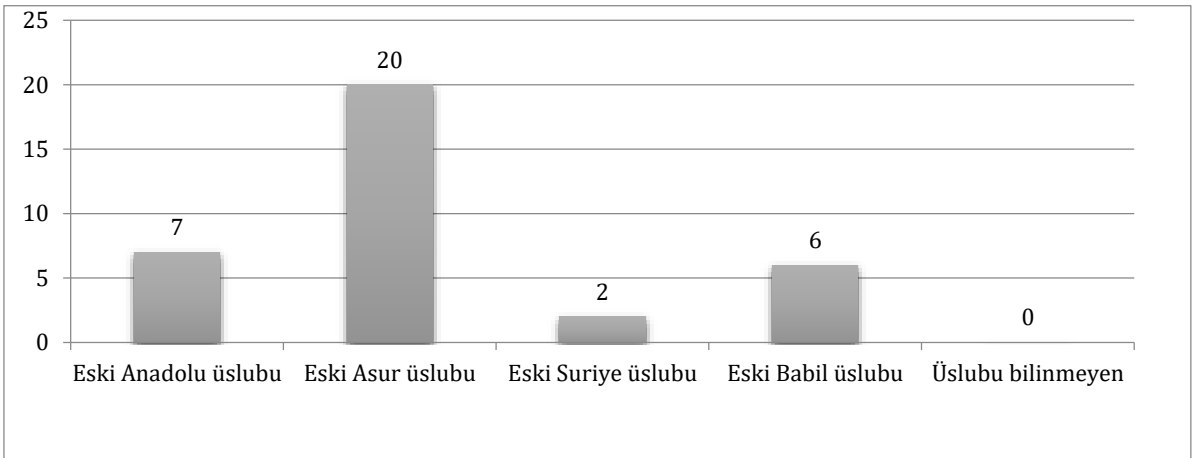
Grafik 1. 3. Astral semboller ile yanlandırılan kursu bezemesiz (Tip I) hilalli kursların üsluplara göre sayısal verileri.

Grafik 1. 4. Kursu astral desenli hilalli kursların (Tip II A) üsluplara göre sayısal verileri.

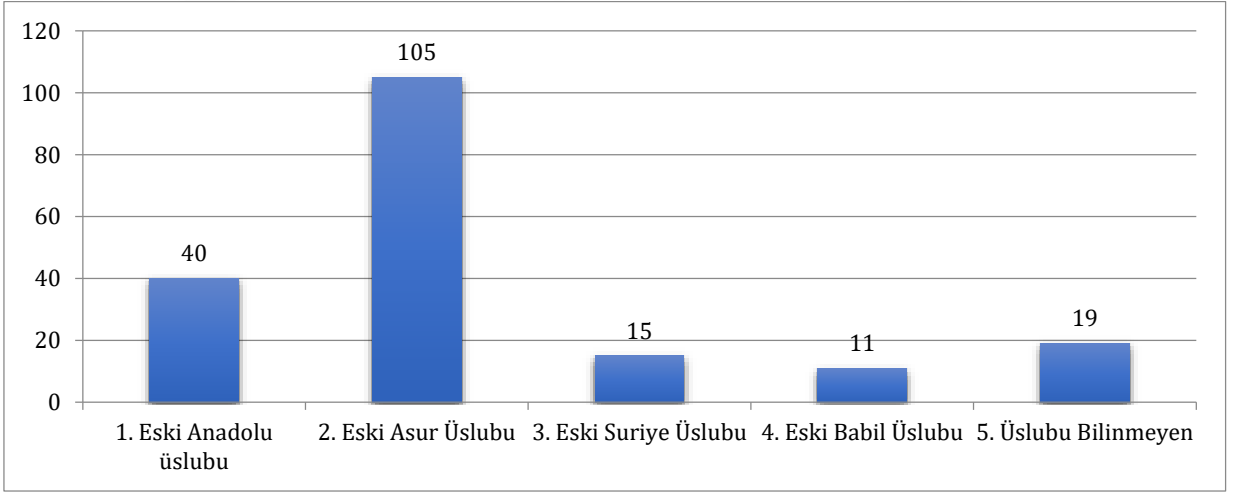
Grafik 1. 5. Kursu astral desenli hilalli kursların (Tip II A) üsluplara göre sahne konularının sayısal verileri.

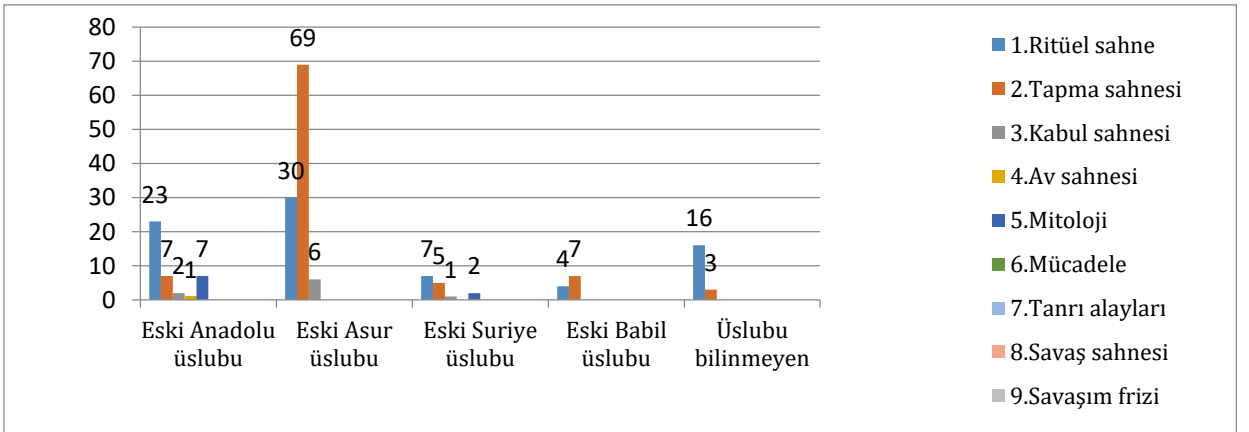
Grafik 1. 6. Astral semboller ile yanlandırılan, kursu astral desenli hilalli kursların (Tip II A) üsluplara göre sayısal verileri.

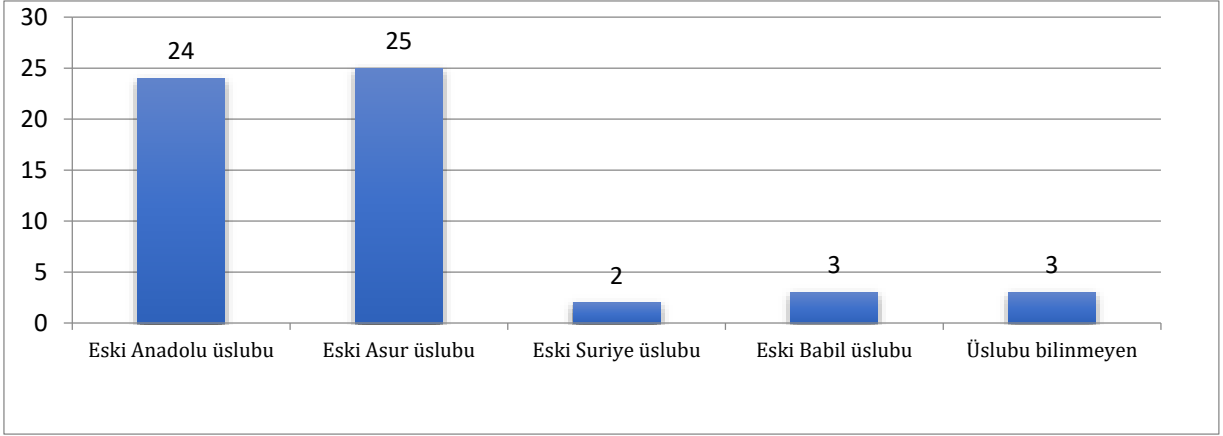
Grafik 1. 7. Kursu floral desenli hilalli kursların (Tip II B) üsluplara göre sayısal verileri.

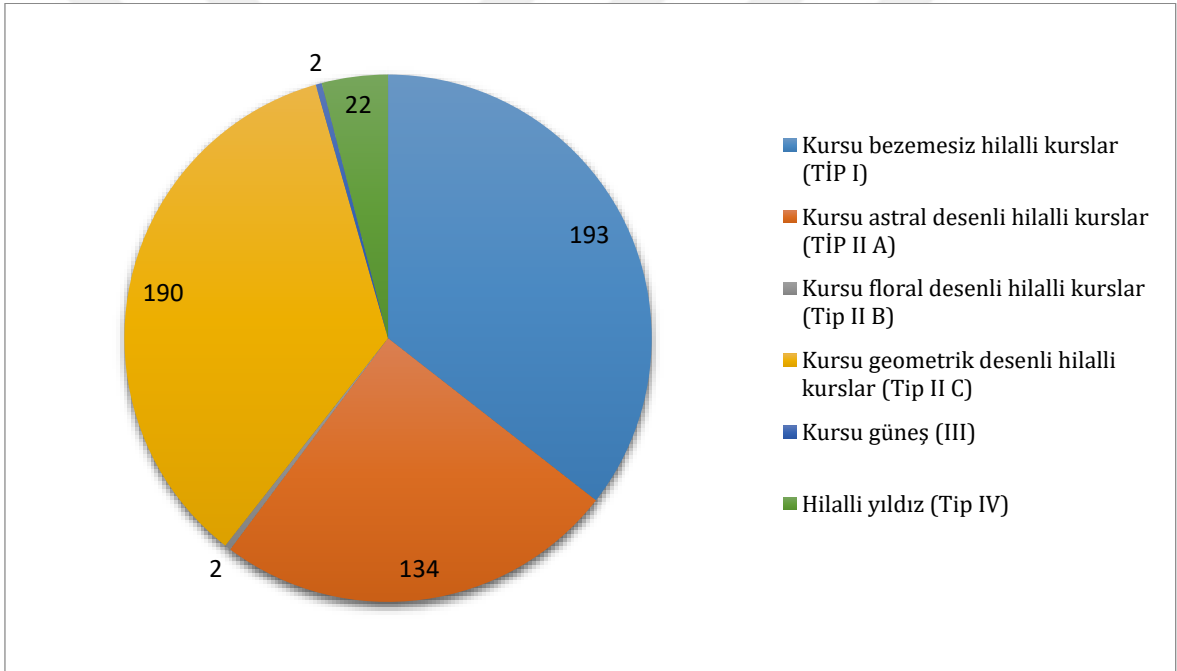
Grafik 1. 8. Kursu geometrik desenli hilalli kursların (Tip II C) üsluplara göre sayısal verileri.

Grafik 1. 9. Kursu geometrik desenli hilalli kursların (Tip II C) üsluplara göre sahne konularının sayısal verileri.

Grafik 1. 10. Astral semboller ile yanlandırılan kursu geometrik desenli (Tip II C) hilalli kursların üsluplara göre sayısal verileri.

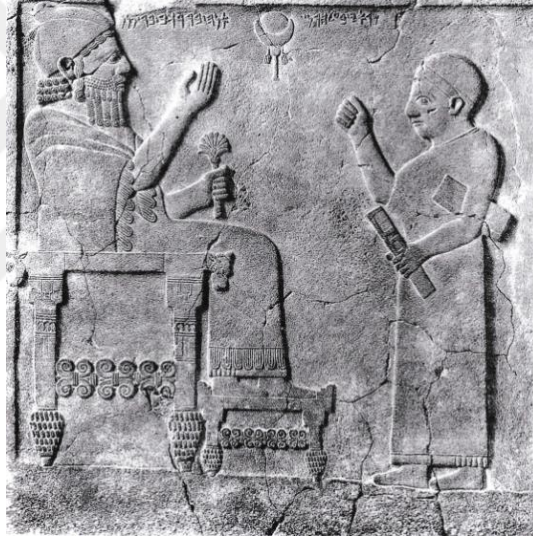

Grafik 1. 11: İncelenen mühür ve baskıları üzerinde hilalli kurs tiplerinin dağılımı.

EK-4. Resimler

Resim 1. Göbekli Tepe D yapısı Dikilitaş 18 (Schmidt, 2018, s. 203).

Resim 2. Kral Barrakab ve Kâtibi. Zincirli (Orthmann, 1971, s. 780, F, 1).

Resim 3. Halep'ten kabartmalı blok, Geç Hitit Dönemi (Orthmann, 1971, s. 492, Aleppo I).

Resim 4. Ur-Nammu Steli (Nunn, 2012, s. 79).

